

VLADAS ŽULKUS

Klaipėdos  
senojo miesto  
raidos modelis



VLADAS ŽULKUS

# Klaipėdos senojo miesto raidos modelis

Leidiny parengtas remiantis  
Klaipėdos senamiesčio ir piliavietės  
archeologiniais tyrinėjimais

RECENZENTAI:

N. KITKAUSKAS,  
architektūros mokslų kandidatas

A. TAUTAVIČIUS,  
istorijos mokslų kandidatas

P. TEBELSKIS,  
archeologas

© 1990 m. Lietuvos Respublikos  
Kultūros ministerija  
Spausdinti Kaune, 1990 m.

PRATARMĖ

Senamiesčių istorinės ir urbanistinės raidos modeliai paprastai kuriami remiantis istorine, kartografinė ir ikonografinė medžiaga. Tačiau miestų užuomazga ir ankstyviausi jų raidos periodai minėtuose šaltiniuose paprastai nenušviečiami. Dėl to, kuriant miestų raidos modelius, dažnai taikomas istorinės retrospekcijos metodas. Iš senamiesčių tyrinėjimo praktikos matyti, jog ir retrospekcijos metodas ne visuomet pasiteisina, nes kintant socialinėms ir ekonominėms sąlygoms miestų branduoliai pradinėje rutuliojimosi stadijoje kartais persikeldavo iš vienos vietos į kitą.

Pastarąjį dešimtmetį, Paminklų restauravimo projektavimo institutė (PRPI) įsteigus specialų skyrių, suaktyvinti ir išplėsti archeologiniai tyrimai Vilniaus, Kauno, Klaipėdos senamiesčiuose, ruošiant jų regeneracijos projektus archeologų tyrinėti Palangos ir Kražių kultūriniai sluoksniai. Šie tyrimai padėjo suformuluoti bendriausias tų miestų raidos tendencijas. Be to, miestų kultūrinuose sluoksniuose buvo aptikta pastatų liekanų ir įvairiausių daiktų, teikiančių žinių apie miestelėnų buitį, amatus ir verslus.

Šiame leidinyje, remiantis archeologijos duomenimis, kurie sto-kojant rašytinių duomenų laikyti pagrindiniu šaltiniu, aptariama Klaipėdos genezė ir raida XIII—XVII amžiais. Tai pirmas toks bandymas, tačiau sukaupia patirtis galbūt pravers analogiškuose kitų senamiesčių tyrinėjimuose.

Rengiant leidinį vadovautasi jo autoriaus vykdytais 1975—1985 metais archeologiniais tyrinėjimais Klaipėdos senamiestyje ir pilia-vietėje. Naudotasi ir kitų archeologų Klaipėdos senamiesčio kasinė-jimų ataskaitomis, kurios saugomos PRPI archyve, publikuotais straipsniais apie Klaipėdos materialinę kultūrą. Rekonstruojant pi-lies gynybinę sistemą, buvo pasitelktos ir kitų Lietuvos, Rytų Prūsi-jos, Livonijos, Lenkijos pilių analogijos. Senamiesčio pastatų plano ir konstrukcijų ypatumams perprasti taip pat remtasi įvairių Rytų Europos miestų senosios statybos tyrinėjimais. XVI a. pilies planinę struktūrą atkurti padėjo dar nepublikuoti planai, saugomi VDR Berlyno valstybinės bibliotekos kartografijos skyriuje.

Archeologiniai radiniai — darbo įrankiai, keramika, buities daik-tai, papuošalai, ginkluotės reikmenys — išsamiau neanalizuojami, ap-

tariamais tiek, kiek reikia užstatymo fragmentams ir svarbesniems sluoksniams datuoti.

Leidiny susideda iš keleto skyrių. Įvade trumpai supažindinama su objekto ištirtumu, kritiškai įvertinama tyrinėjimų problematika, aptariama naudota metodika, tyrimo uždaviniai.

Pirmajame skyriuje apžvelgiama Klaipėdos pilies ir gynybinės sistemos tyrinėjimo bei rekonstrukcijos metodika, apibūdinamos mūrinių statinių liekanos, parodyta, kaip pasitelkus analogijas datuoti archeologiniai radiniai, sluoksniai ir pastatai, dėstoma, kaip pagal mūro konstrukcines ypatybes ir statybines medžiagas apibrėžti statinių paskirtį, pasiūlytas naujas mūro datavimo metodas, paremtas rišamųjų skiedinių, pavienių elementų kaitos dėsninumuais.

Antrajame skyriuje pateikta istorinės urbanistinės raidos modelio kūrimo metodika, kaip, remiantis žinomais istorijos šaltiniais, pirminio reljefo rekonstrukcija, archeologijos duomenimis bei kartografinė medžiaga, analizuoti Senamiesčio kvartalų ir sklypų susidarymo procesus, jų ribų kaitą, suplanavimo ir statymo principus, parodyta urbanistinio pobūdžio archeologinių tyrinėjimų kompleksškumo svarba ruošiant projektinę restauravimo dokumentaciją.

Klaipėdos istorija remiantis naujausiais tyrinėjimų duomenimis iki šiolei neparasyta, todėl tikimasi, jog šis leidinys sudomins ne tik specialistus, bet ir platesnius skaitytojų, kuriems rūpi Lietuvos istorija bei kultūra, sluoksniai.

## IVADAS

Susidomėjimas Klaipėdos istorijos problemomis pastarąjį dešimtmetį gerokai padidėjo. Neseniai paskelbtas istorinis urbanistinis apibendrinimas, paremtas rašytiniais žiniomis ir gausiais XVII—XIX a. kartografiniais bei ikonografiniais šaltiniais,<sup>1</sup> kiek vėliau — nemažai Klaipėdos XVII—XVIII a. fortifikacinių planų.<sup>2</sup> Klaipėdos urbanistinės istorijos bei architektūros klausimus (ypač XVIII—XIX a.) jau seniai ir išsamiai nagrinėja J. Tatoris.<sup>3</sup> Nežiūrint to, Klaipėdos viduramžių istorija rašytiniuose šaltiniuose tebėra menkai nušviesta. Seniausias miesto raidos etapas yra sunkiausiai tiriamas retrospekciniu metodu. Todėl vis dar vyrauja tradicinė miesto raidos koncepcija, suformuota XX a. pradžioje istoriko Johano Zembrickio.<sup>4</sup> Ši tradicinė urbanistinė schema turi nemažą trūkumų: žinios mažai susietos su istorine topografija, miesto ir pilies istorija nagrinėjama atsietai viena nuo kitos, nuo pat XIII a. vidurio miesto ir pilies lokalizacija laikoma visiškai nekintanti.

Tačiau jau po pirmųjų Senamiesčio archeologinių žvalgymų buvo suabejota minėta tradicinė raidos koncepcija.<sup>5</sup> Apie dešimtmetį piliavietėje ir mieste vykdomų archeologinių tyrinėjimų duomenys tapo nauju šaltiniu Klaipėdos XIII—XVI a. istorijai pažinti, padėjo sutelkti į bendresnę visumą istorijos ir archeologijos faktus, iki šiol atrodžiusius prieštaringomis rašytines žinias. Taigi atsirado nauja Klaipėdos urbanistinės raidos hipotezė, paremta archeologiniais faktais. Pateikiamos istorinės urbanistinės raidos atskiros grandys nėra tolygiai pagrįstos konkrečia archeologine medžiaga. Miesto kūri-

<sup>1</sup> Miškinis A. Klaipėdos genezė ir urbanistinė raida iki XVII a. pabaigos//Architektūros paminklai. V., 1979. T. 5. P. 19—36.

<sup>2</sup> Slogeris V. Bastioniniai įtvirtinimai Klaipėdoje//Architektūros paminklai. V., 1982. T. 7. P. 13—22.

<sup>3</sup> Tatoris J. Klaipėdos fachverkiniai pastatai//Statyba ir architektūra. V., 1973. Nr. 1. P. 28—31; Tatoris J. Fachverkas Klaipėdos krašte//Dailėtyra. V., 1981. P. 227—235; Tatoris J. Klaipėdos sandėliai ir sankrovos aikštės. V., 1982.

<sup>4</sup> Sembritzki J. Geschichte der Königlich Preussischen See- und Handelsstadt Memel. 2 Aufl. Memel, 1926.

<sup>5</sup> Žukaus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVII amžiais problemos//Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1977. T. 5. Šaš. IV. P. 31—37.

mosi procesas XIII a. rekonstruotas remiantis rašytiniais (kaip minėta, nelygiareikšmiai) šaltiniais, kurie interpretuojami daugiausia istorinės topografijos ir tik kai kuriais archeologijos duomenimis, taigi kol kas lieka hipotetiškiausi. Klaipėdos raidai XIV—XV a. nušviesti sutelkta daugiau archeologinės medžiagos. Daugiausia informacijos archeologija teikia XVI—XVII a. miestui pažinti: jau yra pakankamai duomenų ne tik apie bendriausias miesto plėtojimosi tendencijas, bet ir apie pavienių gatvių, kvartalų ir sklypų raidą, pastatų tipus ir miestelėnų buitį.

## I. PILIAVIETĖS TYRINĖJIMAI

### 1. Pilis XIII—XIV amžiais. Pastatų liekanos, archeologiniai radiniai.

1252 m. spalio mėn. Danės žiotyse pastatyta medinė kalavijuočių pilis<sup>6</sup> susidėjo iš branduolio ir dviejų priešpilių, kartu su pilimi apvestų grioviais bei gynybine siena. Pilį su priešpiliomis jungė tiltas.<sup>7</sup> Lokalizuojant pirmosios pilies vietą, buvo naudotasi žinomais XIII a. vidurio šaltiniais<sup>8</sup>, Senamiesčio ir pilies reljefo rekonstrukcijomis. Pasinaudojus XVII a. pirmosios pusės miesto ir pilies planais<sup>9</sup>, kur užfiksuoti senųjų fosų relikantai, buvo modeliuojami pilies situacijos variantai ir surastas toks, kad žinomi istoriniai bei archeologiniai duomenys neprieštarautų vieni kitiems (1 pav.).

Prieita prie nuomonės, kad pirmoji pilis buvusi kairiajame Danės senosios vagos krante. Vieta miestui buvo numatyta kitoje upės pusėje,<sup>10</sup> t. y. dešiniajame Senosios Danės krante.<sup>11</sup> Nebaigta įrengti pilis buvo palikta 1253 m., pradėjus statyti naują mūrinę pilį aukštesnėje, ne taip klampioje vietoje. Priešpilyje buvo ankšta, todėl tinkamiausia vieta rasta jau dešiniajame Senosios Danės krante, Ordino ir vyskupo miesto dalyje.<sup>12</sup> Dėl to turėjo pakisti ir mums kol kas nežinomas pirminis miesto plano sumanymas. Neabejojama, kad miestas buvo tvirtinamas.

Šiuo metu seniausias žinomas 1290 metų dokumentas,<sup>13</sup> kuriame pirmą kartą paminėti Klaipėdos pilies mūrai. Sprendžiant iš užuominų tame dokumente, pilis buvusi aptvarinė (gardinė).<sup>14</sup> Kaip buvo užstatytas pilies kiemas, nežinoma. Neaišku, ar pilyje stovėjo

<sup>6</sup> Liv-Esth- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten. ed. F. 6 Bunge (toliau LUB). Rewal, 1853. Bd. 1. Nr. 241.

<sup>7</sup> LUB. Bd. I, Nr. 244, 245.

<sup>8</sup> LUB. Bd. I. Nr. 236, 237, 241, 244—246.

<sup>9</sup> Miškinis A. Klaipėdos genezė... 6, 8, 10 pav.

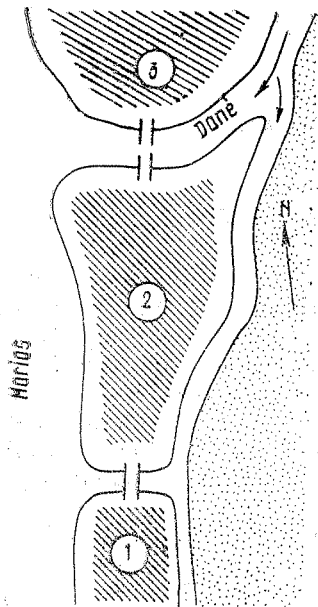
<sup>10</sup> LUB. Bd. I. Nr. 246.

<sup>11</sup> Ten pat buvus miestą nurodo ir E. Curkalovskis. *Zurkalowski E. Neue Beiträge zur Geschichte der Stadt Memel//Altpreussische Monatsschrift. Königsberg, 1909. Bd. 46. S. 108—109.*

<sup>12</sup> LUB. Bd. I. Nr. 244, 245.

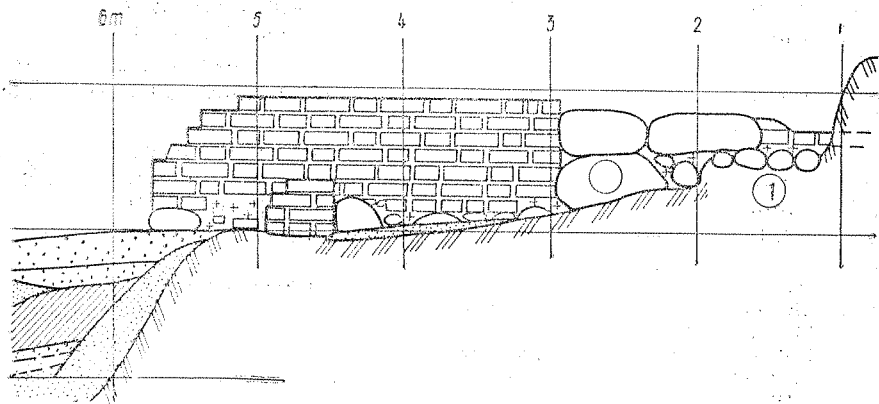
<sup>13</sup> Semrau A. Beiträge zur Topographie der Burg und der Stadt Memel im Mittelalter//Mitteilungen der Copernicus Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn. Thorn, 1929. H. 37. S. 94.

<sup>14</sup> Tautavičius A. Klaipėdos pilis//Lietuvos pilys. V., 1971. P. 287. Pagrįstai įrodyta, kad pirmoji mūrinė Klaipėdos pilis buvusi aptvarinė (gardinė, lot. castellum).



1 pav. Klaipėda 1252—1253 m.:  
1 — pilis, 2 — priešpilis, 3 — miesto vieta

2 pav. XIV a. antrosios pusės pastato sienos fragmentai piliavietėje:  
1 — grindinio liekanos, 2 — vėlesnis mūras



mūrinis bergfrydas. Egzistuoja hipotezė, kad senajame Klaipėdos antspaude, datuotame XIII—XIV amžių riba, pavaizduotas mūrinis pilies bergfrydas ir gynybinė siena, o abipus jo mieste buvę mediniai sargybos bokštai,<sup>15</sup> tačiau šis spėjimas nėra paremtas šaltiniais.

<sup>15</sup> Neuph H. Das Wappen von Memel. Bonn, 1958. S. 10.

Nuo XIV a. pirmosios pusės iki to pat amžiaus vidurio yra vienas neaiškiausių laikotarpių Klaipėdos pilies istorijoje. 1328 m. pilį užėmė kryžiuočiai. Istoriografijoje yra nuomonių, kad kryžiuočiai 1330—1340 m. aptvarinę pilį perstatė į konventinę.<sup>16</sup> Kol kas neaptikta faktų tokiems spėjimams paremti. Archeologijos duomenimis<sup>17</sup>, piliavietės centrinėje dalyje yra buvę vandenys, duobės ir įlankos, žymincios buvusią protaką ar salos kraštą. Šioje teritorijoje virš žemio žvyro su rieduliais visur aptikti suodžių arba anglių pėdsakai, pastato žymės. Sluoksnių su įvairiais radiniais buvo aptikta ir kalvos pakraščiuose, šalia vandens užpildytų kūdrų ir įlankos rytinėje pakrantėje. Jie sudaryti iš stambių anglių, žemės, permaišytos su anglimis, kaulais, keramika, plytgaliais, arba iš perdegusio molio tinko gabalų. Sluoksniai paprastai turi nuolydį į vandens pusę, o pagal jų struktūrą atrodo, kad jie buvę supilti vietai išlyginti.

Piliavietės šiaurės rytų dalyje tik vienoje vietoje aptikta pastatų fragmentų, kurie datuoti XIV a. antrąja puse. Vadinamosios koplyčios viduje, tarp Didžiojo bokšto ir išorinės šiaurinio korpuso sienos, buvo atidengtos apirusios gotikinės sienos kampas (2 pav.). Toliau į vakarus nuo jo rastas vienas angokraštis, o per 2,5 m — ir kitas. Vakaruose ši siena buvo nuardyta, mūrijant šiaurinio korpuso sienas. Nuo kampo į pietų pusę sienos belikę vos 1 m, toliau jos vietą rodo tik plytų laužas. Sieną palyginti plona, vos 0,98—1 m, pamatai labai negilūs. Virš pamato akmenų — taisyklingas gotikinis mūras. Plytų formatai tokie (ilgis, plotis, storis cm): 31,3×14,7×9,0—30,3×14,5×8,5. Pastato viduje ir išorėje išliko grindinio fragmentų. Išorėje po grindiniu susidaręs apie 10 cm storio pilkžemio sluoksnis su XIV a. dirbiniais.

Nesuardytuose kultūriniuose sluoksniuose pusiasalio pietryčių dalyje gausu radinių. Ant žemio, 1,9 m gylyje, 10—15 cm storio tamsiai pilkos žemės sluoksnyje aptikta keramikos, vinių, strėlių antgalių, tinklų pasvarų nuolaužų. Sluoksnį dengė 5—10 cm storio supiltas žvyras, o virš jo buvo 0,4—0,6 m storio rusvas sluoksnis su smulkiais griuvenomis, keramika, gyvulių kaulais, vinimis ir gausybe arbaletinių strėlių antgalių. Čia stovėjęs kažkoks statinys, nes rasta iki 20 cm storio plūkto molio plotelis, o jame — 30×27 cm tašyto suanglėjusio stulpo kontūras.

Buvusio pusiasalio vakariniame šlaite slūgso iki 1,3 m storio nieliaciniai sluoksniai su XIV a. antrosios pusės dirbiniais.

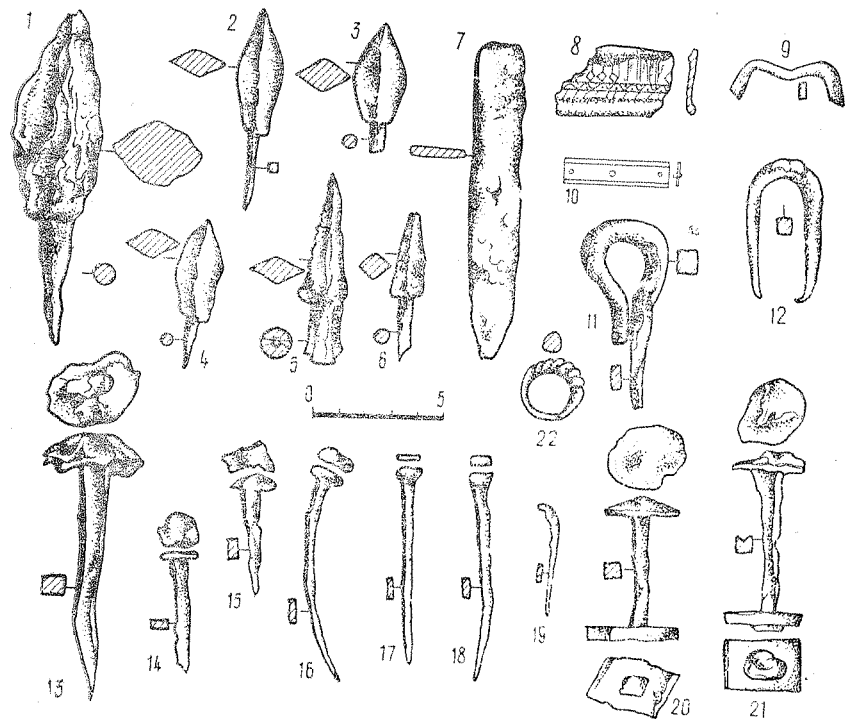
Archeologinė medžiaga rodo, kad tyrinėtoje teritorijoje XIV a. antroje pusėje stovėjo ūkinės, gal ir gynybinės paskirties pastatų,

<sup>16</sup> Semrau A. Beiträge ... S. 95.

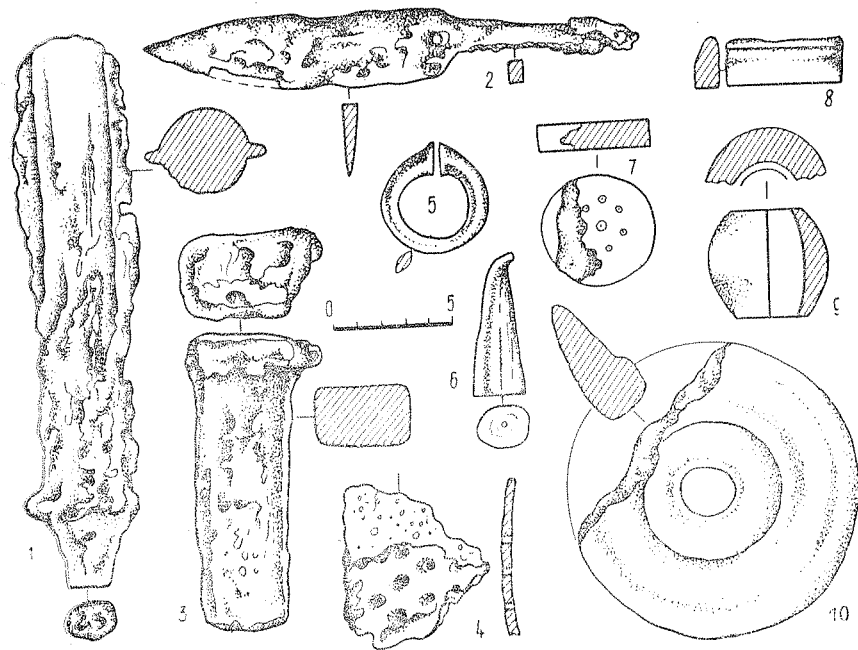
<sup>17</sup> Žulkus V. Klaipėdos piliavietė. 1975—1981 m. archeologinių tyrimų ataskaita (toliau — ATA). Paminklų restauravimo projektavimo instituto archyvas (toliau — PRPI). F. 5. Nr. 1319, 1727, 2008, 2062, 2063, 2185, 2615, 2617, 2918.

būta priešpilio, kuriame užsiiminėta įvairiais amatais. Didžiausia radinių dalis — statybinės detalės ir darbo įrankiai.

Vinių, kniedžių, kilpų aptikta visuose sluoksniuose. Ypač daug vinių — apie 300, su įvairių dydžių bei skirtingų formų galvutėmis (3 pav., 13—19). Dalies vinių galvučių vietoje tik neryškus paplatėjimas (3 pav., 17—18) — tai seniausias vinių tipas, jų randama tik XIV—XV a. sluoksniuose. Yra vinių su nedidelėmis suplotomis galvutėmis (3 pav., 15—16) — jos Klaipėdoje naudotos iki XVI a. vidurio. Kitų vinių galvutė įprasta — plokščia arba iškila, stačiakampio arba apskritimo formos. Įvairiose vietose rasta geležinių kniedžių (3 pav., 20, 21), naudotų laivuose, žvejų valtyse, kitokiose medžio konstrukcijose. Pasitaikė peilių geležčių su skylute, peilio ruošiniu laikoma geležies juosta, pleištas akmenims skaldyti (3 pav., 7; 4 pav., 2, 3). Niveliaciniuose sluoksniuose, kurie buvo supilti XIV—XV a. riboje, aptikta žalvarinių smarkiai išsilydžiusių plokščių su skylutėmis (metalo lydymo krosnelių gardelės), masyvus žalvario liejinys (4 pav., 1, 4). Metalu liejikai priklausė ir nedidelis šamotinis



3 pav. XIV a. antrosios pusės — XV a. metalo dirbiniai, rasti kasinėjant pilį



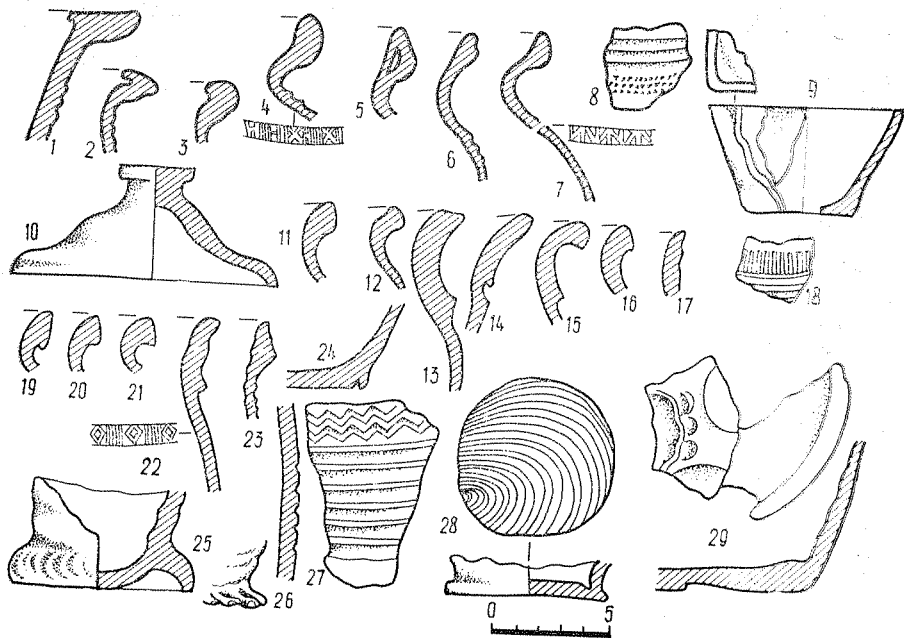
4 pav. XIV a. antrosios pusės darbo įrankiai ir kiti dirbiniai: 1 — žalvario liejinys, 2 — peilio geležtė, 3 — kirstukas, 4 — žalvarinės lydymo krosnelės gardelės, 5 — žalvarinė pasaginė segė, 6 — nebaigtas rago dirbinys, 7 — žaidimo kaulukas, 8 — keramikos dirbinėlis, 9, 10 — žvejų tinklų degto molio pasvarai

tigeliukas (5 pav., 9). Tinklų molinių pasvarų rasta net 16 (4 pav., 9, 10) ir visi, išskyrus vieną, buvo disko formos.

Kultūriniam sluoksnyje rasta sidabrinė 1,1 cm skersmens moneta (6 pav.), kaldinta Torunėje Ordino didžiojo magistro Vinricho fon Kniprodės laikais (1351—1382 m.). Monetos vertė 1/2 halbsoterio, dėl to dar vadinta „firchen“.<sup>18</sup> Iš kaulo ir rago dirbinių — nebaigta gaminti šachmatų figūrėlė (4 pav., 6), du apdegusių kaulinių šukų fragmentai (7 pav.). Jų analogijos paprastai datuojamos XIV—XV a.<sup>19</sup> Retas radinys — pirmą kartą Lietuvoje aptiktas žai-

<sup>18</sup> Nustatė Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus mokslinis bendradarbis Z. Dukša.

<sup>19</sup> Scheuknecht U. Untersuchungen am Turmhügel bei Weitin. Kr. Neubrandenburg//Ausgrabungen und Funde. Berlin, 1979. Bd. 24. H. 3. S. 150—153; Mugurevičs E. Archeologiskie izrakumi Rēzeknes pilskalnā//Materiāli par archeologu un etnogrāfu. 1984—1985 gada pētījumu rezultātiem. Archeologija. Rīga, 1986. Lpp. 104—105. Количн Б. А. Хронология Новгородских древностей//Новгородский сборник. М., 1982. С. 164—166; Кирпичников А. Н. Древний Орешек. Л., 1980. С. 95.



5 pav. XIV a. antrosios pusės—XV a. keramika:

9, 14, 18, 25, 28—XIV a. antrosios pusės, kita—XIV a. antrosios pusės—XV a.;  
1—7, 10—22, 24, 28, 29—pilkšvai juosvos spalvos (išdegta redukciniėje aplinkoje);  
8, 27—rusvos spalvos, 9—tigelis iš šamoto, 23—sukepusi šukė, 25, 26—akmens  
masė

dimo kauliukas (4 pav., 7). Jis pagamintas iš rago, yra žemo cilindro formos, 4,5 cm skersmens ir 1,1 cm storio. Vienas kraštas nudegęs. Abi pusės apsitrynusios iki blizgesio, viršutinėje yra akutės—viena didesnė centre ir dar septynios išdėstytos ne visai taisyklingu apskritimu apie ją. Tokie kauliniai, raginiai, rečiau mediniai žaidimo kauliukai Europoje buvo naudoti II m. e. amžiuje. Vėlyviausias iki šiol žinomas (rastas Opolėje, Lenkija) datuotas XIII a. pabaiga—XIV a. pradžia.<sup>20</sup> Labai panašus XIII a. raginis žaidimo kauliukas buvo rastas Polocke.<sup>21</sup>

Papuošalų reta. Rasti du žalvariniai apkalėliai (3 pav., 8, 10). Vienas jų kiek imantriau dekoruotas, pagamintas iš sulenktos skardelės ir perkaltas kniede. Kitas dekoruotas įkartomis, bangele ir įrašu go-

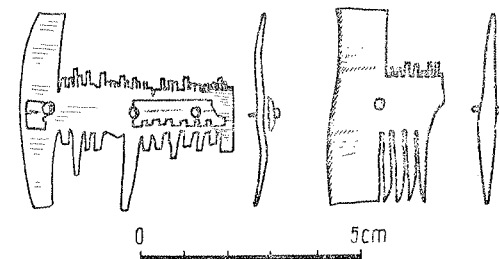
<sup>20</sup> Kavan J. Hraci kámen z Libice nad Cidlinou//Památky archeologické. Praha, 1975. Ř. LXVI. Č. 2. P. 436—447.

<sup>21</sup> Штыхов Г. В. Древний Полоцк IX—XIII в. в. Минск, 1975. С. 93, 94.

6 pav. Kryžiuočių ordino didžiojo magistro Vinricho fon Kniprodes laikų (1351—1382 m.) moneta, kaldinta Torunėje



7 pav. XIV a. antrosios pusės kaulinių šukų rasti piliavietėje fragmentai



tikinėmis raidėmis (3 pav., 8). Baltams būdingi radiniai—pasaginė segė išplatintais galais ir žiedas (3 pav., 22).

Iš ginkluotės reikmenų yra tik strėlių antgalių: XIV a. sluoksniuose jų rasta 266 vienetai. Beveik visi piliavietėje iškasti antgaliai yra įtvėrtami ir arbaletos strėlių (3 pav., 1—6). Įmovinių antgalių vos trejetas. Antgaliai turi trapecinę, dažniausiai išstęstą, rečiau pastorintą plunksną. Jų ilgis yra nuo 7,5 iki 10 cm. Išimtis tėra vienas nemažas 13 cm ilgio antgalis su didžiule plunksna (3 pav., 1), įtvėrtas į strėlę, matyt, iššautą iš galingo ginklo. Jų analogai žinomi visoje rytų Europoje ir datuojami XIII—XV a.<sup>22</sup>

Keramikos XIV a. sluoksniuose negausu. Rasta žiestų indų (puodų ir ąsočių) 36 fragmentai. Keramika išdegta nevienodai, daugiausia juosvai pilkšvų redukuotų šukių. Pasitaiko gelsvai pilkos šukės dirbinių, atrodo, žiestų iš kaolinio molio, naudoto jau nuo XIII a. antrosios pusės.<sup>23</sup>

Daugumos indų briaunų profiliai panašūs arba net tapatūs su randamais kituose Rytų bei Centrinės Europos miestuose, todėl pa-

<sup>22</sup> Медведев А. Ф. Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII—XIV в. в.//Свод археологических источников. Вып. Е 1—36. М., 1966, С. 116, 180.

<sup>23</sup> Mykołajczyk A. Naczynia datowane skarbami monet XIV—XVIII w. na ziemiach Polskich. Warszawa, 1976. S. 28.



našiai ir datuoti. Antai puodų ir ašocių briaunos bei ornamentas (5 pav., 2, 4, 5, 18, 20, 23) datuojami XIV—XV a.<sup>24</sup>, o dažniausiai—XIV a. antrąja puse.<sup>25</sup> Akmens masės keramika (5 pav., 25, 26) yra analogiška XIV a. importuotai iš Pareinės sričių. Visa iki šiol analizuota keramika būdinga Ordino pilims ir Europos miestams. Tik viena atsitiktinai rasta šukė (5 pav., 27), datuojama XIV—XV a., gali būti priskirta tradicinei krašto keramikai.

Didelė indų dalis (5 iš 25) buvo dekoruota petukuose rateliniu geometriniu ornamentu (5 pav., 18), viena arba dviem dekoratyvinėmis juostelėmis. Dugnai turėję virvės, bangelės formas arba įspaudų ornamentu dekoruotas kojais (5 pav., 26, 25).

## 2. Pilies perstatymai XV amžiuje

Kryžiuočiai XIV—XV a. riboje perstatinėjo daug pilių. Intensyviausio kapitalinio Klaipėdos pilies perstatymo laikotarpis trunka nuo 1399 iki 1409 metų.<sup>26</sup> Kaip ir kitų svarbiausių pilių, ši statyba buvo finansuojama iš centrinių Ordinų fondų.<sup>27</sup> Vietinės darbo jėgos nepakako, todėl į Klaipėdą buvo siunčiami žmonių ir iš kitų Prūsijos vietovių. Iš Varmijos prievarta buvo atsiųsta net 500 valstiečių,<sup>28</sup> dirbo prūsų vitingų ir iš artimesnių apylinkių.<sup>29</sup> Statybos darbus prižiūrėjo Ordino įgaliotiniai, kurie lankėsi Klaipėdoje 1406—1409 metais. Statybos metu pasitaikė klaidų, nes 1407 m. „darbų ištaisyti“ buvo atvykę net keturi Ordino pareigūnai. Du kartus, 1408 ir 1409 m., Klaipėdos pilyje buvo didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas, drauge su žinomu pilių statytoju N. Felenšteinu.<sup>30</sup> Iš įvairiausių vietų buvo gabenamos statybinės medžiagos.<sup>31</sup>

<sup>24</sup> Schirmer E. Die deutsche Irdenware des 11—15 Jahrhunderts im engeren Mitteldeutschland. Jena, 1939, S. 37. Taf. XIV, 38, 39, S. 37. Taf. XI, 16, 23, S. 60—70; Gardawski A., Kruppé J. Późneśredniowieczne naczynia kuchonne i stołowe//Szkice Staromiejskie. Warszawa, 1955. Tab. 6; Kruppé J. Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1961. Rys. 18; 22—24; 23—4; 40—28; 37; S. 29—30. Mikołajczyk A. Naczynia... Tabl. V.3; VIII.3; X.1.

<sup>25</sup> Mechelk H. W. Stadtkernforschung in Dresden, Berlin, 1970, S. 84, 87, 102, 153, 170—171, Abb. 34, 61.

<sup>26</sup> Semrau A. Beiträge... S. 97.

<sup>27</sup> Arczyński M. Technika i organizacja budownictwa ceglanego w Prusach w końcu XIV i w pierwszej połowie XV wieku//Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. T. 9. S. 95.

<sup>28</sup> Baczkó L. Geschichte Preussens. Königsberg, 1793. Bd. 2. Buch 7. S. 259.

<sup>29</sup> Acten der Standetage Preussens unter Herrschaft des Deutschen Ordens/He-rausg. von Dr. M. Toepfen (toliau—Acten). Bd. I. Leipzig, 1878. S. 105. Nr. 73.

<sup>30</sup> Semrau A. Beiträge... S. 96.

<sup>31</sup> Tautavičius A. Klaipėdos pilis. P. 289.

1401—1409 m. pilies statybos eigai nušviesti yra palyginti nemažai duomenų, tačiau neaišku, kokie buvo statomi pastatai, kaip pilis buvo suplanuota, kaip atrodė. Pagaliau nėra konkrečių žinių apie statybos pabaigą 1409 m. Tas faktas, kad statyboje intensyviai dirbė dailidės, kad buvo ruošiamas medžiaga stogams dengti, dar nerodo pilies statybos pabaigos. Uždengus stogą darbai pilyse nesibaig-davo—patalpų skliautai neretai būdavo mūrijami jau po stogu.<sup>32</sup>

Atrodo, kad 1401—1409 m. naujoji Klaipėdos pilis nebuvo iki galo užbaigta. Prasidėjus Lietuvos ir Lenkijos karui su kryžiuočiais, visi darbai nutrūko. 1410—1422 m. nebaigta pilis vėl galėjo būti apgriauta lietuviai.

Pilies rekonstrukcijos darbai atnaujinti po 1422 metų. 1424 m. rugpjūčio 23 d. Klaipėdos komtūras rašė Ordino didžiajam magistrui, kad pylimų statyba vyksta labai lėtai, o pilies ir miesto griociviai esą visai užslinkę. Netrukus imta pilti pylimus, įrenginėti šliuzai, atstatinėti sugriautą malūną. Statyboje dalyvavo nemaža žmonių iš Kuršo<sup>33</sup>, o miško medžiagą 1429 m. vežė iš Christburgo kom-tūrijos Prūsijoje.<sup>34</sup> Remiantis pateiktais faktais, galima spėti, kad pilies (o gal ir miesto) išorinė gynybos sistema buvo užbaigta XV a. ketvirtajame—penktajame dešimtmeciais.

Istoriniuose šaltiniuose randama tik nuotrupų apie XV a. Klaipėdos pilies gynybinę sistemą. 1425 m. paminėtas antrasis pilies griovys.<sup>35</sup> Gdanskio laivai prieš atsitraukdami sudegino vieną pilies bastą.<sup>36</sup> 1546 m. pilies perstatymo metu paminėtas didelis keturkampis bokštas.<sup>37</sup>

XV a. Klaipėdos pilis pavaizduota vieninteliame šaltinyje—1535 m. datuotoje pilies ir miesto graviūroje (8 pav.). Šis šaltinis plačiai žinomas, juo remiantis rekonstruojama pilis ir aprašinėjamas miestas. Dėl to jį reikia atskirai aptarti ir įvertinti. Graviūroje pavaizduota žemių bastėjomis apsupta pilis, kurioje išsiskiria gynybinė siena ir nelabai tvarkingai išsidėstę pastatai. Pilies pietryčių kampe dominuoja didelis keturkampis bokštas su didelėmis mašikulo-

<sup>32</sup> Arsyński M. Technika i organizacja budownictwa... S. 115.

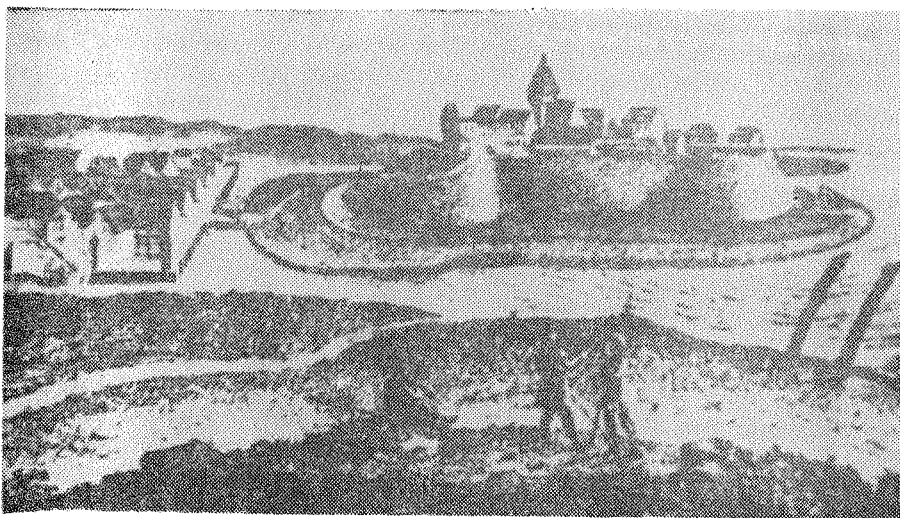
<sup>33</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 105—106.

<sup>34</sup> Acten. Bd. I. S. 519. Nr. 391.

<sup>35</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 109.

<sup>36</sup> Sembrilzki J. Geschichte... S. 47. Basta čia klaidingai pavadinta bastėja („... einer Bastei des Schlosser“). Bastomis vadinami keturkampiai ar cilindriniai bokštai, išsikišę už gynybinių sienų ir skirti gintis nuo šaunamojo ginklo. Ordino pilyse jos atsirado XIV—XV a. riboje. Bastėjos—labai masyvūs cilindriniai pilių bokštai, žemi, didelio skersmens cilindriniai arba puscilindriniai statiniai gynybinėse mūro sienose bei nupjauto kūgio formos žemių pylimai. Europoje jie išplito XV a. pab.—XVI a. Guerguin B. Zamki w Polsce. Warszawa, 1974, S. 56, 60—62.

<sup>37</sup> Forstreuter K. Landkarten als Quelle zur Baugeschichte. Ein Beitrag zur Geschichte der Ordensburgen Gerdauen, Insterburg, Regnit, Tilsit, Memel//Altpreussische Forschungen, 1934. Bd. II. Jg. 11, S. 193.



8 pav. Tiriamas XV a. pilies vaizdas piešinyje, paženklintame 1535 m. data

mis pastogėje smarkiai išsikišusiomis gynybinėmis galerijomis. Tokios bokštų formos yra svetimos kryžiuočių pilims. Livonijos pilyse tik XIV a. antroje pusėje Vestfalijos pavyzdžiu trumpą laiką buvo statomi bokštai su mašikulomis.<sup>38</sup> Neįtikėtina, kad 1535 m. Klaipėdos pilį jau galėjo juosti žemių bastėjos. Jos Rytų Europoje ir Kryžiuočių ordino žemėse atsirado nuo 1530 m., o labiausiai buvo naudotos XVI a. viduryje—antroje pusėje.<sup>39</sup> Klaipėdos pilies rekonstrukcija, prasidėjusi apie 1529 m., tęsėsi dešimtmečius. Paskutinį pilies rekonstrukcijos etapą reikėtų sieti su bastėjinės įtvirtinimų sistemos 1559 metų projektu. Todėl datuoti bastėją 1535 metais nėra pagrindo.

Graviūroje pavaizduotas taisyklingai suplanuotas miestas su suklosčiusiu gatvių tinklu, tankiai užstatytais sklypais, bet tai prieštarauja žinomiems istorijos ir archeologijos faktams.<sup>40</sup> Toks užstatymas Klaipėdoje galėjo realiai egzistuoti tik XVII a. viduryje—antroje pusėje.

<sup>38</sup> Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat, 1942. S. 368, 372.

<sup>39</sup> Demańska H. Proces modernizacji średniowiecznych zamków z terenu dawnego państwa krzyżackiego w XV—XVIII w. // Studia i materiały do historii wojskowości. Warszawa, 1971. T. XVII, cz. II. S. 6, 27; Guerguin B. Zamki w Polsce S. 60. 113, 241, 308.

<sup>40</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 84—87; Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVII amžiais problemos. P. 31—33.

Verta aptarti ir graviūros atsiradimo aplinkybes. Ji padaryta grafiko Rosmeslerio pagal originalą, kuris sudegė per 1854 m. gaisrą.<sup>41</sup> Paveiksle, kabėjusiame miesto bažnyčioje, pilies ir miesto fone buvo nutapytas Georgas Klingenkbeckas, rankoje laikantis vėliavą su savo herbui, kuriame įrašyti 1535 m. G. Reimeris šį paveikslą pavadinęs „senosios Klaipėdos vaizdiniu“.<sup>42</sup> Kada gi buvo nutapytas šis paveikslas? Yra žinoma, kad 1540 m. Klaipėda beveik visai sudegė.<sup>43</sup> Naujosios miesto bažnyčios statyba kitoje vietoje pradėta 1562 m. pradžioje, o baigta 1563 ar 1564 metais.<sup>44</sup> Ši bažnyčia stovėjo iki 1706 m., kol pradėjo veikti nauja, pastatyta dar kitoje vietoje. J. Zembrickio nurodymas, kad iš senosios bažnyčios į naująją buvo perkelta didelė dalis inventoriaus<sup>45</sup>, yra netikslus. G. Reimeris, aprašydamas bažnyčios interjerą (apie 1725—1726 m.), pažymi, kad tik altorius buvęs perkeltas iš XVI a. bažnyčios, visa kita pažymėta jau XVIII a. pradžios datomis ir įrašais. Vadinamose epitafijose buvo tapyti žmogaus ūgio paveikslai—XVI—XVIII a. pradžioje gyvenę pastoriai, archipastoriai ir kiti miestui bei bažnyčiai nusipelnę žmonės, tarp jų ir minimas Georgo fon Klingenkbecko portretas.<sup>46</sup>

Panašiais paveikslais—epitafijomis, skirtomis Lėmanų šeimos pastoriams, gyvenusiems XVII a.—XVIII a. pradžioje, buvo išpuošta ir Klaipėdos lietuvių bažnyčia.<sup>47</sup> Nėra jokių įrodymų, kad Georgo fon Klingenkbecko portretas būtų tapytas XVI amžiuje. Paveikslo amžininkas G. Reimeris jo iš kitų neišskyrė, istoriniu šaltiniu nelaikė ir vertino tik kaip pilies ir savojo miesto vaizdinį. Greičiausiai tai buvo viena iš penkių epitafijų, nutapytų XVIII a. pradžioje miesto bažnyčiai. Todėl ir mums nereikėtų jo laikyti istoriniu XVI a. šaltiniu ir besąlygiškai remtis aprašinėjant pilį bei miestą.

Archeologinių kasinėjimų metu buvo atidengti šiaurinių ir vakarinių pilies sienų fragmentai, kiemo grindiniai (9 pav.). Šiaurinio korpuso išorinės sienos storis 2,1—2,2 m. Siena viršuje mūryta vien plytomis, kurių didumas—29,5×14×8 cm. Jos pamatai akmeniniai, išplatinti apačioje iki 3,2 m.<sup>48</sup>

<sup>41</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 65.

<sup>42</sup> Reimer G. Merckwürdigkeiten der Stadt und Festung Memel//Erleutertes Preussen. Königsberg, 1726. S. 252.

<sup>43</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 77—78.

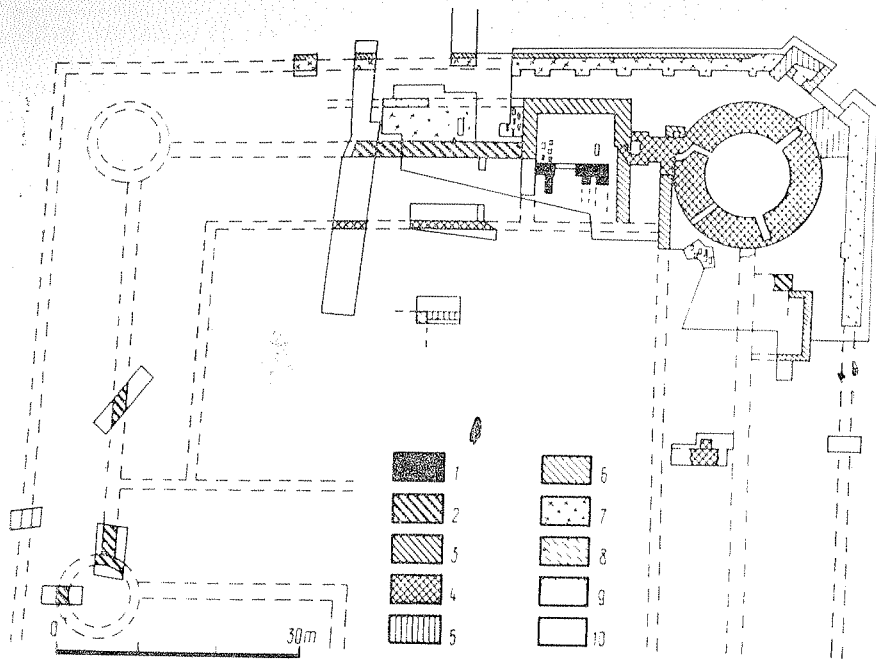
<sup>44</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 112. Ten pat nurodomi Klaipėdos apygardos valdytojo Georgo fon Klingenkbecko administravimo metai (1527—1538 m.).

<sup>45</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 181.

<sup>46</sup> Reimer G. Merckwürdigkeiten... S. 251—252; Sembritzki J. Geschichte... S. 182.

<sup>47</sup> Reimer G. Merckwürdigkeiten... S. 260.

<sup>48</sup> Tautavičius A. Klaipėdos pilies teritorijos šiaurinės dalies bandomieji kasinėjimai 1968 metais//Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje (AETL) 1968 ir 1969 m. V., 1970. P. 36—39.



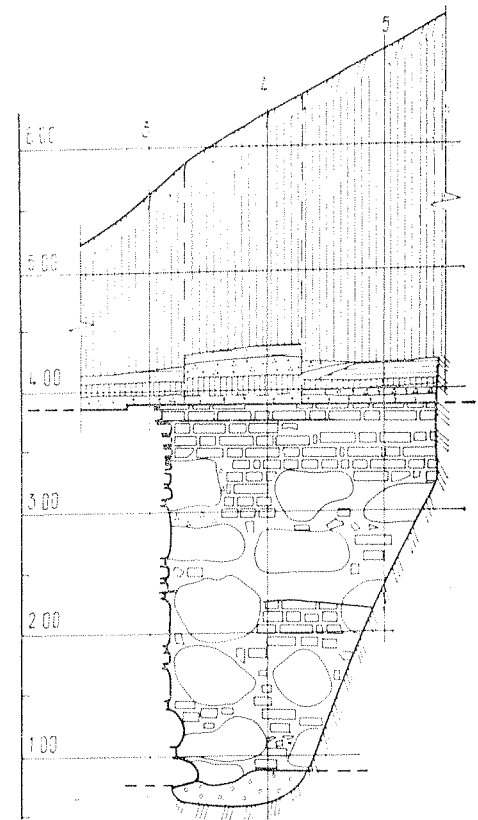
9 pav. Pilies šiaurės rytų dalies mūrų istorinė kartograma:  
 1 — XIV a. antroji pusė, 2 — XV a. pradžia, 3 — XV a. vidurys, 4 — XVI a. pirmoji pusė, 5 — XVI a. antroji pusė, 6 — XVI a., 7 — XVII a. pirmoji pusė, 8 — XVII a. antroji — XVIII a. pirmoji pusė, 9 — XVIII — XIX a., 10 — nedatuota

Vakarinio korpuso išorinės sienos storis 2,1—2,2 m. Aukščiau akmeninių pamatų gulėjo galais dėtų plytų eilė (kaip ir šiaurinėje sienoje), o virš jų — gotikinis mūras. Plytos be braukų, įvairių formatų (cm): 33,3×16,8×9,8; 31,7×16×10,1; 30,3×14,2×8. Vakarų sienos pamatų apačia buvo 0,1 žemiau jūros lygio. Pamatai įleisti į nejudintą gruntą, žvyrą su rieduliais. Nedidelis fragmentas vakarinio korpuso sienos ir pietvakarių, arba Kurfiursto, bokšto mūro buvo apmatuoti inžinerinių kasinėjimų metu. Bokšto vidinės sienos iki rūsiu skliauto mūrytos akmenimis ir plytomis, o aukščiau — vien plytomis. Sieną virš skliauto mūryta gotikiniu būdu, įvairaus formato plytomis (cm): 34×16,2×9; 33,5×17×9,5; 33,4×15,5×9,2; 33,2×16,2×9,7. Vakarinio korpuso siena buvo surišta su bokštu ir išmūryta tokio pat formato plytomis, gotikiniu būdu.

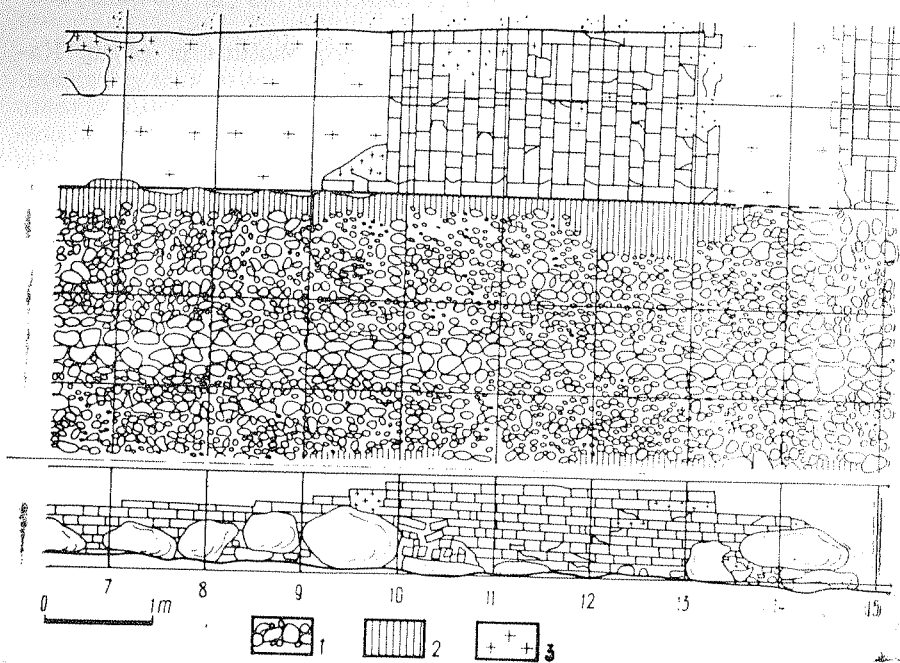
Šiaurinio korpuso rytinis galas rėmėsi į skersinę buvusios XVII a. koplyčios sieną. Šios patalpos pamatus atidengus, buvo nustatyta,

kad 13,5 m ilgio koplyčia iš korpuso išsikišusi 5,6 m, jos sienų storis 1,55—1,9 m.

Pamatai stambių akmenų, tarpuose buvo skaldos ir plytų. Kasant duobę pamatams, buvo suardytas XIV a. sluoksnis su grindiniu. Šie pamatai apatinėje dalyje nėra platesni, kaip kad kitur atkasti. Iš pėdsakų pamatuose (10 pav.) matyti, kaip buvo mūryta. Iš pradžių paklota apatinė 1,4 m aukščio pamato dalis, duobė užpilta ir krautas viršutinis pamatų mūras. Viršutinė pamatų dalis iš vidaus ir išorės buvo mūryta plytomis, laikantis taisyklingo gotikinio rišimo (10, 11 pav.). Plytos raudonai išdegtos, nevienodo formato (cm): 29,8×14×8,3; 30×13,8×8,2; 30,5×14,1×9. Iš vidaus pusės pačiame viršuje siena siauresnė, padaryta lyg ir nedidelė pakopėlė. Mūriui išlyginti panaudotos pusės storio plytos (cm): 31,5×14×3,5; 29,8×14,6×3,5; 29,3×14,7×3,7. Gotikinio mūro išorės siūlės rūpestingai išrievėtos.



10 pav. Stačiakampės XV a. vidurio bastos (vėliau pilies koplyčia) pamatų vidinė pusė



11 pav. Stačiakampės XV a. vidurio bastos šiaurės vakarų kampo mūras ir XVI—XVII a. išorinio pilies kiemo grindinys:  
1 — stambus žvyras, 2 — pilka žemė, 3 — kalkių skiedinys

Nei viena iš aprašytų pilies vakarinio ir šiaurinio korpuso sienų remiantis archeologine medžiaga negali būti datuojama, nes kultūriniai sluoksniai apie jas arba suardyti, arba labai menki ir sterilūs. Dėl to tenka analizuoti mūro liekanas, žiūrint, kuo jos panašios į randamas kitose mūro pilyse ir kuo skiriasi.

Šiaurinio ir vakarinio korpusų sienos, pradėtos mūryti nuo vieno ir to paties paviršiaus, yra tokio pat 2,1—2,2 m storio, naudota tokia pat mūro technika ir pamatų įranga. Sienoms išlyginti virš pamato ir vienur, ir kitur dėtos skiauščios plytos, siūlės užtrintos skiediniu.

Šiaurinio korpuso sienos plytos vienodo formato, vakarinio korpuso sienoje ir Kurfiursto bokšte naudotos kelių formatų plytos. Klaipėdoje ir artimiausiose apylinkėse neturime gotikinių pastatų liekanų, todėl analogijų tenka ieškoti kitose kryžiuočių arba jų įtakoje pastatytose pilyse. Mažesnių ilgių plytos iš šiaurinio ir vakarinio korpusų (30,3—29,5×14,4—14×8,5—7,5 cm) panašios į Rytų Prūsijos pilių: Insterburgo (Černiachovsko) pilies vakarinio korpu-

so sienos, Georgenburgo pilies (netoli Černiachovsko) gynybinės sienos, Ragainės (Neman) pilies.<sup>49</sup> Visos šios pilys statytos 1370—1410 m. laikotarpiu.<sup>50</sup> Tokių dydžių plytos Lenkijos Vakarų Pamarie pilyse yra datuojamos XIV a. antrąja puse—XV a. pirmąja puse.<sup>51</sup> Plytos, kurių storis 9—7,5 cm, yra būdingos Gdansko XIV a. vidurio mūro statiniams. Ilgos (apie 33 cm) plytos Gdansko pastatuose aptinkamos XIV a. viduryje—antroje pusėje.<sup>52</sup> Livonijos pilyse 30—29×15—14×8 cm dydžio plytos datuojamos XIV a. pabaiga—XV amžiumi.<sup>53</sup> Rygos XIV a. gyvenamuosiuose namuose naudotos trumpesnės kaip 30 cm, o nuo XIV a. pabaigos—XV a. pradžios jau mūrydavo ilgesnėmis kaip 31 cm plytomis (plotis 15—14 cm, storis 8—9,5 cm).<sup>54</sup> Panašių formatų plytas XIV ir XV a. naudojo ir kai kuriose Lietuvos pilyse: Trakų<sup>55</sup>, Kauno Antrojoje.<sup>56</sup> Vakarinio Klaipėdos pilies korpuso sienoje aptiktos didelio formato plytos (iki 35 cm ilgio, 17—18 cm pločio ir iki 11 cm storio) rečiau pasitaiko. Pločiu jos panašios į vadinamas didžiasias XIV a. pirmosios pusės Lietuvos plytas.<sup>57</sup> Iki 33 cm ilgio plytos naudotos Georgenburgo pilies mūruose, o iki 10,3 cm storio—Noihauzeno (Gurjevsko) vyskupo pilyje. Kita vertus, tokie formatai būdingi renesansui.

Palyginus šiaurinio ir vakarinio korpusų sienų paviršius, konstrukcines savybes, mūro rišimą, randamas akivaizdus jų sutapimas. Vakarinė siena ir Kurfiursto bokštas gal šiek tiek skiriasi nuo šiaurinės sienos plytų formatais.

Daugelio Kryžiuočių ordino pilių rekonstrukcija yra siejama su Nikolajaus Felenšteino vardu. Jam vadovaujant buvo pastatyta Bytovo, Herengrebino pilys, jis dalyvavo rekonstruojant Marienburgo ir kitas pilis.<sup>58</sup> Kaip jau buvo minėta, N. Felenšteinas Klai-

<sup>49</sup> Plytos matuotos V. Zulkau.

<sup>50</sup> Clasen K. H. Die mittelalterliche Kunst im Gebiete des Deutschordensstaates Preussen//Die Burghauten. Bd. I. Königsberg Pr., 1927. S. 112, 113, 119, 124, 183.

<sup>51</sup> Radacki Z. Sredniowieczne zamki Pomorza Zachodniego. Warszawa, 1976. S. 132, 315.

<sup>52</sup> Zbierski A. Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych w kościołach św. Mikołaja i św. Karazyny w Gdańsku. Gdańsk, 1968. S. 24.

<sup>53</sup> Граудонис Я. Я. Раскопки Турайдского замка//Археологические открытия 1976 года. М., 1977. С. 435; Даїра И. Раскопки Лидзенского замка. Там же. С. 346.

<sup>54</sup> Caune A. Rīgas 13—14 gs. „Mūra nami“ (Stenhus)//Archeologija un etnografija. XVI. Rīga, 1978. L. 103, 104, att. 2.

<sup>55</sup> Levandauskas V., Mikulionis S. Trakų pilių sienų medžiagos ir mūrījimo technika//Architektūros paminklai. T. 3. V. 1975. P. 124—128, 131, 134.

<sup>56</sup> Abramauskas S. Plytų dydžiai XIV—XV amžių Lietuvos architektūros paminkluose//Valstybinės archit. paminklų apsaugos inspekcijos metraštis (toliau APAM). V., 1958. T. 1. P. 33.

<sup>57</sup> Ten pat, p. 4, 36.

<sup>58</sup> Schmid B. Die burgen des Deutschen Ritterordens in Preussen. Marienburg, 1938. S. 17; Domańska H. Proces modernizacja średniowiecznych zamków... S. 9, 24.

pėdos pilį aplankė 1408 ir 1409 metais. Lyginant Klaipėdos pilies šiaurinio ir vakarinio korpusų mūrus ir bokštus su Bytovo pilies sienomis, akivaizdus jų didelis ne tik išorinis panašumas: Klaipėdos pilies XVI a. vakarų siena buvo 58, Bytovo — 52,5 m; Klaipėdos pilies šiaurinės sienos ilgis 79, Bytovo — 70,6 m. Klaipėdos pilies sienos betgi plonesnės už Bytovo, o bokštai didesnio skersmens.

Brodnicos pilies išorinėje gynybinėje sienoje (apie 1415 m., atrodo, vadovaujant N. Felenšteiniui) pastatytos cilindrinės 10,5 m ir apie 11,2 m skersmens (mūrai 2,45 m storio) bastos.<sup>59</sup> Ši basta panašaus skersmens, kaip ir buvęs Didysis parako bei Kurfiursto bokštai Klaipėdos pilyje. Alenšteino (lenk. Olštyń) pilies XIV a. pabaigos — XV a. pradžios gynybiniuose mūruose buvo puscilindrės 7,5 m skersmens bastos, kurių sienos buvo vos 1,5 m storio.<sup>60</sup> To paties laikotarpio Bartos pilies gynybinės sienos 1,6 m storio, bokštai — 9 m skersmens. Ortelburgo gynybinės sienos 1,9 m storio, basta — apie 11 m skersmens.<sup>61</sup> Palyginti plonos gynybinės sienos yra būdingos daugeliui XIV—XV a. riboje statytų pilių. Vakarų Pamario pilyse jų storis buvo nuo 1,5 iki 2,5 m, aukštis — 11—16 m.<sup>62</sup> Kitoje XIV a. pabaigos — XV a. lenkų pilyse gynybinės sienos retai būdavo apie 2 m storio, o apvadiniai mūrai dar plonesni — 1,5—1,7 m.<sup>63</sup> Trakų pilies XV a. pradžios gynybinės sienos buvusios 2,4—1,5 m storio.<sup>64</sup> Vilniaus Žemutinės pilies XIV a. antrosios pusės sienos buvo nuo 2,9 iki 1,7 m storio.<sup>65</sup> Liškiavos pilies bokštas XV a. pradžioje buvo 11,5 m skersmens ir turėjo 3,5 m storio sienas.<sup>66</sup> Pateikti pavyzdžiai paremti du teiginiai: 1) Klaipėdos pilies šiaurinio bei vakarinio korpusų išorinės sienos (nežiūrint skirtingų jų plytų formatų) ir dvi 11,7 skersmens bastos buvo pastatytos XV a. pradžioje; 2) šie mūrai galėjo būti ne pilies korpusai, bet gynybinės sienos. Klaipėdos pilies sienas su bokštais kampuose buvusias „... iš laikų prieš 1328 m., arba iš XIV a. pabaigos“ spėjo ir A. Tulzė.<sup>67</sup>

Neaišku, kaip baigėsi atkastas šiaurinės sienos rytinis galas XV a. pradžioje. Gali būti, jog ten buvo viena basta, kurios pėdsakus su naikino XVI a. statydami Didįjį bokštą. Rytinėje dalyje išsikišęs iš sienos stačiakampis — buvusi pilies koplyčia. Jos vakarinės sienos

<sup>59</sup> Domańska H. Proces modernizacji średniowiecznych zamków... S. 10, 20.

<sup>60</sup> Ten pat. P. 27.

<sup>61</sup> Clasen K. H. Die mittelalterliche Kunst... S. 108, 119, 120.

<sup>62</sup> Redacki Z. Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego. S. 126, 132, 134—138, 149.

<sup>63</sup> Guerguin B. Zamki w Polsce. Warszawa, 1974. S. 100, 108, 177, 133, 252.

<sup>64</sup> Mikulionis S. Naujausi duomenys apie Salos pilį. Trakų pilys/Lietuvos pilys. V., 1971. P. 137.

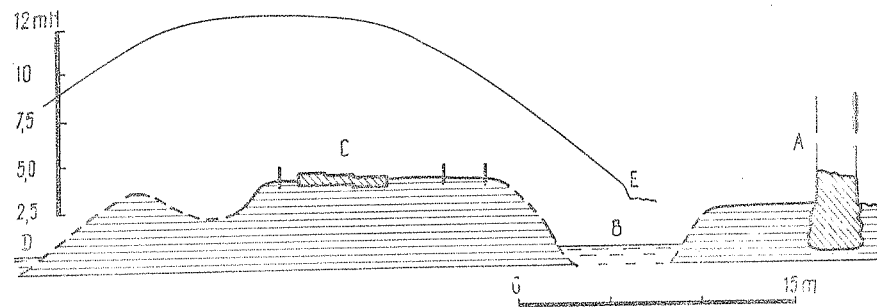
<sup>65</sup> Batūra R. Žemutinė pilis. Vilniaus pilys//Ten pat. P. 39—42.

<sup>66</sup> Mekas K. Liškiavos pilis//Ten pat. P. 242—243.

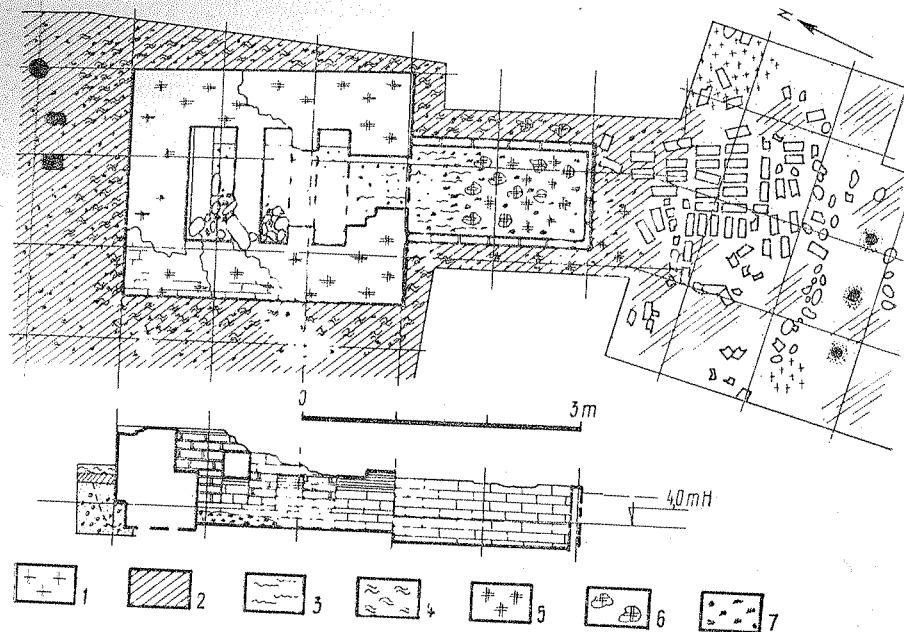
<sup>67</sup> Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat, 1942. S. 162.

ryšys su šiaurinio korpuso mūru yra abejotinas. Prie koplyčios rytinės sienos XVI a. mūras yra pridurtas vėliau. Vėlesnis yra ir šios sienos tęsinys į pietus nuo XVI a. latrinės. Koplyčios gotikinės sienos skiedinių cheminė sudėtis taip pat labai skiriasi nuo skiedinio, naudoto mūrijant Didžiojo bokšto pamatus ir sienas greta jo (1 lentelė). Šis sienos stačiakampis yra vėlesnis už šiaurinio korpuso sieną, bet senesnis už XVI a. mūrus, todėl skiriamas jau antrajam pilies statybos etapui — XV a. trečiajam — ketvirtajam dešimtmečiams. Kasinėjant nepastebėta šios patalpos autentiškos pietinės sienos žymių, jos ir nebuvo. Antrajame statybos etape prie šiaurinės sienos buvo pristatyta atvira keturkampė 13,5×5,6 m didumo basta, flankavusi šiaurinę sieną.

Už pilies gynybinių sienų XV a. buvo apie 6 m pločio kelias kiemo paviršiaus lygyje, o toliau į šiaurės pusę — 8—9 m pločio griovys (12 pav.). Sprendžiant iš susidariusių sluoksnių, griovio dugnas galėjo būti apsemtas vandens. Už griovio buvo pylimas, kuris virš pilies kiemo lygio kilo tik apie 2 metrus. Pylimo viršuje rastos pastatų liekanos. Pylimo aikštelės išoriniame šiauriniame krašte, per 1 m nuo buvusių statinių, tyrinėtoje vietoje buvo aptiktos dar vieno apie 6 m pločio ir iki 1,5 gylio griovio ar duobės žymės. Už šio griovio pylimo šlaitas leidosi žemyn link pilies fosų. Pylimas tarp pilies pirmojo griovio ir fosų buvo daugiau kaip 20 pločio. Pylimų profilis atsektas nesunkiai, nes šlaitus nugulę nestoras, bet ryškus XV—XVI a. pirmosios pusės kultūrinis sluoksnis. Pylimo viršuje kultūrinis sluoksnis dengė pastato liekanas. Ten rasta neblogai išlikusi mūrinė 3,2×2,64 m didumo krosnis (13 pav.). Pietiniame krosnies gale atidengta 1,98×1,34 m didumo, 0,72 m įgilinta į žemę pakura. Krosnies sienos 64—65 cm storio, jos kamera 1,7×1,3 m. Padas įgilintas iki 0,6 m. Kamera buvusi perdengta trimis arkomis.



12 pav. Klaipėdos pilies XV a. gynybinė sistema: A — pilies gynybinė siena, B — pirmasis griovys, C — pylimas su gynybiniais statiniais, D — antrasis griovys, E — dabartinis šiaurinės kurtinos sampilas



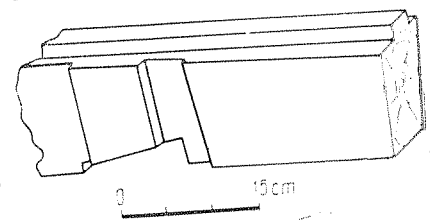
13 pav. XV a. antrosios pusės krosnis ir XVI a. pradžios pastato liekanos ant gynybinio pylimo:  
1 — kalkių skiedinys, 2 — ruda žemė, 3 — pelenai, 4 — molis, 5 — molio skiedinys, 6 — perdegęs molio skiedinys, tinkas, 7 — anglis

Krosnies kameros plytų grindinys rastas 10 cm aukščiau už pakuros grindinį. Suvirtę į krosnies vidų 10–15 cm skersmens akmenys ir iki 50 cm ilgio kalkakmenio luitai rodo, kuo buvo perdengti tarpai tarp arkų. Krosnies sienos įgilintos į gruntą vos per plytos storį. Jos išmūrytos plytomis, kurios surištos vien iš smėlio ir molio pagamintu skiediniu. Plytų rišimo technika gotikinė, ne visai taisyklinga. Plytos ir krosnyje, ir pakuroje vienodo formato (cm): 29,5×14,3×6,5; 29,7×14,5×7,0; 30,6×14,5×7,1.

Krosnies padą dengė iki 10 cm storio pelenų ir anglių sluoksnis, pakuroje rasta stambių anglių ir perdegusio molio gabalų. Aplink krosnį buvo iki 20 cm storio suplūkto molio sluoksnis, susidaręs krosniai sugriuvus. Po moliu aptiktas iki 10 cm storio kultūrinis sluoksnis, o į pietus nuo krosnies pakuros — plytinių grindų fragmentai. Plytos grindyse sudėtos plokščios, laikantis sistemos, bet nerūpestingai, plytų paviršius nutrintas nuo vaikščiojimo. Per 1 m į šiaurę nuo krosnies galo buvo aptiktos keturios iki 20 cm skers-

mens stulpavietės, kurios galėjo žymėti medinės sienos vietą. Pietiniame krašte, per 2,5 m nuo pakuros galo buvo nedidelių akmenų ir plytelių juosta bei kalkių skiedinio lopinėlis. Už akmenų juostos per 0,5 m į pietų pusę aptikta stulpaviečių eilė orientuota beveik tiksliai rytų—vakarų kryptimi. Kita stulpų eilė buvo per 2,1 m į pietus nuo pirmosios. Vienas stulpas tarp eilių galėjo žymėti pertvarą. Trys stulpai išlikę geriau: 10×13, 10×12 ir 10 cm skersmens, įgilinti iki 0,5 m. Vienas stulpas dar senesnio statinio konstrukcijos (14 pav.). Tarp stulpų eilių išliko lauko akmenų padirko grindinio pėdsakų.

Už pietinės stulpų eilės prasidėjo šlaitas, kuris buvo sutvirtintas akmenimis ir plytgaliais. Iš radinių galima manyti, kad ant pylimo pietinio krašto yra stovėjęs siauras ir ilgas stulpinės konstrukcijos pastatas. Krosnies ir šio pastato orientacija nesutampa. Stulpinis pastatas galėjo atsirasti vėliau perstatant ar taisant pylimus. Tą spėjimą patvirtina archeologinė medžiaga: keramika, rasta sluoksnyje šalia krosnies, yra datuojama XV a. antrąja puse — XVI a. pradžia, o rastoji priestate būdinga XVI a. pirmajai pusei. Krosnies paskirtis nevisiškai aiški. Tokios pat konstrukcijos ir panašaus didumo XV a. hipokaustinė krosnis aptikta Turaidos pilyje.<sup>68</sup> Hipokaustinio šildymo krosnių Latvijoje ir Estijoje rasta per dešimt, jos visos būdavo po grindimis ir dažnai gerokai įgilintos į žemę.<sup>69</sup> Klaipėdos pilies krosnis nedaug įgilinta į žemę ir gerokai iškilusi virš pastato grindų lygio. Ši krosnis šildė nedidelį, greičiausiai medinį pastatėlį. Virš arkučių buvo sudėti kalkakmenio luitai, ant jų — lauko akmenys, po to visa krosnis buvo apiplūkta molio kupolu, galėjo būti įplūkta ir puodinių koklių, kurių fragmentų rasta šalia krosnies. Todėl ją galima laikyti puodinių koklių krosnimi. Krosnyje ir šalia jos rasta buitinės keramikos, vinių, strėlių antgalių, galastuvų. Priestate, be keramikos, buvo ir tinklų pasvarų, šlako, gargažių, rasta nebaigtos liejimo formelės dalis (15 pav.). Archeologinė medžiaga rodo, kad pastatai, buvę ant pylimų, naudoti kaip dirbtuvės, o kros-



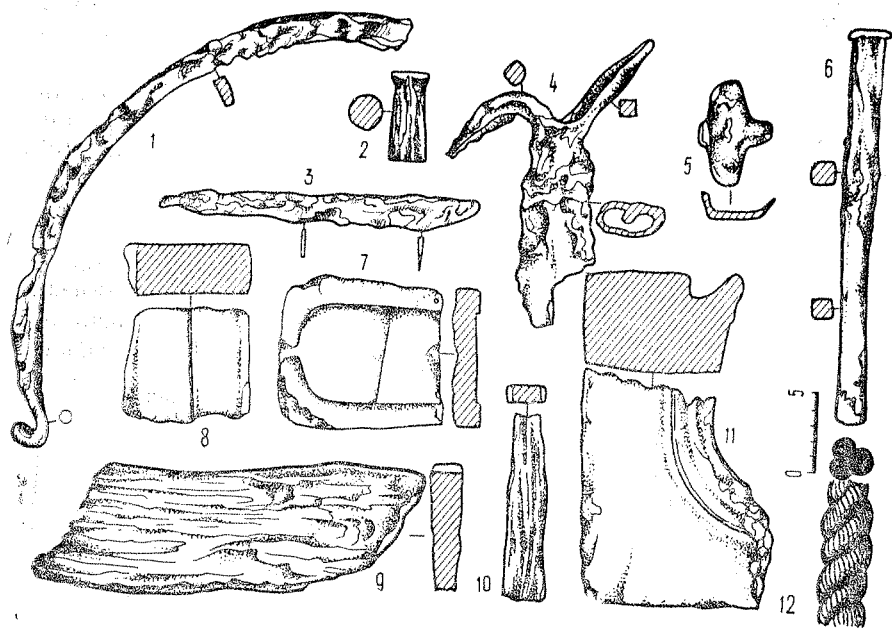
14 pav. Stulpo, panaudoto XVI a. pirmosios pusės statinyje ant pylimo, detalė

<sup>68</sup> Граудонис Я. Я. Раскопки Турайдского замка. С. 435.

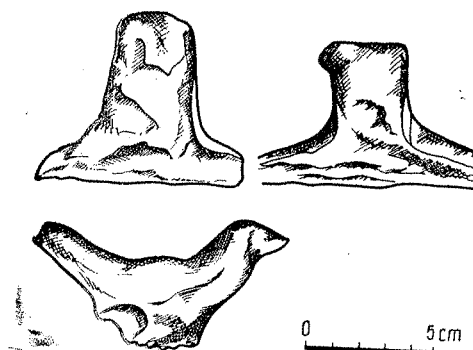
<sup>69</sup> Граудонис Я. Я. Древние печи Прибалтики // Наука и техника. Рига, 1981. № 5. С. 22—23.

nį naudojo ir metalui lydyti. XV a. antrojoje pusėje ir XVI a. pradžioje ant pylimo stovėjusius statinius, be abejo, naudojo ir pilies gynybai.

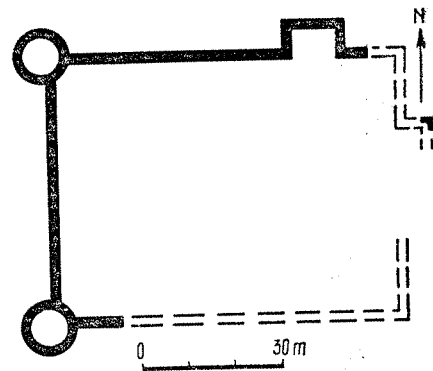
Apie rytines XV a. sienas beveik nieko nežinoma. Per 3 m į pietus nuo Didžiojo bokšto buvo atkastas pamatų fragmentas, kuris išsiskyrė įgilinimu ir mūro technika. Pastato cokolis rastas 0,8 m aukščiau jūros lygio. Pamatai mūryti iš tašytų akmenų. Iki pamatų apačios nebuvo prisikasta, bet nustatyta, kad jie įgilinti mažiausiai iki 0,7 m žemiau jūros lygio. Pamatų viršutinės dalies mūras išlygintas skiausčiomis plytomis, virš kurių jau prasidėjo siena. Mūre likę tik fragmentas, tačiau gotikinis rišimas gerai matomas. Plytų tokių dydžių (cm): 31,0×13,7×8,8; 13,5×9,0; 13,6×8,6; 14×8,8. Pamatams naudotas labai kietas pilkšvas kalkių skiedinys su 3–4 mm didumo akmenukais. Pietų ir vakarų kryptimi pamatai buvo nuardyti žemiau gruntinio vandens lygio ir sienos storis nenustatytas. Virš nuardytų pamatų ir iš dalies šalia jų buvo griuvenų sluoksnis su būdinga XVI a. keramika. Pamatas įrengtas ne vėliau kaip XV



15 pav. XV a. antrosios pusės—XVI a. pirmosios pusės dirbiniai ir įrankiai: 1 — geležinis kibiro lankas, 2 — kalvio įrankis, 3 — peiliuko geležtė, 4 — jūreivių kablys, 5 — apkalas, 6 — plieninis kirstukas, 7 — akmeninės dvipusės liejimo formos dalis, 8–10 — galastuvai, 11 — profiliuota plyta, 12 — kanapinė virvė



16 pav. Klaipėdos pilies XV a. gynybinių sienų rekonstrukcija



17 pav. Klaipėdos pilies XV a. antrosios pusės kraiginių čerpių dekoratyviniai gūbriai

amžiuje. Iš labai įgilintų pamatų matyti, jog pastate buvo rūšys. Gali būti, kad aptiktas fragmentas priklauso vienai iš stačiakampių bastų.

Klaipėdos pilies XV a. gynybinių sienų planą galima rekonstruoti tik iš dalies (16 pav.).

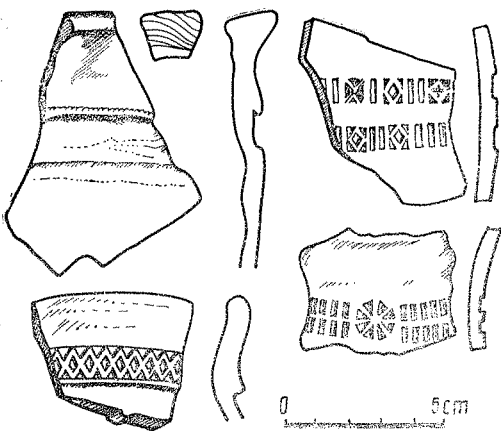
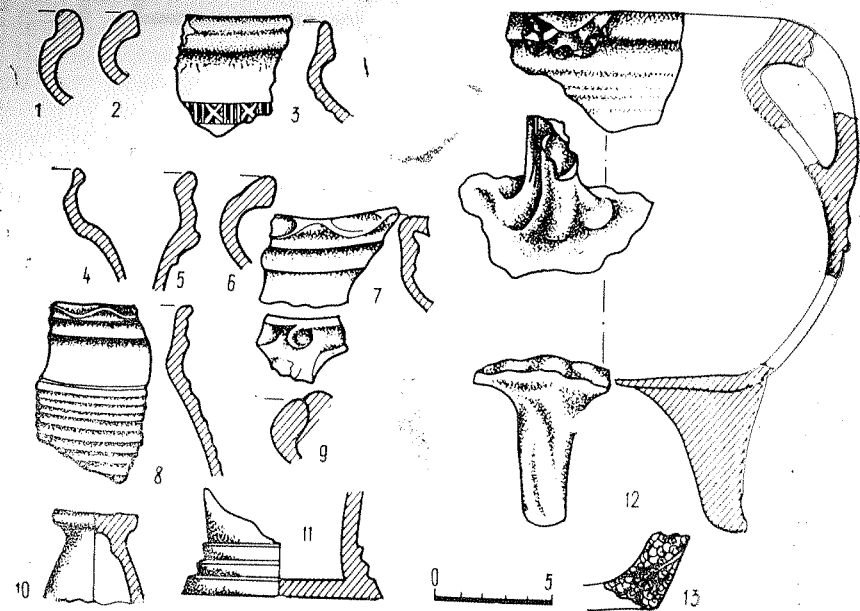
Po rekonstrukcijų, kurios tęsėsi nuo XV a. pradžios iki trečiojo—ketvirtojo dešimtmečio, Klaipėdos pilies gynybiniai elementai buvo pritaikyti paraku šaunamajam ginklui. Ne mažiau svarbūs, kaip aukštos gynybinės sienos ir flankuojančios bastos, šioje sistemoje buvo ir dvigubi pilies grioviai. Jei pylimo išorėje aptiktas įgilinimas pasirodytų buvęs negilus, galėtume teigti, kad pylimo išoriniu pakraščiu ėjęs brustveras, kuris dengęs šaulius. XV a. Klaipėdos pilį galima laikyti savita „giliosios gynybos“ sistema.

Tarp archeologinių radinių daugiausia architektūrinės keramikos. Rasta figūrinių plytų, net dekoruotų štamais ir su įrežtais ženklais.<sup>70</sup> Stogus dengė lovinės („vienuoliškosios“) ir plokščios profiliuotais galais čerpės. Kraigines čerpes puošė įvairių formų „paukščiukai“ (17 pav.). Analogiškai dekoruotos čerpės žinomos XIV—XV a. Vokietijoje.<sup>71</sup>

Tarp darbo įrankių pasitaikė peilių geležčių, kalvio įrankių. Rasta nemaža žerutinio skalūno galastuvų (15 pav., 9) ir žaliavos jiems gaminti. Ši uoliena buvo importuojama, Klaipėdoje ji žinoma iš

<sup>70</sup> Zaukus V. XV—XIX amžių Klaipėdos statybinė keramika//Architektūros paminklai. V., 1979. T. 5. P. 38—43.

<sup>71</sup> Schwabenicky W. Die Grabungen in der mittelalterlichen Bergbausiedlung//Ausgrabungen und Funde. Berlin, 1981. Bd. 26. H. 1. S. 49.



18 pav. XV a. antrosios pusės—  
XVI a. pradžios piliavietės kera-  
mika:  
7—10 — glazūruota iš vidaus,  
13 — lipdyta

19 pav. Piliavietės XV a. deko-  
ruota keramika

XIV a. antrosios pusės—XVI a. vidurio sluoksnių.<sup>72</sup> Iš čia minėti ga-  
ląstuvai pateko ir į kitas vakarų Lietuvos gyvenvietes.<sup>73</sup>

<sup>72</sup> Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto mineralogijos specialistai nustatė, kad ši uoliena atgabenta iš pietinių Vokietijos sričių.

<sup>73</sup> Žukus V. Naglio kalne archeologiniai tyrinėjimai//Kraštotyra. V., 1981, 12 knyga, P. 71. Žerutinio skalūno galąstuvai rasti ir Imbarės senovinėje gyvenvietėje (saugomas Salantų visuomeniniame muziejuje).

Keramika XV a. nesikeitė (plg. 5 ir 18 pav.). Daugiausia šukių, išdegtų redukciniėje aplinkoje. XV a. pabaigoje pasirodė vadinamos baltosios keramikos pavyzdžių (18 pav., 4). Jų šukės paviršius yra pilkšvas ir blizgantis, o vidurys — baltai išdegtas, tankus. Kampuo-  
tumu šis puodo profilis primena XV a. pabaiga datuojamą Drezdeno keramiką.<sup>74</sup> Dekore dominuoja ratelinis ornamentas. XV a. pabaigoje atsirado iškilia bangele briaunos viršuje dekoruotų indų (18 pav., 7—9), kurie paprastai yra glazūruoti iš vidaus. Jų analogijos datuojamos XV a. antrąja puse—XVII amžiumi.<sup>75</sup> XV a. indų briaunos buvo ir kitaip dekoruojamos<sup>76</sup> (19 pav.). Analogiška Varšuvos keramika datuojama XIV amžiumi.

Indų sienelės plonos. Net 48% rastųjų indų sienelių buvo 3—4 mm storio. Tai rodo tobulą technologiją. Būdinga redukciniėje aplinkoje degtos XIV—XV a. keramikos savybė — šukėje pasitaikantys kalkakmenio grūdėliai, kai kurie stambesni negu 1 mm. Kalkių trupinių rasta 45% pilkšvai juosvai degtų indų šukėse.

### 3. Pilies modernizavimas XVI amžiuje

XVI a. daugelio pilių gynybinė sistema paseno. Artilerija per šimtmetį tapo pagrindine puolančiųjų jėga, todėl senosios pilyys beveik netiko gynybai. Svarbiausia tapo išorinės gynybinės sistemos giluma: kuo platesni grioviai ir aukštesni pylimai, tuo mažiau pavojingi prieš artilerijos smūgiai. O senosios pilyys buvo tik gyvenamoji vieta ir didelių amunicijos bei maisto atsargų sandėliai. Griuvus Kryžiuočių ordino valstybei, Klaipėdos pilis neprarado politinės reikšmės, bet jos gynybinę sistemą reikėjo tobulinti. Pilies modernizavimo pradžia laikomi 1529 m.<sup>77</sup> Pilyje 1546 m. jau stovėjo Didysis cilindrinis bokštas, o 1559 m. buvo paruoštas bastionų projektas.<sup>78</sup> Galima manyti, jog pilies rekonstrukcija truko apie 20 metų. Tuo metu korpusų išorinėmis sienomis virto buvusi šiaurinė ir vakarinė gynybinės sienos kartu su bastomis.

Didelių pertvarkymų vyko šiauriniame pilies kampe, kur buvo pastatytas Didysis bokštas. Jo pamatai rūsio skliaute pėdos lygyje yra 3,8—3,9 m storio, žemiau jie dar storėja ir pasiekia net 4,4 m. Pamatai mūryti akmenimis ir plytomis (20 pav.). Plytos buvo naudotos užkaišyti tarpakmeniams, o viduje — mūryti angokraščiams.

<sup>74</sup> Mecheik H. W. Stadtkernforschung in Dresden. S. 171.

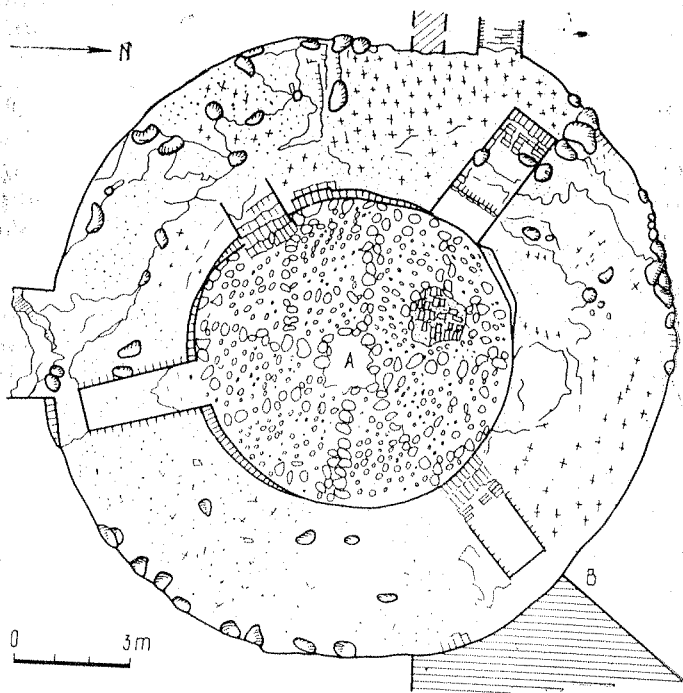
<sup>75</sup> Schirmer E. Die deutsche Irdenware... S. 153. Abb. 35, 55.

<sup>76</sup> Kruppe J. Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie. Ossolineum, 1961. S. 62.

<sup>77</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 112.

<sup>78</sup> Forstreuter K. Landkarten als Quelle zur Baugeschichte... S. 193.





20 pav. Pilies XVI a. Didžiojo bokšto pamatai:  
A — rūšio grindinys (XVII a.), B — kontraforsas (XVI a. vidurys)

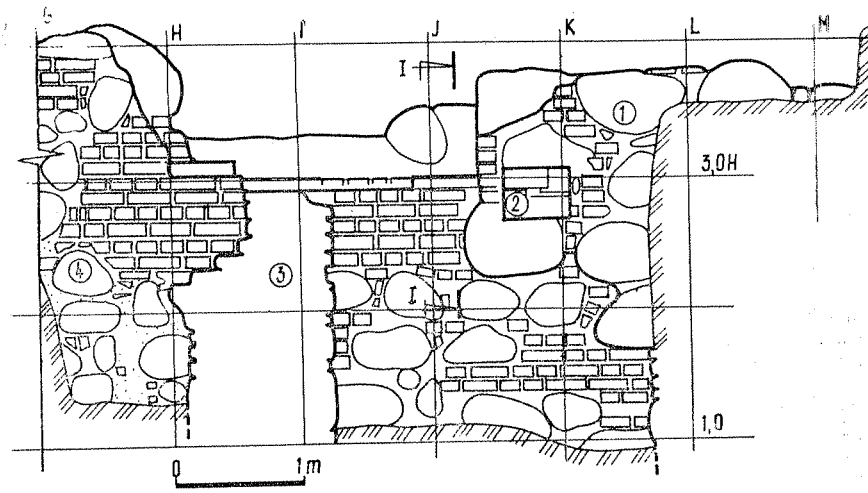
Rūšio skliaute pėdos lygyje plytomis išlyginta vidinė pamato pusė, čia jos kai kur dėtos skiauscios. Bokšto mūre naudotos įvairių formatų plytos, tačiau daugiausia buvo didelių —  $34 \times 16,5 \times 10$  cm plytų. Akmenys ir plytos bokšto pamatuose surištos kalkių skiediniu (žr. lentelę). Bokštas mūrytas renesansinio rišimo būdu. Rūšio patalpos vidinis skersmuo buvo 8,98–9,0 m, išorinis — 17,4–17,5 m. XVI a. bokšte rūšio grindys grįstos padrikai sudėtomis pusplytėmis. Skliautas labai žemas, nuo grindų iki jo pėdos vos 1,2–1,3 m. Rūšio sienose rasti skliauto apatinės dalies fragmentai. Pamatuose buvo keturios 3,3–3,2 m gylio ir 1,4 m pločio nišos. Dviejose nišose buvo laiptai. Pietvakarių nišoje liko keturių pakopų žymės. Geriau išlikusių laiptų pakopos išsikišusios į bokšto rūšį. Pakopos 20–23 cm aukščio, sudėtos iš plytų, viršuje buvo dengtos lentomis. Šie laiptai jungė bokšto rūšį su pirmuoju aukštu. Šiaurės vakarų nišoje liko plačių plytinių pakopų pėdsakai, o nišos gale — nedidelė aikštelė,

iš kurios per praėjimą buvo patenkama prie arkinių 0,96 m pločio laiptų, o jais buvo galima užlipti į patalpėlę šalia vėlesnės koplyčios.

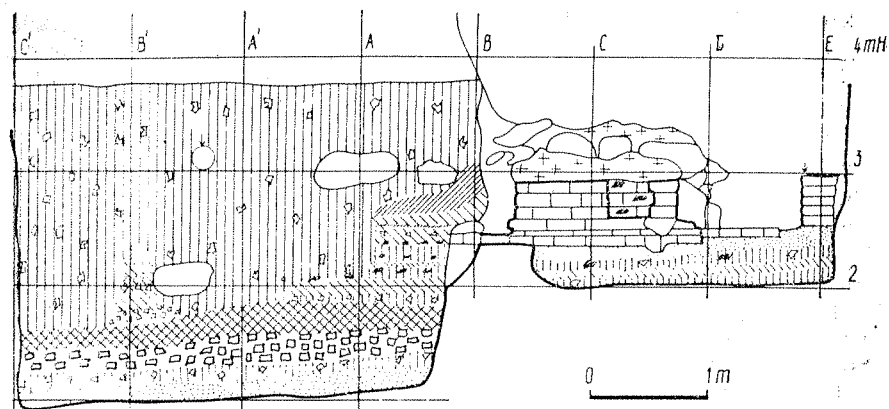
Mūras, kuris jungė XV a. stačiakampę bastą su Didžiuoju bokštu, viršuje buvo 2,2 m, apačioje — 3 m pločio. Ši siena mūryta didelio formato plytomis, surištomis renesansiniu būdu. Akmenys naudoti tik apatinėje pamato dalyje. Vakariniame jo krašte aptikta latrina — pilies tualetas (21 pav.); netaisyklingo keturkampio formos, apie  $2 \times 2,4$  m didumo. Šiaurinė latrinos sienelė prasikišusi į korpuso išorę. Latrina sumūryta įvairaus formato plytomis (daugiausia didžiosiomis), o apatinė dalis — akmenimis. Tarp latrinos sienų buvo permesta 53 cm pločio ir 40 cm aukščio arkutė, kurios viršus turėjo būti grindų aukštyje. Latrinos pietinėje sienoje rasti du sijų lizdai — statybinių pastolių pėdsakai.

Rytinio korpuso sienos neiškilo, tik bokšto išorėje rastos apie 2,5 m pločio pamatų žymės (žr. 20 pav.). Į pietus nuo Didžiojo bokšto išliko buvusio rytinio korpuso rūšio sienos pamatai (22 pav.) — buvusi skersinė siena.

Pamatai 2,1 m storio, iš stambių akmenų ir plytalių, surištu kalkių skiediniu. Jie smarkiai suardyti. Pamato šiaurės pusėje buvo sienutė su angokraščiu. Toje sienutėje, vos 12 cm aukščiau grindų išliko dalis 0,4 m pločio ir 0,2 m gylio nišos. Ji pilna suodžių ir pelenų, sienelės įjuodusios. Tai buvęs kanalas pelenams ir suodžiams pašalinti iš pirmajame aukšte buvusio židinio ar krosnies. Pamatuose naudotos didelio formato plytos (cm):  $33,5 \times 16,0 \times 9,5$ ;  $35,0 \times 9,0$ ;



21 pav. XVI a. latrina prie stačiakampės bastos:  
1 — bastos rytinė siena, 2 — latrinos arkos pėda, 3 — latrinos vidinė siena, 4 — bastos rytinės sienos dalis, primūryta XVI a.



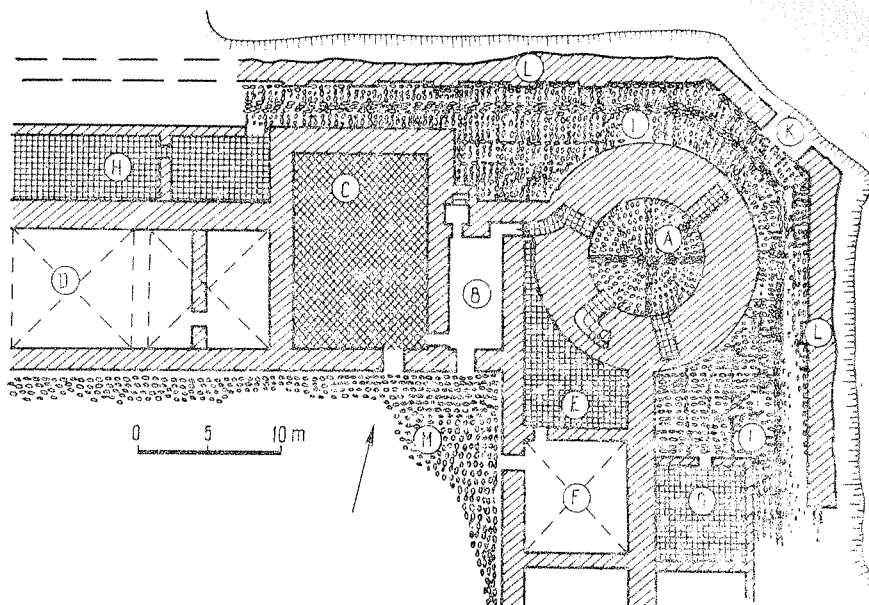
22 pav. Pilies rytinio korpuso rūsio pertvarinės XVI a. sienos fragmentas ir supiltiniai XIV—XV a. sluoksniai

34,3×9,5. Jos rištos kalkių skiediniu su molio priemaiša. Pamatai labai negilūs, šalia jų, vos 20 cm aukščiau pamatų apačios, išliko rūsio grindų fragmentų. Grindys tvarkingai sudėtos iš plytų bei jų gabalų, surištu kalkių skiediniu su molio priemaiša. Daugiausia didelių plytų, bet pasitaiko ir mažesnių (30,7×15,2×7,0 cm). Rūsio pamatai ir grindys gulėjo ant niveliacinių sluoksnių, supiltų XV a.

Greta Didžiojo bokšto rastas kol kas vienintelis rytinio korpuso pirmojo aukšto grindų fragmentas, datuojamas XVI amžiumi. Taip pavyko nustatyti korpuso grindų lygį, kuris buvo apie 0,4 m aukščiau kiemo paviršiaus. Grindys sudėtos iš paprastų didelio formato plytų ant izoliacinio molio sluoksnio.

Kiekybinė ir cheminė skiedinių sudėtis (%)

	Kaitinimo nuostoliai	SiO <sub>2</sub>	CaO	MgO	R <sub>2</sub> O <sub>3</sub>
Šiaurinio korpuso išorinė siena	23,17	47,21	28,23	0,58	1,07
Stačiakampė basta šiauriniame korpuse (buvusi koplyčia)	22,13	47,45	24,52	1,42	1,61
Didžiojo bokšto pamatai	18,85	62,55	17,44	0,48	1,30
Senasis įėjimas į kazematus	17,1	63,33	19,02	0,07	1,11
Pamatai kieme	16,52	65,27	16,21	0,72	1,55
Didžiojo bokšto kontraforsas	13,51	69,85	15,03	0,24	1,74
Rytinė atraminė siena	10,35	78,06	8,81	0,59	2,05
Pamatų liekanos kieme	13,83	67,53	14,42	0,39	1,07



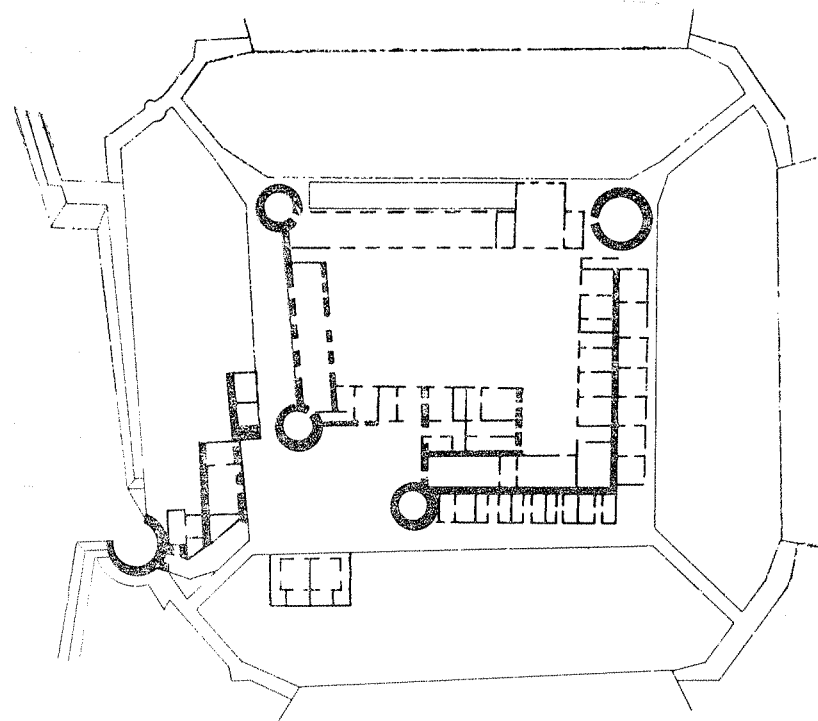
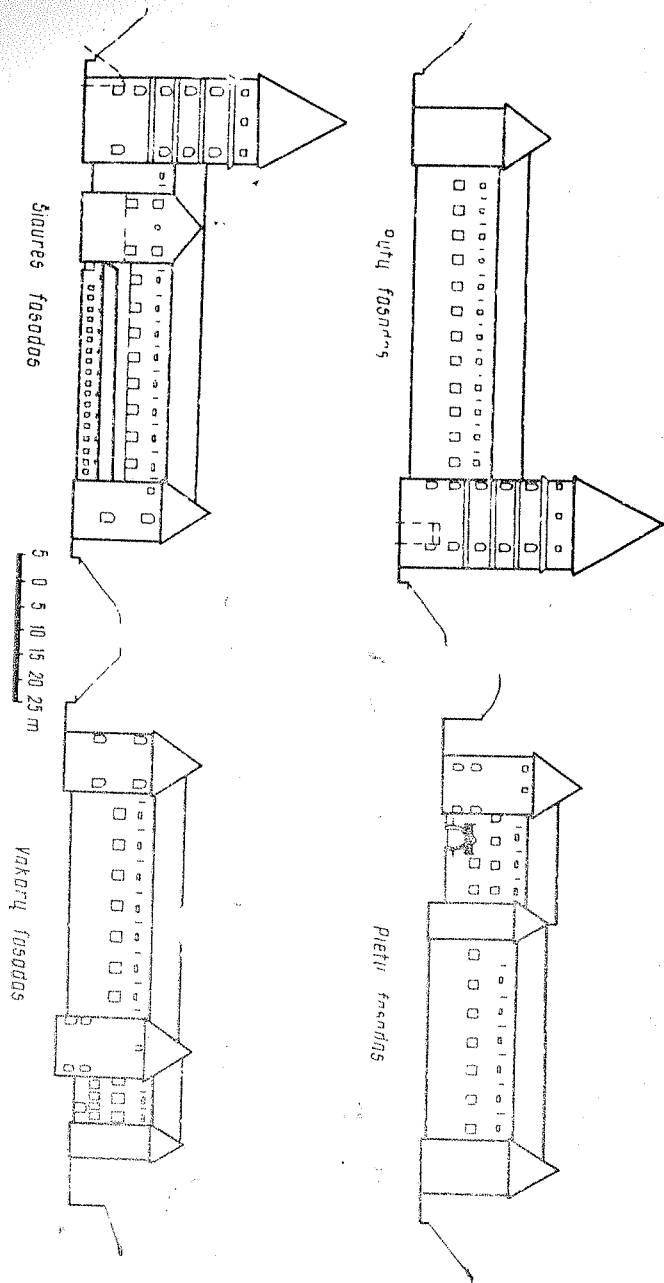
23 pav. Dalinė XVI—XVII a. pilies plano rekonstrukcija:

A — Didžiojo bokšto rūsiai, B — prieangis ir latrina, C — patalpa, grįsta keraminėmis plytelėmis (antrajame jos aukšte buvo koplyčia), D — arsenalas, E — patalpa šalia bokšto, grįsta paprastomis plytomis, F — viena iš fogto patalpų, G — priestatas prie rytinio korpuso su pusrūsiu, grįstu plytomis, H — arklidės, grįstos plytomis, I — išorinio kiemo lauko akmenų grindiniai, K — įėjimas į kazematus, L — atraminės sienos, M — vidinio kiemo grindinys

Šiaurinio korpuso vidinė siena neiškilo. Per 8—8,5 m į pietus nuo korpuso išorinės sienos atkastos dvi eilės stambių akmenų, gulėjusių ant žemio — tai buvusios sienos pėdsakai. Atidengtos ir vidinių pertvarų liekanos. Virš pamatų buvo griuvenų su XVIII—XIX a. dirbiniais.

XVI a. pastatyta pilis — ne visai taisyklingas 78×79 m kvadratas. Pilies pietvakarių dalyje buvę vartai. Juos saugojo du cilindriniai bokštai korpusų kampuose: Kurfiursto ir Mažasis Parako (jo skersmuo buvo tik 7,6 m). Be šių, Didžiojo ir Didžiojo Parako (arsenal) bokštų, dar vienas stovėjo pilies pietvakarių kampe. Šalia visų sienų pastatyti korpusai formavo vidinį 53×51 m didumo kiemą. Pietiniame gale jo plotis buvo 24,4 m. Cilindriniai pilies bokštai kyšojo į išorę beveik per pusę skersmens, o šaudymo angos buvo išdėstytos taip, kad šaudyti būtų galima beveik išilgai šoninių sienų. Korpuso dalis prie vartų buvo keturių aukštų. Vartų plotis —

24 pav. Klaipėdos XVI—XVII a. pilies fasadų rekonstrukcija

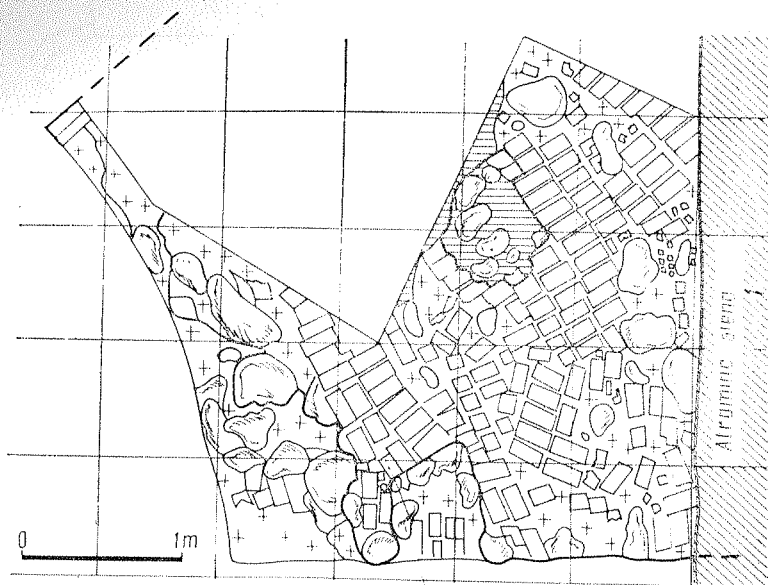


25 pav. XVII a. antrosios pusės Klaipėdos pilies pirmojo aukšto plano kopija. Berlyno valstybinės bibliotekos kartografijos skyrius. DSB. Kt.-Abt. Sx29956/10

3,8 m. Abipus vartų buvo nedidelės šaudymo angelės, o virš jų — ažuolinė gynybinė galerija.<sup>79</sup> Korpusų pirmųjų aukštų išorėje angų nebuvo, antruose aukštuose buvo stačiakampės angelės, o pastogėje — ištisinė gynybinė galerija su šaudymo angomis. Didysis bokštas turėjo 7 aukštus ir virš kiemo buvo iškilęs iki 35—37 m. Kiti bokštai trijų aukštų, o du iš jų — Didysis Parako ir Kurfiursto — turėjo rūsius. Apie 12,5 m pločio korpusai buvo perdengti skliautais. Archeologinių tyrimų duomenys iš dalies leistų rekonstruoti tik pilies šiaurinės dalies planą (23 pav.). Remiantis archeologiniais, istoriniais bei ikonografiniais duomenimis, rekonstruoti pilies fasadai (24 pav.). Bendras pilies vaizdas aiškėja iš XVII a. antroje pusėje sudaryto plano (25 pav.).<sup>80</sup>

<sup>79</sup> Semrau A. Beiträge... S. 99; 105.

<sup>80</sup> Kopija plano, saugomo Berlyno valstybinės bibliotekos kartografijos skyriuje. DSB; Kt.— Abt. Sx29956/10. PRPI. F. 5-3550.



26 pav. Didžiojo bokšto kontraforsas. XVI a. pabaiga

Plane nėra pilies pietryčių bokšto. Jis sudegė XVII a. pradžioje ir nebuvo atstatytas.<sup>81</sup>

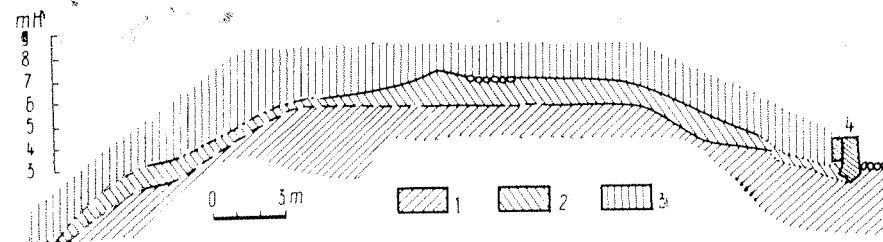
XVI a. viduryje pilies korpusai jau buvo perstatyti, tačiau rekonstrukcija tuo nesibaigė. Greta Didžiojo bokšto aptiktas labai masyvus kontraforso mūras. Jo vakarinis kraštas buvo 3,9 m pločio, lenktas tokiu pat spinduliu. Rytų kryptimi kontraforsas plėtėjo ir slėpėsi po atramine siena. Kontraforso mūras netvarkingas, mūrytas akmenimis ir įvairių dydžių plytomis (26 pav.). Stratigrafija rodo, kad kontraforsas buvo mūrytas vėliau už bokštą, o palyginus skiedinių sudėtis galima spėti jo statybos datą — XVI a. 8-asis dešimmetis. Kontraforą pastatė pradėjus smukti bokšto pamatams.

XVI a. antroje pusėje—XVII a. prie pilies šiaurinio korpuso išorės šlėjosi ilgas priestatas vienašlaičiu stogu — buvusios arklidės, kurių pamatai rasti kasinėjant. XVII a. nedidelių priestatų buvo ir rytinio korpuso išorėje.<sup>82</sup>

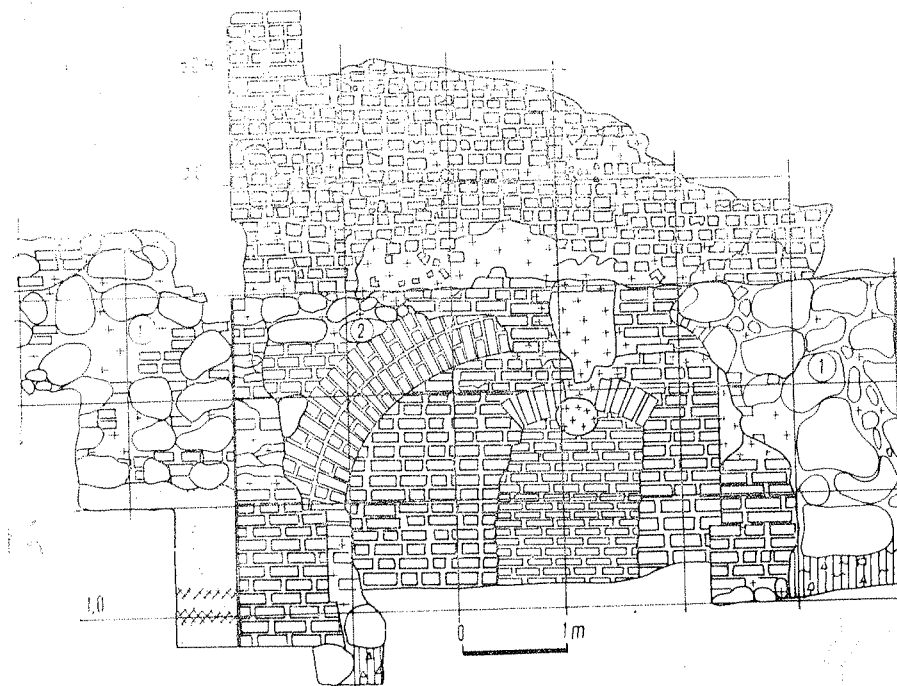
XVI a. antroje pusėje apie perstatytą pilį buvo aukšti pylimai, o po jais įrengti kazematai. Iš tyrinėjimų duomenų ir fortifikacinės

<sup>81</sup> Semrau A. Beiträge... S. 96.

<sup>82</sup> Tautavičius A. Klaipėdos pilis; Žulkus V. Klaipėdos piliavietės 1977—1978 ir 1979—1980 m. ATA. PRPI. F. 5 Nr. 2063, 2615.



27 pav. XVI ir XVII a. pilies gynybinių pylimų profilai:  
1 — XVI a. vidurio sampilas, 2 — 1624—1627 m. sampilas, 3 — XVII a. pabaigos ir XVIII a. sampilas, 4 — atraminė siena



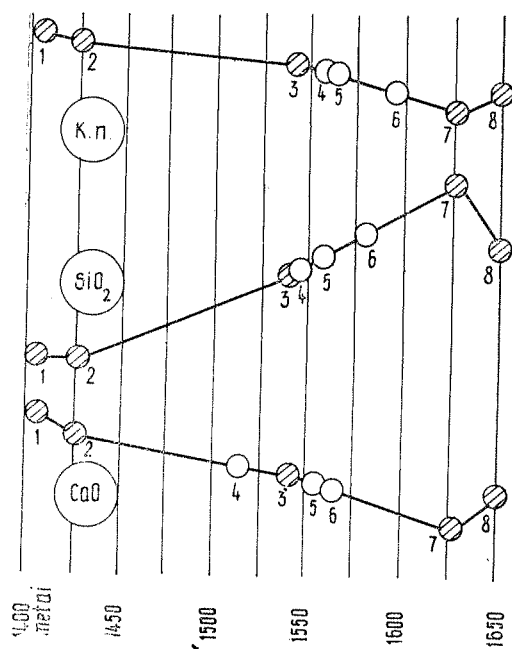
28 pav. Pilies XVI a. antrosios pusės įėjimo į kazematus atraminis mūras:  
1 — XVII—XVIII a. atraminės sienos, 2 — XIX a. išmūryta arka

sistemos analizės manoma, kad 1559 m. bastionų projektas nebuvo įgyvendintas.<sup>83</sup> Reikėtų manyti, statyti ne bastionai, bet tuomet labai

<sup>83</sup> Płg. Woźniak R. Fortyfikacje w dawnych Prusach Królewskich w pierwszej połowie XVII wieku. Warszawa, 1974. S. 15.

paplitusios žemių bastėjos. Jos ir supiltos XVI a. antroje pusėje, o XVII a. rekonstruotos į bastionus.

XVI a. pylimo profilis paaiškėjo iš šiaurinės kurtinės pjūvio (27 pav.). Apie 17—18 m pločio ir 5,7 m aukščio virš jūros lygio pylimai kilo nuo išorinio kiemo paviršiaus labai nedideliu kampu (atraminės sienos nebuvo). Kampuose pylimų sampilas (bastėjos?) turėjo būti aukštesnis negu 6 m, tai rodo ir išlikę kazematų atraminio mūro fragmentai. Jokių pastatų žymių ant pylimų nebuvo rasta. Po pilies šiaurės rytų bastionu iš dalies išliko kazematų ir įėjimo į juos fragmentai. Įėjimas į kazematus rastas už 6,5 m į šiaurę nuo Didžiojo bokšto pamatų. Tai sumūryta lanku atraminė siena ir dvi atramos — vadinamieji žandai (28 pav.). Tarp žandų išilgai atraminio mūro 4,1 m atstumas. Sienos ir žandų mūras gotikinis. Mūryta kalkių skiediniu ir daugiausia didelio formato plytomis. Mūro siūlės rievėtos, tik sampilo pusėje užtrintos. Atraminiam mūre rasta sąrama ir angokraštis po ja. Angos plotis buvo 1,14 m, ji užmūryta XIX a. Po pylimais, greta vėlesnių kazematų ir gerokai žemiau jų grindų išliko trapezijos formos, apie 45 m<sup>2</sup> ploto skliautuota patalpa. Kaip atrodė visa XVI a. kazematų sistema, kol kas neaišku.



29 pav. Pilies mūro rišamųjų skiedinių cheminės sudėties pagrindinių komponentų raida:

K.n. — kaitinimo nuostoliai, 1, 2, 3, 7, 8 — datuoti skiediniai, 4, 5, 6 — datuojami skiediniai

#### 4. Mūro rišamieji skiediniai ir jų datavimas

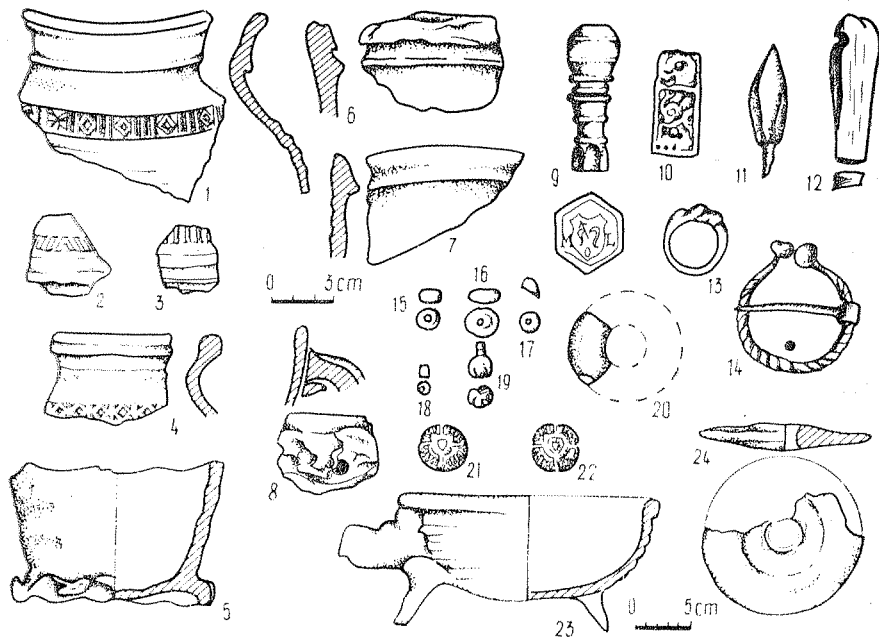
Pilies mūrų rišamieji kalkiniai skiediniai tyrinėti Paminklų restauravimo projektavimo instituto techninių tyrimų laboratorijoje. Padaryta aštuonių pavyzdžių, paimtų iš įvairių laikotarpių pilies mūro liekanų, cheminė ir granulometrinė analizė (žr. lentelę). Dalis skiedinio pavyzdžių iš datuotų sienų, kitų laikotarpis nežinomas. Ieškant raidos dėsningumų apskaičiuotas datuotų skiedinių atskirų sudėtinių dalių procentinis santykis ir atitinkamų laikotarpių koreliacijos koeficientai. Jie XV—XVII a. pradžioje buvo labai aukšti — per 0,98. Taigi skiedinių komponentų raida yra dėsninga (žr. grafiką, 29 pav.).

Į grafikus įterpus nežinomo laikotarpio skiedinių duomenis, mėginta juos datuoti. Laikotarpis nustatytas kaip vidurkis datų, gautų pagal atskirus skiedinių komponentus. Taip buvo datuoti pamatai, gulintys piečiau šiaurinio korpuso, Didžiojo bokšto kontraforso mūras ir kazematų senoji atraminė siena. Datavimas visai atitiko istorinę situaciją. Pažymėtina, kad XVII a. vidurio skiedinio sudėtis ryškiai skyrėsi.

## II. MIESTO ISTORINĖ IR URBANISTINĖ RAIDA

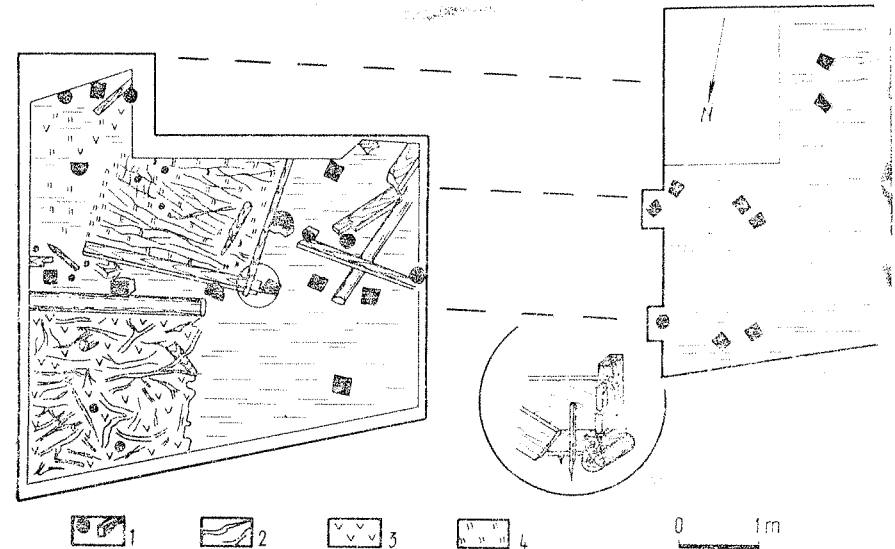
### 1. Klaipėda XV amžiuje

XV a. pradžioje pradėjus pilį perstatinėti, lietuvių ir kryžiuočių karo metu sunykęs miestelis buvo perplanuotas, tam skirtas net matininkas (lokatorius).<sup>84</sup> Pilies teritorija buvo išplėsta į siaurės rytus, t. y. sumažinant miesto plotą. Pilį ir miestą bandyta sujungti į vientisą gynybinę sistemą (lokaciją). Lokacijų kūrimas Ordino žė-



30 pav. XIV—XV a. radiniai iš senojo miesto kultūrinių sluoksnių: 1—8, 23 — keramika, 9 — antspaudas, 10 — bronzinis auksuotas apkalas, 11 — arbaleto strėlės antgalis, 12 — galastuvas, 13, 14 — kuršių papuošalai, 15—17 — gintariniai karoliukai, 18 — mėlyno stiklo karoliukas, 19 — barškutis, 20 — gintarinio kabučio fragmentas, 21, 22 — XV a. pirmosios pusės monetos, 24 — keraminis tinklo pasvaras

<sup>84</sup> Baczko L. Geschichte Preussens. Bd. 2. S. 308.



31 pav. XV—XVI a. tilto per pilies kanalą liekanos:  
1 — medis, 2 — fašina, 3 — molis, 4 — mėšlas

mėse vyko XIV—XV a. ir nemaža miestelių buvo perkeliama į kitas vietas arba nauji kuriami šalia pilių.<sup>85</sup> Klaipėdos perstatymas buvo suplanuotas 1408 m., o statybos ir įtvirtinimo darbai pradėti 1409 m. Juos ne kartą nutraukė užpuolę žemaičiai, todėl miesto kūrimas užsitęsė. Darbai atsinaujino po Žalgirio mūšio — 1414 m., vėl minimas lokatorius,<sup>86</sup> tęsėsi dar 1424<sup>87</sup> bei 1429 metais<sup>88</sup> ir nežinia kada buvo baigti. Iš 1475 m. dokumento žinoma miestą buvus „prieš mūsų pilį“.<sup>89</sup>

XV a. miesto kultūriniai sluoksniai vėliau vykdant pilies įtvirtinimus beveik suardyti. Pilti bastionams gruntas buvo imamas iš kasamų fosų, todėl senojo miesto kultūrinių sluoksnių turinys persikėlė į bastionų sampilą. Ten buvo rasta XIV—XV a. keramikos, žalvario dirbinių, žmonių kaulų. Kasinėjant tarp dabartinės Danės vagos ir pilies fosų, aptikta analogiškos keramikos, atsitiktinai rasta XV a. pirmosios pusės monetų (30 pav.), žmonių kaulų iš suardytų

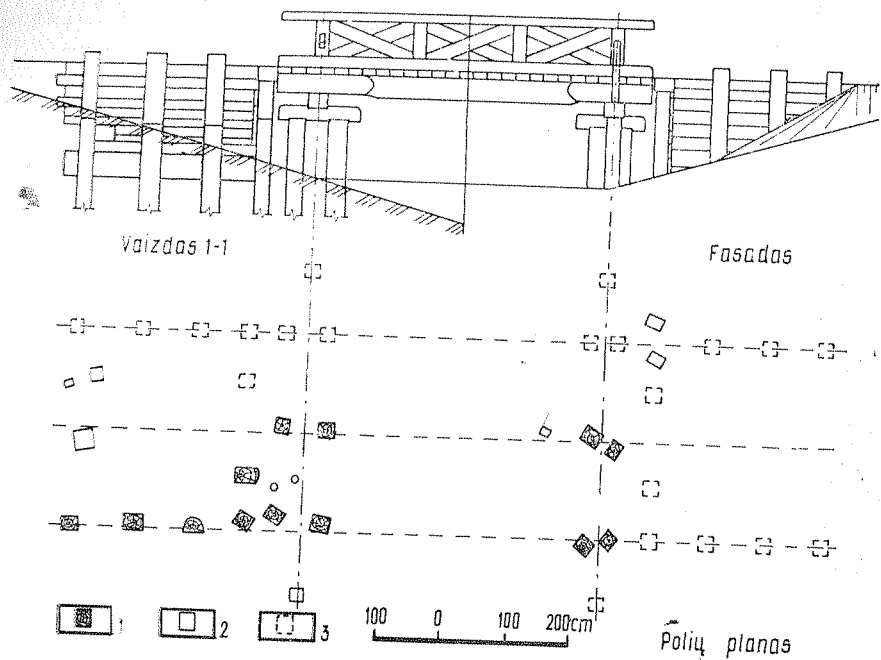
<sup>85</sup> Clasen K. H. Die mittelalterliche Kunst... S. 132—135; Guerguin Z. Zamki w Polsce. S. 48.

<sup>86</sup> Zurkalowski E. Studien zur Geschichte der Stadt Memel//Altpreussische Monatsschrift. Bd. 43. Hf. 2. Königsberg Pr., 1906. S. 24, 25, 29.

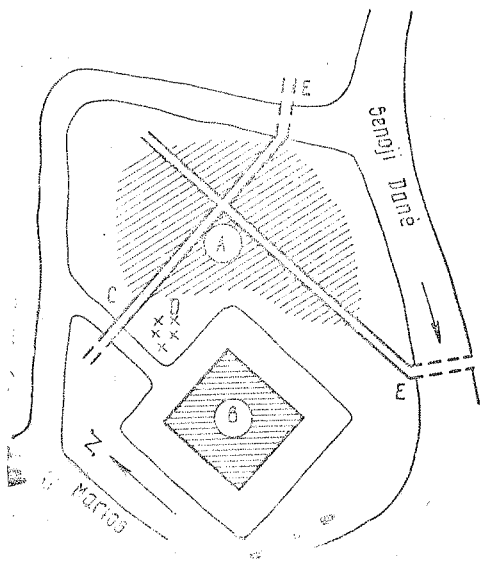
<sup>87</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 105—106.

<sup>88</sup> Acten. S. 519. Nr. 391.

<sup>89</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 51.



32 pav. XV—XVI a. tilto rekonstrukcija:  
1 — esami poliai, 2 — nežinomos paskirties poliai, 3 — spėjami poliai



33 pav. XV a. Klaipėdos schema:  
A — miestas, B — pilis, C — tiltas per pilies kanalą, D — bažnyčios ir kapinių vieta, E — spėjami tiltai

kapų šiaurės rytų bastiono sampile. Tai rodytų XIV a. miesto kapines ir bažnyčią buvus XVI—XVII a. pilies šiaurinės fosos vietoje. Netoli bažnyčios ir kapinių buvo kanalas, jungęs pilies fosas su miesto šiauriniu gynybiniu grioviu. Kanale aptiktos tilto liekanos<sup>90</sup> (31 ir 32 pav.). Inžinierius V. Šliogeris iš tilto liekanų — tarp polių rastų gulekšnių, ilginių, antšulių, lentos su iškirčiu — atkūrė jo konstrukciją. Polių išdėstymas ir geologinės formacijos rodo tiltą buvus vieno tarpsnio, kurio plotis 15 Reino pėdų (4,62 m), o polių žingsnis — 5 pėdos. Poliai tašyti, o tai būdinga Vakarų Europos statybos tradicijoms. Dalies atkastų polių paskirtis nenustatyta. Jie galėjo likti iš senesnio tilto. Pakrantės pylimas su tiltu buvo sujungtas iš dalies išlikusiomis atraminėmis sienutėmis. Tarp jų suklotą fašina ir storas mėšlo sluoksnis leidžia spėti, kad iš pradžių per protaką buvęs plaustas. Fašina saugojo protakos krantus nuo ardančio ledo poveikio, kintant vandens horizontui.

Kalbant apie XV a. miesto plano struktūrą<sup>91</sup> galima spėti, jog jos skeletą greičiausiai sudarė dvi stačiu kampu susikertančios pagrindinės gatvės, orientuotos pagal pasaulio šalis (33 pav.). Senoji miesto bažnyčia ir kapinės buvo pietvakarių kampe.

## 2. Bendri XVI a. miesto raidos bruožai

XVI a. pradžios miesto pertvarkymai neblogai atspindėti publikuotuose šaltiniuose, tačiau dėl jų aiškinimo nesutariama. Dar XX a. pradžioje J. Zembrickis ir E. Curkalovskis diskutavo dėl Klaipėdos bažnyčios ir iš dalies dėl miesto vietos bei reikšmės XV—XVI amžiais. Jei J. Zembrickis teigė, kad senosios Klaipėdos bažnyčios stovėjusios dabartinio Senamiesčio salos rytiniame smaigalyje, tai jo oponentas, pateikęs naujų XV—XVI a. šaltinių, priešingai, nurodė pirmąsias bažnyčias buvus arčiau pilies ir tik XVI a. viduryje perkeltas į dabartinę Senamiesčio salą. Pastarasis pateikė duomenų apie gyventojų perkraustymą XVI a. iš vienos vietos į kitą.<sup>92</sup> Sukaupti per minėtą dešimtmetį archeologijos duomenys, mūsų nuomone, leidžia išsiterpti į šį užsitęsusių istorikų ginčą ir jį išspręsti E. Curkalovskio naudai.

Netrukus po Reformacijos pradėta kapitali Klaipėdos pilies re-

<sup>90</sup> Žulkus V. Kanalizacijos perpumpavimo stotis Nr. 2. ATA. PRPI. F. 5. B. 2308.

<sup>91</sup> J. Tatoris ir A. Miškinis laikosi tradicinės nuomonės, tapatindami XIII—XV a. miesto planinę struktūrą su XVI—XVII a. susiformavusio Senamiesčio planu: Tatoris J. Amžių kryžkelėje//Tarybinė Klaipėda. 1972, Nr. 136; Miškinis A. Klaipėdos genėzė... P. 20—21.

<sup>92</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 73—78, 105—106; Zurkalowski E. Studien... Neue Beiträge...

konstrukcija turėjo miestui dramatiškų padarinių. Pilis buvo perstatoma atsižvelgiant į naujausią kariavimo techniką ir šaunamąjį ginklą. Rekonstruojamos pilies išorinė gynybinė sistema buvo plečiama, mažinant miesto teritoriją. Tai nebuvo sunku, nes Klaipėdoje XV—XVI a. sandūroje gyveno vos 25 biurgeriai, 1527 m. jų buvo dar tik apie 100. XVI a. pirmosios pusės ir vidurio dokumentuose Klaipėda vadinama miesteliu (Stadtlein).<sup>93</sup> Bendras gyventojų skaičius galėjo būti apie 500.<sup>94</sup> Pagal istorikų naudojamą gradaciją, šitokia viduramžių gyvenvietė miestu nelaikoma ir skiriama „mažų miestelių“ kategorijai. Tokių miestelių ūkis dar turėjo ryškių agrarinių bruožų.<sup>95</sup>

Pradėjus pilies rekonstrukciją, miestui paskirta vieta pusiasalyje tarp Senosios Danės ir senojo miesto rytinės fosos, Danės slėnio žemoje pelkėtoje vietoje, kurią iš šiaurės riboja statesnis krantas.<sup>96</sup> Senojo miesto šiaurinį griovį pratešus rytų kryptimi, jis susijungė su Danės senvage ir pusiasalis tapo sala. Reikia sutikti,<sup>97</sup> kad Naujoji Danė yra dirbtinai iškastas gynybinis griovys.<sup>98</sup> Naujoje vietoje, dokumentuose vadinamoje „miesto sala“ (Stadtholm), iš karto kūrėsi naujai atvykę miestiečiai, kurių skaičius Klaipėdoje nuo 1525 m. pamažu didėjo, o senieji gyventojai iš „senojo miestelio“ kunigaikščio nurodymu buvo iškeliami, nepaisant jų protesto. Apie 1529 m. buvo nugriauta senajame mieste dar stipri (su mūro frontonais ir fachverko sienomis) bažnyčia, o iš jos medienos miesto saloje pastatyta laikina bažnytelė.<sup>99</sup> Senasis miestelis dokumentuose minimas iki 1560 m.<sup>100</sup> Archeologijos duomenys rodo, kad tiltas per senąjį pilies kanalą buvo naudotas iki XVI a. vidurio ar antrosios pusės, matyt, iki tol, kol buvo supiltos bastėjos apie pilį.

### 3. Miesto XV—XVI a. įtvirtinimai

Jau XIV a. pabaigoje, 1392 m., buvo planuota Klaipėdą apjuosti mūro siena.<sup>101</sup> XV a. pradžioje vėl buvo numatyta mūrinės gynybi-

<sup>93</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 84—85.

<sup>94</sup> Miškinis A. Klaipėdos genezė... P. 25.

<sup>95</sup> Amman H. Wie gross war die mittelalterliche Stadt?//Die Stadt des Mittelalters. Bd. I. Darmstadt, 1969, S. 410, 414.

<sup>96</sup> Vietovės reljefo rekonstrukcija žr. Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P.32, 36. Šio straipsnio 34 paveiksle pateikta schema yra pakoreguota naujais duomenimis.

<sup>97</sup> Anksčiau autorius buvo kitokios nuomonės (žr. ten pat. P. 32).

<sup>98</sup> Taip teigė ir E. Curkalovskis nurodydamas, kad šaltiniuose dvi Danės vagos minimos tik nuo XV a. (Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 107, 109).

<sup>99</sup> Ten pat, p. 110, 112, 113.

<sup>100</sup> Ten pat, p. 84.

<sup>101</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 42.

nės sienos statyba,<sup>102</sup> tačiau 1409 m. žemaičių antpuolio metu minima ne siena, o tik tvora.<sup>103</sup>

Kasinėjant senojo miesto rytiniame krašte,<sup>104</sup> atidengti kultūriniai sluoksniai, keramika datuoti XV a. pirmąja puse—XVI a. pradžia. Net trijuose horizontuose čia rastos stulpų aštriatvorės (palisadai). Seniausia jų (negalutinė dendrochronologinė data 1403—1405 m.)<sup>105</sup> yra 15—20 cm skersmens stulpų eilė palei griovius. Vėlesniuose sluoksniuose taip pat rastos aštriatvorės liekanos. Kitokių įtvirtinimų neaptikta.

„Naujas miestas“ jau 1532 m. buvo numatytas apvesti pylimais ir grioviais.<sup>106</sup> Tokius įtvirtinimus turėjo miestas XVI ir XVII a. pradžioje. 1571 m. akte minimi pylimai ir aštriatvorės palei Danės atšakas.<sup>107</sup> Inžinerinių kasinėjimų metu 17 m atstumu nuo dabartinės Danės vagos, greta buvusių Tiltų vartų, rasta eilė vienas šalia kito sukastų iki 30 cm skersmens stulpų<sup>108</sup> — gynybinės tvoros liekanos, datuojamos jau XVII šimtmečiu.

### 4. Gatvės, turgavietė, rotušė

Seniausios užstatymo liekanos dabartiniame Senamiestyje, XVI a. miesto saloje, yra datuojamos XV a. pabaiga—XVI a. pradžia.<sup>109</sup> Gali būti, kad aukštesnės buvusios pusiasalio vietos buvo užstatytos ūkiniais statiniais dar prieš nuolat čia apsigyvenant miestelėnams. Planingas dabartinių gatvių apstatymas pradėtas tik prieš 1540 m. gaisrą, kurio sluoksniai yra ryškūs visoje centrinėje dabartinio Senamiesčio dalyje.<sup>110</sup> Remiantis archeologijos duomenimis, galima atkurti Klaipėdos XVI a. pradžios gatvių tinklą (34 pav.). Labai tikėtina, kad planuojant miestą pirmiausia buvo nužymėtos pagrindinės ašys — dabartinės Turgaus ir Tiltų (iki 1989 m.—P. Cvirkos ir Pergalės) gatvės,<sup>111</sup> susikertančios stačiu kampu aukščiausio-

<sup>102</sup> Baczko L. Geschichte preussens. Königsberg, 1793. Bd. 2. Buch 7. S. 308; Semrau A. Beiträge... S. 111, 112.

<sup>103</sup> Semrau A. Beiträge... S. 90.

<sup>104</sup> Sprainaitis R. Teatro aikštės sutvarkymas. ATA. PRPI. F. 5-3888.

<sup>105</sup> Matavo ir datavo archeologas J. Genys.

<sup>106</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 75.

<sup>107</sup> Ten pat, p. 99.

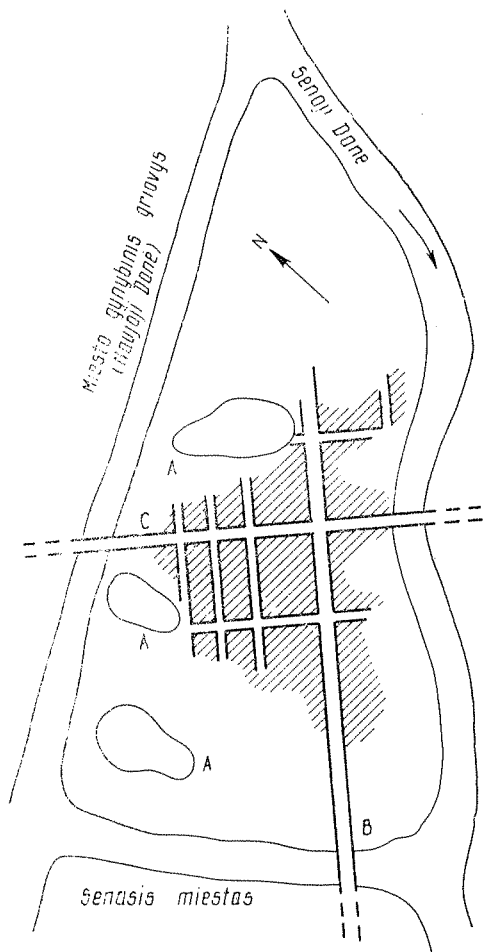
<sup>108</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. archeologinės priežiūros ataskaita (toliau APA). Klaipėdos m. Kultūros paminklų apsaugos inspekcijos archyvas (toliau — KKPAI). B. 37A.

<sup>109</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje//Architektūros paminklai. T. 7. V., 1982. P. 51.

<sup>110</sup> Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P. 36.

<sup>111</sup> Tekste pateikiami 1989 metais sugražinti buvę gatvėvardžiai. Nuorodose, pateiktose iš tyrinėjimų ataskaitų bei straipsnių, gatvės vadinamos taip, kaip jos buvo vadintos kasinėjimu arba publikavimo metu.





34 pav. Senamiesčio užstatymas  
XVI a. pirmoje pusėje:  
A — tvenkiniai, B — Turgaus gatvė,  
C — Tiltų gatvė

je salos vietoje, o tik vėliau, pamažu gausėjant pastatų, pagal jas buvo tiesiamos kitos, iš pradžių taikantis prie jau buvusio padriko užstatymo. Tokių gatvių plėtojimosi būdą rodo atkasamos užstatymo liekanos, kultūrinių sluoksnių klostymosi dėsningumai (storiausi sluoksniai centrinėje Senamiesčio dalyje ir plonėja į salos pakraščius) bei pavienių gatvių sluoksniai.

Turgaus gatvės<sup>112</sup> sluoksniai mažai tyrinėti, yra tik jos skersinis

<sup>112</sup> Zulkus V. Klaipėdos kultūriniai sluoksniai//Architektūros paminklai. T. 7. V., 1982. P. 5—7, 1, 2 pav.

pjūvis ties Mėsininkų gatve ir stratigrafija prie Pasiuntinių gatvės.<sup>113</sup> Ir vienur, ir kitur seniausiuose kultūrinuose sluoksniuose yra sudegusių medinių pastatų liekanų. Ties Mėsininkų gatve vos 0,6 m aukščiau vandens lygio<sup>114</sup> stovėjo pastatas, iš dalies užtvėręs šią gatvę. Šalia šio seniausio, datuojamo XVI a. pirmąja puse užstatymo Turgaus gatvėje rastas lauko akmenų grindinys — pirminis, iki šiol seniausias Klaipėdoje. Gatvė XVI a. pirmoje pusėje aukščiausia buvo salos viduryje: vakarinę jos dalį intensyviai užpylinėjo tik XVI a. antroje pusėje—XVII amžiuje. Tuo metu Turgaus gatvė grindinio jau neturėjo.

Jono gatvės aplinkoje prieš pradėdant užstatinėti ant dumblingo smėlio piltas molis ir pajūrio smėlis (35 pav.). Tik po to apie 1 m aukščiau jūros lygio pasirodė sumintos žemės sluoksniai ir žabų klojiniai, intensyvėjantys Senamiesčio centro link.<sup>115</sup> Jūratės gatvės vakarinė dalis XVI a. pradžioje buvo užtvėrta medinio pastato.<sup>116</sup> Rytinėje gatvės dalyje, šalia tvenkinio, buvusio Mažosios Vandens gatvės vietoje, virš supiltinių sluoksnių XVI a. pradžioje susidarė tik ploni apdurpėje, beveik sterilūs purvo sluoksniai. Tik po 1563 m., salos rytiniame smaigalyje pastačius miesto bažnyčią<sup>117</sup>, Jono gatvė susiformavo beveik per visą ilgį. Senamiesčio vakarinėje dalyje XVI a. antroje pusėje gatvė buvo pratęsta link pilies — virš sudegusio ankstesnio pastato susidarė sluoksniai, rastas žabų klojinys, o kvartale tarp Tiltų ir Vežėjų gatvių aptiktos XVI a. vidurio medinio grindinio žymės. Žemesnės gatvės atkarpos salos pakraščiais buvo užpilamos intensyviau ir XVII a. antroje pusėje Jono gatvė beveik išsilygino.<sup>118</sup>

Senamiesčio salos pietinio ir šiaurinio pakraščio gatvių sluoksniai skurdesni. Tomo gatvės (šalia buvusios Senosios Danės vagos) pjūvis rodo, kad XVI a. antrosios pusės sluoksniai daugiau supilti, o ne sunėsti. Tiek XVI a., tiek ir XVII a. jie buvo intensyviausi arčiau centro — ties Pasiuntinių gatve (36 pav.). Čia gausiau ir dirbinių bei buitinių atliekų, o XVII a. antroje pusėje gatvės paviršius buvo klotas žabais ir šakomis. Tomo gatvės vakarinio galo sluoksniai skurdūs — XVI a. antrosios pusės sluoksnis nutrūksta prie Mėsininkų gatvės ribos. Šioje vietoje jos atkarpa formavosi tik XVII a. ir ilgą laiką buvo antraeilės svarbos skersgatvis.<sup>119</sup>

<sup>113</sup> Zulkus V. 1970—1974 m. APA. B. 37A.

<sup>114</sup> Čia ir toliau nurodomi aukščiau nuo absoliutaus Baltijos lygio.

<sup>115</sup> Zulkus V. 1970—1974 m. APA. B. 37A; P. Cvirkos g. Nr. 9, 11, 11A. ATA. PRPI. F. 5, 74A.

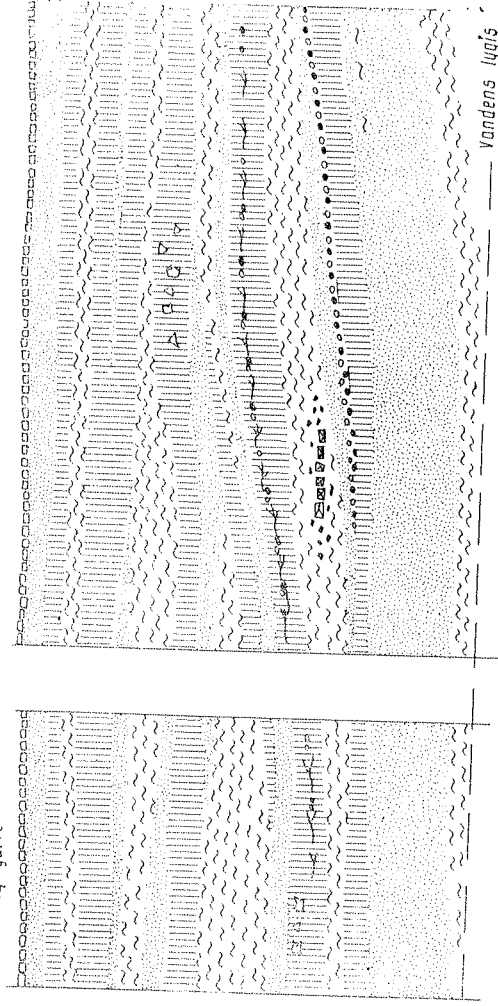
<sup>116</sup> Zulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P. 34, 36.

<sup>117</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 111—113.

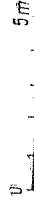
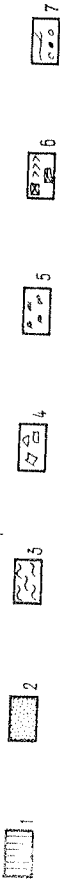
<sup>118</sup> Zulkus V. 1970—1974 m. APA. B. 37A; P. Cvirkos g. Nr. 9, 11, 11A. ATA. F. 5, 747A.

<sup>119</sup> Ten pat.

Pasiuntinių gatvė

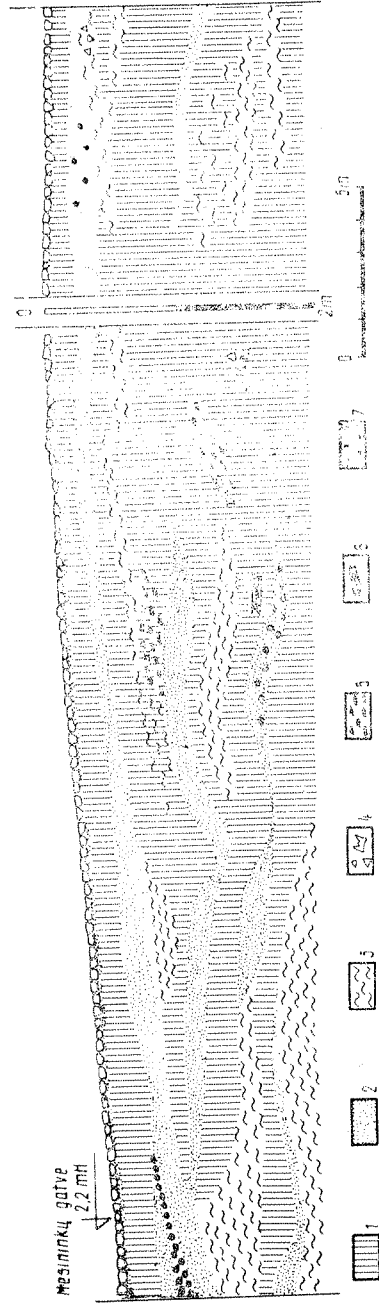


Vandens lygis

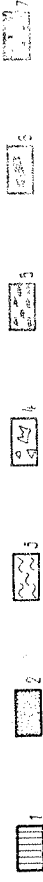


35 pav. Jono gatvės kultūriniai sluoksniai tarp Tilių—Vėžėjų ir Pasiuntinių gatvių:  
 1 — pilka, ruda, juoda žemė, 2 — smėlis, žvyras, 3 — prie moliai, 4 — griuvenos, 5 — degėsiai, 6 — medis, 7 — žabai  
 ir sąkos

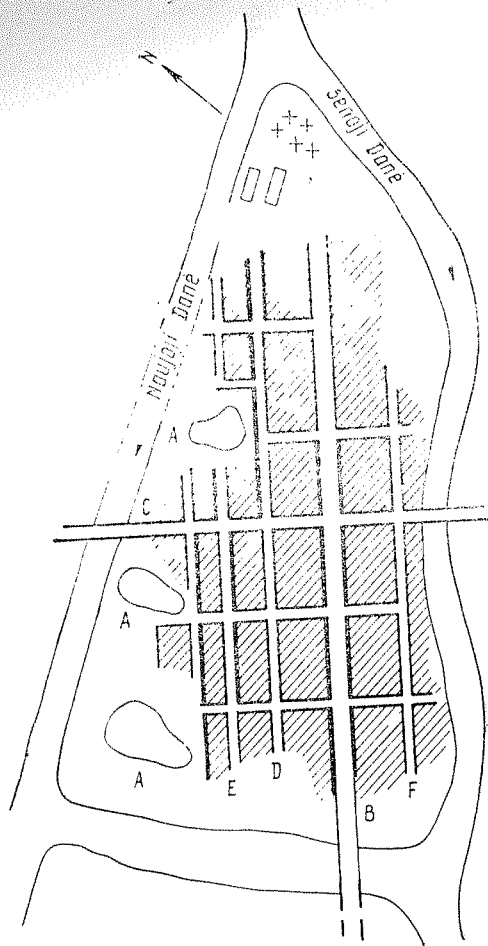
Mėsinių gatvė  
 2.2 mH



Vandens lygis



36 pav. Tomo gatvės kultūriniai sluoksniai tarp Mėsinių ir Pasiuntinių gatvių:  
 1 — pilka, ruda, juoda žemė, 2 — smėlis, žvyras, 3 — priemoliai, 4 — griuvenos, 5 — degėsiai, 6 — mediena, 7 — žvyras



37 pav. Senamiesčio XVI a. pabaigos užstatymas. Stora linija pabrėžtos svarbesnės gatvių išklotinės: A — tvenkiniai, B — Turgaus g., C — Tiltų g., D — Jono g., E — Kepėjų g., F — Tomo g., G — bažnyčios ir kapinės

Kurpių gatvėje, šiauriniame salos pakraštyje, XVI a. pirmosios pusės sluoksnių žymės (žabų klojinys virš dumblingo smėlio) vos 0,5 m aukščiau jūros lygio, negausu radinių ir arčiau centro. Toliau į rytus, link Mažosios Vandens gatvės, vis labiau ryškėja supiltinis sluoksnių pobūdis. Net XVII a. šios gatvės kultūrinis sluoksnis nyksta prie buvusio tvenkinio ties Mažąja Vandens gatve.<sup>120</sup>

Nuo XVI a. vidurio Senamiesčio gatvių tinklas nekito, tačiau jų išklotinės ne iš karto pasidarė nuolatinės. Tiek XVI a., tiek ir

<sup>120</sup> Zulkus V. Šiluminė trasa Pergalės g. Nr. 3 — (Kurpių) gatvė. APA. PRPI, F. 5-1543.

vėlesniais laikais vieną gatvės pusę formavo namų fasadai, kitą — galukiemiai. Pagrindinių Senamiesčio gatvių (Tiltų ir Turgaus) abi išklotines sudarė namų galiniai arba šoniniai fasadai.<sup>121</sup> Taip buvo ir Jono gatvės rytiniame gale, XVI a. antroje pusėje pastacius bažnyčias ir mūrinius namus. Ši tradicija išsigalėjo ne iš karto. XVI a. pirmoje pusėje, gatvių formavimosi laikotarpiu, išklotinių apstatymas dar buvo spontaniškas ir nevienodas. Rytinėje salos dalyje, tokiose gatvėse kaip Jono, Kepėjų ir Kurpių, „svarbesnė“ buvo viena išklotinė, o į vakarus nuo Tiltų gatvės — jau tų pačių gatvių kita pusė (37 pav.).

Turgavietė viduramžių miestuose būdavo vienas iš pagrindinių plano struktūros elementų. Klaipėdos senamiestyje turgavietė žinoma tik nuo XVIII a. (ji buvo dabartinėje Teatro aikštėje), tuo pat metu atsirado turgavietė ir Frydricho priemiestyje.<sup>122</sup> Dabartinėje Teatro aikštėje XVI—XVII a. turgavietės dar negalėjo būti — ten telkšojo vanduo, o Senamiesčio salos kraštas buvo dar retai užstatytas. Bene pirma aiškesnė žinia apie Klaipėdos turgavietę yra iš 1613 m.<sup>123</sup> Ten nurodoma, kad metinių turgų metu prekybines pashiūres galima statyti tik Bažnyčių (dab. Turgaus) gatvėje išilgai turgaus. XVI a. pradžioje Turgaus gatvės vakarinė dalis buvo siauresnė, tačiau sankirtoje su Tiltų gatve ir rytiniame gale ji, atrodo, būvusi bemaž tokia plati kaip ir dabar. Iki XVI a. vidurio Jono gatvės dalies atkarpa prie Tiltų gatvės buvo net platesnė nei dabar (žr. žemiau). Remiantis turima archeologine medžiaga ir rašytinėmis žiniomis galima teigti, kad jau XVI a. neįprastai plačioje Turgaus gatvėje buvo ir turgavietė. Tai daugiausia priklausė nuo geografinės padėties — salos aukščiausioji vieta buvo ten, kur kertasi Turgaus ir Tiltų gatvės, tačiau ten nebuvo vietos turgaus aikštei, nes tai bene vienintelė vieta naujajame mieste, kur buvo galima statyti namus neaukštinant žemės paviršiaus ir neužpilant tvenkinių.

Naujos, pradėtos statyti 1594 ar 1595 m., mūrinės rotušės vieta žinoma iš šaltinių. Ji buvusi Turgaus ir Tiltų gatvių kampe, šalia Mažosios Vandens ir Tomo gatvių.<sup>124</sup> Kasinėjant gretimą sklypą, buvo rasti net trys XVI a.—XVII a. pradžios apstatymo horizontai su fachverkinių namų liekanomis.<sup>125</sup> Pastatai stovėję palei Turgaus

<sup>121</sup> Ten pat. Zulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAI. B. 37A; P. Cvirkos g. Nr. 33—35 Klaipėdoje. ATA. PRPI. F. 5-2699; Gyvenamasis namas Klaipėdoje, Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI. F. 5-2974, 3060; Sprainaitis R. Pergalės g. Nr. 6, P. Cvirkos g. Nr. 3—13. APA. PRPI. F. 5-2550; Genys J. Gyvenamasis namas Klaipėdoje, P. Cvirkos g. Nr. 20, ATA. PRPI. F. 5-3122.

<sup>122</sup> Planų kopijos, saugomos Berlyno valstybinės bibliotekos Kartografijos skyriuje. DSB; Kt.-Abt. Sx29961, 29965. PRPI. F. 5-3550.

<sup>123</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 94.

<sup>124</sup> Ten pat. P. 105—106.

<sup>125</sup> Genys J. Gyv. namas Klaipėdoje, P. Cvirkos 20. ATA. PRPI. F. 5-3122.

gatvę, o tai liudija, kad rotušė stovėjusi ne aikštėje, bet greta kitų pastatų palei ilgąjį turgų, buvusį Turgaus gatvėje.

## 5. Senamiesčio kvartalai ir sklypai

XVI a. pradžioje atsiradusios gatvės apibrėžė seniausius Klaipėdos kvartalus. Jau buvo susidarę kvartalai tarp Kurpių, Kepėjų, Tiltų ir Vežėjų gatvių. Kūrėsi kvartalai tarp Turgaus ir Tomo gatvių. Turgaus gatvės rytinė dalis buvo apstatyta tik iš vienos pusės. Šalia Mažosios Vandens gatvės apstatymas atsirado tik apie XVI a. vidurį. XVI a. pirmoje pusėje visiškai tušti buvo pakraščiai, ypač šiaurinis, kur buvo tvenkiniai — Danės meandrų relikvai.<sup>126</sup> Žvejų gatvės šiaurinis kraštas buvo apstatytas tik XVII a. viduryje — antroje pusėje.<sup>127</sup> Nerasta minėto laikotarpio statybos žymių ir salos rytiniame smaigalyje — žemoje smėlingoje plynėje. Tik XVI a. antroje pusėje, pastčius dvi mūrines bažnyčias<sup>128</sup>, greta jų atsirado mūrinių gyvenamųjų namų. Salos smaigalyje už bažnyčių tilpo nedidelės kapinaitės.<sup>129</sup> Mūrinių namų liekanos rastos tik prie Jono, Turgaus, Mokyklų gatvių.<sup>130</sup> XVI a. pradžioje miesto salos vakariniame krašte dar buvo tuščia.

XVI a. viduryje miestas nusitęsė už šiaurinio gynybinio griovio. Naujosios Danės dešiniajame krante, prie H. Manto, Liepų, Danės gatvių, jau buvo pavienių apstatymo židinių, iš kurių paliko kultūriniai sluoksniai su būdingais radiniais.<sup>131</sup> Čia formavosi priemiestis, vėliau pavadintas Krūmamiestiu, minimas 1555—1589 metų dokumentuose.<sup>132</sup> XVI a. antroje pusėje miestelis plėtėsi ir už Senosios Danės vagos: padrikas užstatymas jau buvo į pietus nuo upės išsišakojimo, o šalia Tiltų gatvės formavosi gyvenamieji kvartalai.<sup>133</sup>

XVI a. antroje pusėje galutinai susiklostė Klaipėdos planinė struktūra (žr. 37 pav.). Nemažos įtakos tam turėjo 1540 metų gaisras:

<sup>126</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL. B. 37A; Paleckis E. P. Cvirkos gatvė Nr. 22 Klaipėdoje. ATA. PRPI, F. 5-3828. Kalvių—Žaibo g. sankirtoje buvusio tvenkinio vietoje užstatymas atsirado tik XVII a. Genys J. Skveras prie Kalvių ir Žaibo gatvių. ATA. PRPI, F. 5-2855.

<sup>127</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL. B. 37A.

<sup>128</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 112.

<sup>129</sup> Šioje teritorijoje aptinkama senų palaidojimų.

<sup>130</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL. B. 37A; P. Cvirkos g. Nr. 33—35. ATA. PRPI, F. 5-2699.

<sup>131</sup> Žulkus V. Danės g. Nr. 15. ATA. PRPI, F. 5-1086A; Gorkio g. Nr. 5. ATA. PRPI, F. 5-3637.

<sup>132</sup> Zurkalowski E. Neue Beiträge... S. 86.

<sup>133</sup> Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P. 36. 4 pav.

nors sudegė besikuriantis miestas, bet kartu buvo ir atsinaujinimo priežastis.

Senamiesčio salos centrinė dalis iki XVI a. vidurio buvo užstatyta daugiausia gyvenamaisiais namais, šalia kurių kartais šliejosi amatininkų dirbtuvės. Pietinį salos kraštą šalia Danės senvagės XVI a. antroje pusėje jau užėmė sandėliai bei ūkiniai pastatai.<sup>134</sup> To šimtmečio pabaigoje Senamiestyje buvo nemaža tvartų ir pašiūrių. Dar XVII a. pabaigoje 203 užstatytuose sklypuose buvo 34 ūkiniai statiniai.<sup>135</sup>

Nuo 1627 m. pradėjus apie miestą pilti bastionus, sumažėjo Senamiesčio teritorija, šiek tiek pakito miesto planas, išryškėjo naujos plėtojimosi tendencijos: intensyviau imta išsivystinti iki tol nenaudotus plotus, užpilant tvenkinius ir salos vakarinį kraštą. Ten XVII a. antroje pusėje jau buvo užstatytos beveik visos buvusių pelkių vietos, šalia Mėsininkų gatvės salos vakarinėje dalyje stovėjo sandėliai<sup>136</sup>, o buvusiuose sandėlių sklypuose statyti gyvenamieji namai. Be to, tankiau buvo apgyvendinama teritorija už Senosios Danės — „Odų“ gatvelė.<sup>137</sup>

XVI a. pirmoje pusėje Senamiesčio centre pradėjo formuotis kvartalai, kurie, kaip ir gatvės, išliko nepasikeitę. Kvartalų ribos vingiavo pagal dabartinio apstatymo vadinamąją raudonąją liniją: tai būdavo ji peržengiama, tai nuo jos atsitraukiama, bet, nežiūrint į tai, pločiai ir ilgiai išlikdavo beveik vienodi. To negalima pasakyti apie gatvių pločius: kvartalų riboms kintant, XVI—XVII a. gerokai kito ir gatvių pločiai. Kvartalų ribos buvo laužytos, apstatymo linijos gretimuose kvartaluose nesutapdavo. Apie kvartalų ribų ir gatvių pločių nepastovumą sprendžiama iš randamų pastatų ir sklypų tvorų fragmentų. Senamiesčio centre, sklypo Tiltų g. Nr. 6A pastatų, datuojamų XVI a. viduriu, sienos rastos prasikišusios nuo raudonosios linijos iki 1,6 m į Kepėjų gatvę, tiek pat pastatai buvo atitraukti nuo Jono gatvės. Šio sklypo (ir kvartalo) ribas XVII a. viduryje žymėjo tvoros stulpai. Jie sutapo su dabartine kvartalo riba prie Kepėjų gatvės, bet per vieną metrą atitraukti į sklypo gilumą prie Jono gatvės.<sup>138</sup> Tuo tarpu gretimame sklype į Jono gatvę per 1,6 m buvo prasikišęs XVII a. antrosios pusės šulinio rentinys (žr.

<sup>134</sup> Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P. 36; Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. P. 52.

<sup>135</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 106, 169, 170.

<sup>136</sup> Sprainaitis R. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai Klaipėdoje, Teatro gatvėje. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau ATL) 1982 ir 1983 metais. 1984. P. 117.

<sup>137</sup> Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVI amžiais problemos. P. 36—37.

<sup>138</sup> Žulkus V. Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI. F. 5-2974, 3060.

40 pav.). Taigi Jono gatvė XVII a. antroje pusėje buvo plati sankirtoje su Tiltų gatve, bet jau ties gretimų sklypu susiaurėjo net 2,6 m. Šio kvartalo trečiojo sklypo riba tuo metu 0,9 m peržengė raudonąją liniją į Kepėjų gatvės pusę. Kultūrinių sluoksnių teikiamos žinios dar per menkos kalbant apie kitų Senamiesčio kvartalų kitimą, bet jų pakanka teiginiui, kad smarkiai kito pavienių sklypų ribos. Turgaus gatvės pietiniame krašte, ties Mėsinių gatve, XVI a. pradžioje stovėjęs namas buvo prasikišęs nuo raudonosios linijos į gatvės pusę net 5 metrus, priešingoje gatvės pusėje apstatymas tuo metu peržengė šią liniją tik 0,5 m. Gerokai skyrėsi to laikotarpio ir vėlesnių kvartalų tarp Turgaus ir Jono gatvių galuribiai prie Pasiuntinių gatvės — jie buvo įžengę į šią gatvelę per 1,7 m iš rytinio ir per 1 m iš vakarinio jos krašto.<sup>139</sup> Turgaus gatvė tuomet toje vietoje buvo siauresnė net 5,5 m, o Pasiuntinių gatvė — 2,7 m. Vėlesnio apstatymo pėdsakai šiose vietose rodė, kad XVII a. kvartalų ribos jau artėjo prie dabartinio apstatymo linijų. Senamiesčio pakraščiuose kvartalų ribos stabilizavosi gerokai vėliau: kvartalo tarp Tiltų, Kepėjų, Kurpių ir Mažosios Vandens gatvių šiaurinė riba XVII a. įžengė į Kurpių gatvę 2,5 m, tokia išliko dar ir visą XVIII a.<sup>140</sup>

Kvartalų vidutiniai dydžiai XVI ir XVII a. buvo artimi dabartiniams: apie 48 m ilgio, 13 m pločio. Kvartalai turėjo nevienodą sklypų skaičių. Kai kurie jau XVI a. buvo taisyklingai sudalinti į keturis sklypus.<sup>141</sup> XVI a. viduryje randame sklypų sudvigubinimo pėdsakų. Kurpių gatvėje aptikti to meto gyvenamasis namas ir ūkinis pastatas,<sup>142</sup> buvę dviejų sklypų ribose, bet priklausę vienam savininkui. Taigi šį kvartalą turėjo sudaryti ne keturi, o tik trys sklypai. Senamiesčio salos pakraščiuose, kur kvartalai šliejosi prie senųjų griovių vandens, mažai buvo kreipiama dėmesio į sklypų skaičių ir dydžius. Vakarinio salos krašto tyrinėjimų duomenys<sup>143</sup> leidžia spėti kvartale tarp Jono, Kurpių, Mėsinių, Teatro gatvių XVII a. viduryje buvus du sklypus — vieną standartinio, maždaug 12×12 m didumo, o kitą — apie 12×20 m, užstatytą sandėliu ir prisišliejusį prie tvenkinių vandens. Ne visada ir Senamiesčio centre XVII a. dar buvo laikomasi taisyklės dalinti kvartalą lygiais sklypais: sklypas Tiltų g. Nr. 6A, atribotas tvoros stulpais, į kvartalo gilumą te-

<sup>139</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL, B. 37A.

<sup>140</sup> Žulkus V. Šiluminė trasa Pergalės g. Nr. 3. APA. PRPI, F. 5-1543.

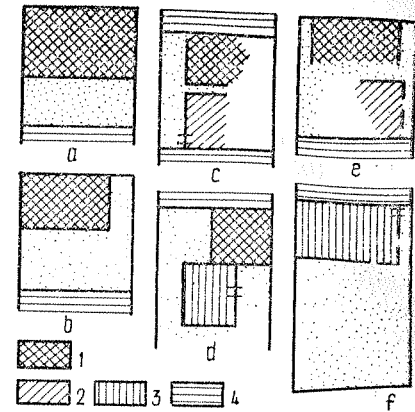
<sup>141</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL, B. 37A; P. Cvirkos g. Nr. 33—35. ATA. PRPI, F. 5-2699; Genys J. Gyvenamasis namas P. Cvirkos g. Nr. 20. ATA. PRPI, F. 5-3122.

<sup>142</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. P. 56.

<sup>143</sup> Sprainaitis R. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai Klaipėdoje, Teatro g. P. 117—118.

38 pav. Sklypų apstatymas XVI (a—d) ir XVII (e, f) amžiais:

1 — gyvenamasis namas; 2 — ūkinis pastatas; 3 — sandėlis; 4 — gretimas sklypas; a, b, e — Tiltų g. 6A; c — Kurpių g. 4; d — skveras prie Kurpių ir Mėsinių gatvių; f — Teatro g. 7



buvo dešimt metrų dydžio.<sup>144</sup> Sklypų nevienodumą XVII a. patvirtino rašytinės žinios. 1692 m. duomenimis Senamiestyje buvo 215 pilnų ir 16 pusinių sklypų.<sup>145</sup>

Šiuo metu žinoma keletas XVI a. sklypų suplanavimo variantų, atspindinčių bendrus Klaipėdos planavimo principus. Keletas XVI a. fachverkinų pastatų horizontų buvo atidengta sklype Tiltų g. 6A. Namai čia buvo statomi ant kito pastato liekanų, užėmė visą arba beveik visą sklypo plotį ir tik sklypo gilumoje likdavo vietos nedideliam kiemui<sup>146</sup> (38 pav., a, b). Sklypas Kurpių g. 4 XVI a. buvo apstatytas pagal šią gatvę. Iš pradžių ten stovėjo gyvenamasis namas ir dirbtuvė, vėliau — gyvenamasis namas ir ūkinis pastatas. Pastarieji statiniai, datuojami XVI a. antrąja puse, buvo atitraukti nuo Kurpių gatvės per 2,7 m — čia galėjo būti ilgas ir siauras kiemelis, atribotas tvora nuo gatvės. Už namų, šalia Kepėjų gatvės, buvo didesnis akmenimis grįstas ūkinis kiemas. Abu kiemelius jungė vos 1 m pločio praėjimas tarp pastatų<sup>147</sup> (38 pav., c). Panašiu būdu apstatyta ir daugelis kitų Senamiesčio sklypų: pastatai šliejosi prie svarbesnių gatvių, o už jų buvo nedideli ūkiniai kiemai.<sup>148</sup> Įdomus XVI a. vidurio apstatymo variantas aptiktas sklypo prie Kurpių ir Mėsinių gatvių, salos pakraštyje. Gyvenamasis namas šliejosi prie

<sup>144</sup> Žulkus V. Gyvenamasis namas... Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974, 3060.

<sup>145</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 169—170.

<sup>146</sup> Žulkus V. Gyvenamasis namas... Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974, 3060.

<sup>147</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių g. P. 56—57.

<sup>148</sup> Žulkus V. Skveras prie Dangės. ATA. PRPI, F. 618 (54A).

Kepėjų gatvės, o tarp jo ir Kurpių gatvės buvo apie 6 m pločio kiemas. Prie namo ties sklypo viduriu stovėjo medinis 6,5×5,6 m sandėlis, turėjęs su gyvenamuoju namu bendrą sieną. Sandėlis maždaug per 4 m atitrauktas nuo Kepėjų gatvės<sup>149</sup> (38 pav., d).

XVII a. sklypų, buvusių kvartalo viduryje, apstatymas iš esmės nepakito. Namai stovėjo prie svarbesnės gatvės, neretai užimdami visą sklypo plotį, kitoje jų pusėje buvo ūkiniai kiemai, atitverti medinėmis tvoromis, juose kartais aptinkama dar ir nedidelių ūkinių pastatų pėdsakų. Kiemai grįsti arba be grindinių, ten būta ir šulinių. Kai kur toks sklypų planavimas išliko dar ir XVIII a. Kvartalo galus užstatydavo kitaip (38 pav. e, f). XVII a. pastatas Tiltų g. 6A stovėjo galu į šonines gatves, išilgai pagrindinės gatvės, tarp kurios ir namo buvo siauras kiemelis. Kitas 3 m pločio kiemas buvo kitoje pusėje, tarp namo ir ūkinio pastato.<sup>150</sup> Kitaip buvo suplanuotas XVII a. viduryje sklypas miesto salos vakariniame gale: galu į šonines gatves stovėjo sandėlis, o sklypo, kartu ir kvartalo galas buvo užtvertas statinių tvora<sup>151</sup> (38 pav., f). XVII a., nežinūrinant mažų skirtumų, sklypų apstatymas vienodėjo: namai stovėjo galais į šonines gatves ir užėmė visą sklypo plotį.

XVI—XVII a. pastatų atitraukimas nuo apstatymo linijos buvo reikalingas ūkinei veiklai. Jei gyvenamuosius namus kartais statė per visą sklypo plotį arba palikdami nedidelį kiemą, tai ūkiniams pastatams ir sandėliams kiemas buvo būtinas. Didesnius ar mažesnius kiemečius priešais tokių pastatų įėjimus formavo tam, kad būtų erdvė prekėms pakrauti, iškrauti ar kitai ūkinei veiklai (38 pav., d, e, f).

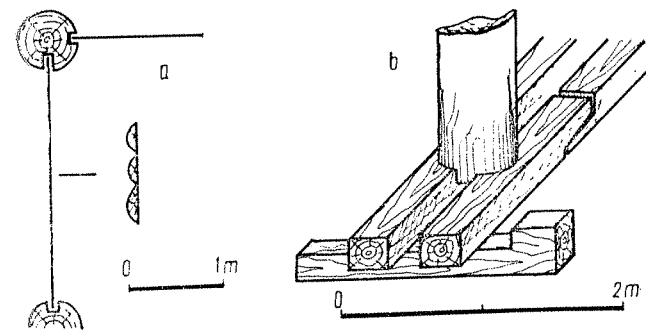
## 6. Tvoros, šuliniai, drenažo sistemos

Sklypų ribas kartu su pastatais aprėždavo įvairiomis tvoromis. Jų pėdsakų aptinkama rečiau negu pastatų konstrukcijų. XVI a. pirmosios pusės pinučių tvora rasta sklype tarp Tomo ir Didžiosios Vandens gatvių. XVI a. antrosios pusės tvorų žymės aptiktos sklype Tungaus g. 22.<sup>152</sup> Kultūriniame sluoksnyje buvo tolygiai išsidėsčiusios sklypo perimetru 7—9 cm skersmens kuolų duobutės. Apie 20 cm tarpstulpiai turėjo būti išpinti žabais. Mūrinės tvoros pamatai su 0,9 m tarpu varteliams rasti greta buvusių XVI a. bažnyčių. Mūrinė 0,6 m storio tvora skyrė sklypą nuo dar neegzistavusio skersgatvio Senamiesčio salos smaigalyje.

<sup>149</sup> Genys J. Kasinėjimai Klaipėdos Kurpių g. ATL 1980 ir 1981 m. P. 89—90.  
<sup>150</sup> Žulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPAL, B.37A; Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974, 3060.

<sup>151</sup> Sprainaitis R. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai Klaipėdoje, Teatro g. P. 117.

<sup>152</sup> Paleckis E. P. Cvirkos g. Nr. 22 Klaipėdoje. ATA. PRPI, F. 5-3828.



39 pav. Stulpinės konstrukcijos Kepėjų (a) ir Tiltų (b) gatvėse

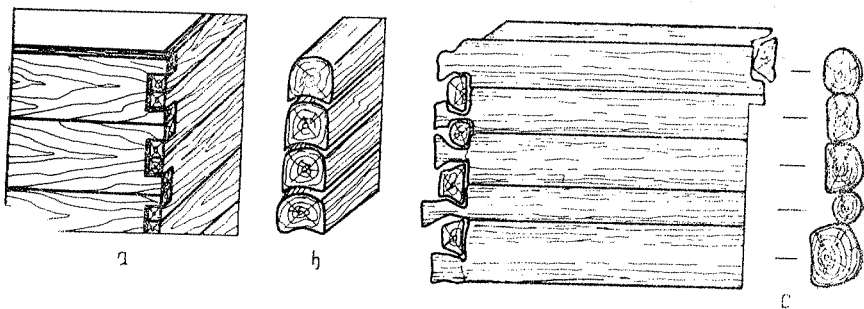
XVII a. paplito vertikaliai sukaltų arba įkastų kuolų ir pusrąščių tvoros.<sup>153</sup> Tvorų rąsteliai buvo įvairios medienos, 13—26 cm skersmens. Juos įkasdavo į žemę 0,7—0,9 m, vieną prie kito. Ties sklypų riba kartais randamos kelios tokių tvorų eilės.

XVII a. kultūriniuose sluoksniuose ties sklypų ribomis randami ir labai masyvūs 50—70 cm skersmens stulpai, įkasti į žemę iki 1 m gylio. Šių tvorų konstrukcija nėra visai aiški. Kai kur šie stulpai buvo sukasti su 1,6—2,5 m intervalais, turi šonuose vertikalias išpjovas, į kurias suleistos lentos.<sup>154</sup> Sklype Kepėjų g. 10 buvo rasta tokia konstrukcija su kampiniu stulpu (39 pav., a). Stulpai ažuoliniai, 40—60 cm skersmens, į jų išpjovas suleistos apie 30 cm pločio ir 8 cm storio ažuolinės lentos — „papenčiai“. Tiltų g. 6A analogiški stulpai juosė sklypą iš trijų pusių. Požeminėje dalyje kai kurie iš jų turėjo vertikalias išpjovas. Tarpstulpiuose lentų nebuvo. Stulpai buvo įkasti į 1,8 m gylio griovį ir kyšuliais, iškirštais apačioje, išsprauti tarp dviejų horizontalių, 23×29—31,5 cm ažuolinių juostų. Juostos gana rūpestingai sudurtos į ilgį, o po jomis pakišti skersiniai (39 pav., b). Stipriai suręsta konstrukcija labiau būdinga pastatui, bet ne tvorai, todėl spėjama, kad ir vienur, ir kitur buvo aptiktos didelių ūkinės paskirties pastatų, greičiausiai sandėlių, liekanos. Senamiestyje randami masyvūs pavieniai stulpai, be abejonės, yra tvorų likučiai.

Senamiesčio kiemuose ar galukiemiuose, arčiau antrareikšmių gatvių, aptinkamos šulinių liekanos. Po atskirą šulinį turėjo ne visi

<sup>153</sup> Žulkus V. Gyvenamųjų namų kompleksas Kastyčio g. Nr. 8—10, 10A. ATA. PRPI, F. 5-1558; Sprainaitis R. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai... P. 117.

<sup>154</sup> Žulkus V. Šiluminė trasa Pergalės g. Nr. 3... APA. PRPI, F. 5-1543; Gyvenamasis namas... Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974, 3060; 1970—1974 m. APĀ. KKPAL, B.37A.



40 pav. Šulinių rentiniai:

a — Kepėjų g. 10 (XVII a. vidurys), b — Jono g. 1 (XVII a. antroji pusė), c — Kurpių g. 3 (XVIII a.)

sklypų savininkai, dalis klaipėdiečių naudojami bendrais šuliniais, išlaikomais miesto lėšomis.<sup>155</sup> Aptikti šuliniai yra ne senesni kaip XVII a. Jie paprastai mediniai. Vienintelis rastas jau XVIII amžiaus iš akmenų krautas ir samanomis kaisytas šulinys. Daugiausia XVII a. medinių šulinių buvo rentinės konstrukcijos. Sklype Kepėjų g. 10 rastas apleistas po 1678 m. gaisro 1,17×1,17 m šulinys. Jo rentinys iš 20—28 cm pločio, apie 6—8 cm storio tašytų ažuolinių lentų su išpjovomis, kampuose sujungtų spyna (40 pav., a). Tarpulenčiai užkaišyti samanomis. Panašios konstrukcijos, tik kitaip sunertais kampais, šulinio rentinys, datuojamas jau XVIII a., rastas Kurpių gatvėje<sup>156</sup> (40 pav., c). Jono gatvėje aptikto XVII a. šulinio rentinio fragmentas buvo iš aptašytų 20×20—25 cm rąstų, kurių ištašyta apačia lanku dengė žemesnio rąsto apvalumą (40 pav., b). Rąstų tarpai užkaišyti samanomis. Šulinio didumas ir kampų sujungimas nežinomi. Rentinis 1,5×1,5 m šulinys, galutinai apleistas po 1678 m. gaisro, atkastas Krūmamiščio priemiestyje (41 pav.). Šulinio kampuose sukirsti rąsteliai buvo nuo 7 iki 17 cm skersmens.<sup>157</sup>

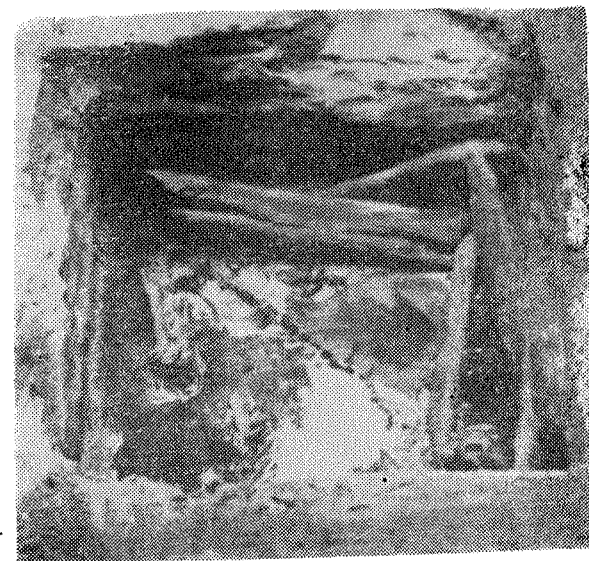
Senamiesčio salos žemas horizontas ir negiliai esantys gruntiniai vandenys buvo priežastis, dėl kurios gatvelės ir kiemuose susidarė atvežtinio molio izoliaciniai sluoksniai. XVI—XVII a. tik nedaugelis gatvių buvo išgrįstos, dėl to nuo purvo ir drėgmės apsaugoti neretai naudojo lokalinius grindinėlius ir atviro bei uždaro drenazo sistemą. Nedidelių medinių arba akmeninių grindinėlių pėdsakai pavienių namų rasti XVII a. sluoksniuose. Pasiuntinių gatvėje ati-

<sup>155</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 105.

<sup>156</sup> Zulkus V. Šiluminė trasa... APA. PRPI, F. 5-1543.

<sup>157</sup> Zulkus V. 1970—1974 m. APA. KKPPI, F. 37A; Dangės g. Nr. 15 Klaipėdoje. ATA. PRPI, F. 5-1086A.

dengtos XVII a. vidurio—antrosios pusės medinio grindinio-šaligatvio liekanos.<sup>158</sup> Jo rąsteliai buvo kloti statmenai gatvei ir nuo dabartinio apstatymo prasikišę per 2 m—apytikriai toks ir buvo šaligatvio plotis. Grandinį sudarė 5—10 cm skersmens įvairaus medžio (beržo, pušies, alksnio) rąsteliai, glaudžiai sudėti vienas šalia kito ant izoliacinio sluoksnuko. Kurpių gatvėje grindinys buvo užbaigtas dviem žemiau padėtais rąsteliais ir trijų akmenų pločio priegrinda (42 pav.). Purvo sluoksniui paskandinus medinį šaligatvį, virš jo buvo išgrįstas tokio pat pločio lauko akmenų grindinys. Abu šie šaligatviai buvo įrengti tik vieno sklypo ribose, toliau jų žymių nerasta. Klaipėdos senamiestyje aptikta tik viena akmenimis grįsta gatvelė su ištiniais šaligatviais. Šalia Kepėjų gatvės, salos rytiniame gale, XVI a. paskutiniu trečdaliu datuojamuose sluoksniuose rasta nedideliais lauko akmenimis grįsta vos 2,7 m pločio gatvė su 1,5 m platumo važiuojamąja dalimi ir apie 20 cm virš jos iškilusiais šaligatviais. Gatvė nuo šaligatvių ribojo gilios vežimų provėzos. Grandinys



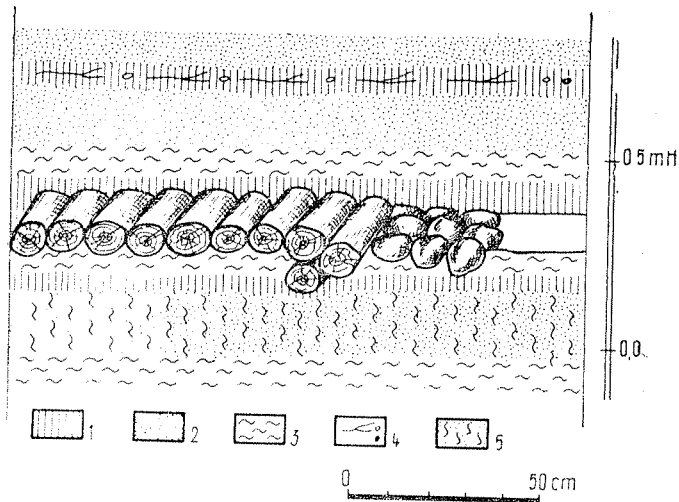
41 pav. XVII a. vidurio medinio šulinio rentinys

buvo klotas virš izoliacinio molio sluoksnio, supilto ant žemio—dulkėto drėgno smėlio. Gatvė ir šalia jos stovėję mūriniai namai toje vietoje buvo seniausi. Ši gatvelė buvo Kepėjų gatvės tęsinys, o jos rytinis galas suko link Danės.<sup>159</sup> Ji paminėta ir rašytiniuose šaltiniuose.<sup>160</sup> Gatvelės situacija, jos įranga ir ryškus nuolydis link upės

<sup>158</sup> Ten pat.

<sup>159</sup> Zulkus V. Skveras prie Dangės. ATA. PRPI, F. 5-618 (54A).

<sup>160</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 111.



42 pav. XVII a. Pasiuntinių gatvės šaligatvis:

1 — juoda žemė, 2 — smėlis, 3 — priemolis, 4 — žabai, 5 — dumblingas smėlis

rodo ją buvus ir atviros drenažo sistemos dalimi — latakui, kuriuo vanduo iš Senamiesčio nutekėdavo į Danę. Gatvė egzistavo apie šimtmetį. XVII a. antroje pusėje ją užvertė griuvenomis. Virš jų esančiame purvo sluoksnyje šalia pastatų buvo tik dviejų akmenų latakas vandeniui nutekėti.

XVII a. Klaipėdoje žinomas ir uždaras drenažas — pragrežti ir metalinėmis movomis sujungti mediniai stuobriai. Kepėjų gatvėje buvo rastas apie 20 cm skersmens vamzdis, kuris užsibaigė Mažojoje Vandens gatvėje — tuometiniame tvenkinyje.<sup>161</sup> Tokių pat drenažo vamzdžių aptikta ir Klaipėdos priemiesčiuose.

Atviras, pusiau uždaras arba uždaras drenažas randamas vietose, buvusiose šalia Danės vagos ir tvenkinių, t. y. ten, kur buvo vietinė gruntinio vandens surinkimo sistema: pastatų pusrūsiuose arba kiemuose randamos į žemę įleistos statinės — drenažo kolektoriai.

## 7. Pastatai ir jų konstrukcijos

Medinių XVI—XVII a. pastatų liekanos rastos daugelyje Senamiesčio vietų, bet dažniausiai tai tik menki konstrukcijų fragmentai. Kultūriniuose sluoksniuose mediena gerai konservavosi, tačiau kasinėjant randama išlikusios apie 1 metrą aukščio apatinės pastato

<sup>161</sup> Istoriko J. Tatorio informacija.

dalies ir pusrūsio konstrukcijos. Pastatų kaita Klaipėdoje buvo sparči, todėl vėlesnių namų apačia dažniausiai guli ant senesnių namų apatinių juostų — tarp atskirų užstatymo horizontų nesusidarydavo kultūrinis sluoksnis.<sup>162</sup> XVI—XVII a. statyboje vyravo fachverkas, kurio lieka žemėje menki pėdsakai. Todėl pastatų dydžių ir plano rekonstrukcija lengvesnė ten, kur išliko pusrūsių konstrukcijos. Visu perimetru atidengto XVI a. pradžios pastato Tiltų g. 6A (horizontas 6) pusrūsis buvo 12,4×7,6 m, po visu pastatu. Sprendžiant iš likusių konstrukcijų, pusrūsis statramsčių eile buvo išilgai padalin-tas į dvi nelygias 3,65 m ir 3,91 m pločio dalis.<sup>163</sup> Namų gale skersine pertvara atitverta 3,5 m pločio patalpa. Vėlesni XVI a. vidurio—antrosios pusės pastatai su pusrūsiu po visu namu buvo padalinti irgi į dvi dalis — išilgines 3,04 m ir 3,92 m patalpas. XVI a. namai ne visuomet turėjo pusrūsius po visu pastatu. Kito namo tame pačiame sklype, statyto XVI a. pabaigoje, pusrūsis užėmė 3/4 namo ploto, o visas pastatas buvo 9,5×6,6 m. Pusrūsyje buvo dvi 6,6×3,1 m ir 6,4×3,2 m patalpos. Pusrūsiu pertvaromis buvo perdalomi ir kituose Klaipėdos gyvenamuose namuose.<sup>164</sup>

Pusrūsių išorinių sienų konstrukcija vienoda visuose iki šiol tyrinėtuose Klaipėdos senamiesčio XVI a. pastatuose (43 pav.). Jų pagrindas — 24—29×25,5—34 cm ažuolinės sijos-juostos su lizdais statramsčiams. Statramsčiai 16—22×20—34 cm storio stovėjo juostose 0,6—2,2 m intervalais. Prie statramsčių šliejosi viena ant kitos skiauščiai dėtos iki 70 cm pločio ir 6 cm storio tašytos ažuolinės lentos. Apatinė lenta gulėjo ant sijos. Apatinės lentos prie statramsčių nebuvo tvirtinamos — jas spaudė iš lauko pusės pripiltas molis. Del tos pačios priežasties pusrūsių sijos-juostos kampuose nebuvo sujungiamos, o tik glaudžiamos viena prie kitos. Jų galai ir apsiuvo lentos kartais gerokai prasikišdavo. Atsitiko ir taip, jog juostos nesiekė viena kitos. Visos požeminės dalies stabilumą garantavo pusrūsių pertvaros ir nuolatinis grunto slėgis į sienelės, taip pat surištos tarpusavyje pirmojo aukšto sijos-juostos, o nuo vertikalių deformacijų saugojo padėklai po apatinėmis sijomis, atstojantys pamatus. Padėklais buvo paskiri akmenys, dažniausiai dėti po kampais, arba senesnių sijų bei lentų nuopjovos, kartais turėjusios išpjovas geresnei fiksacijai (44 pav.).

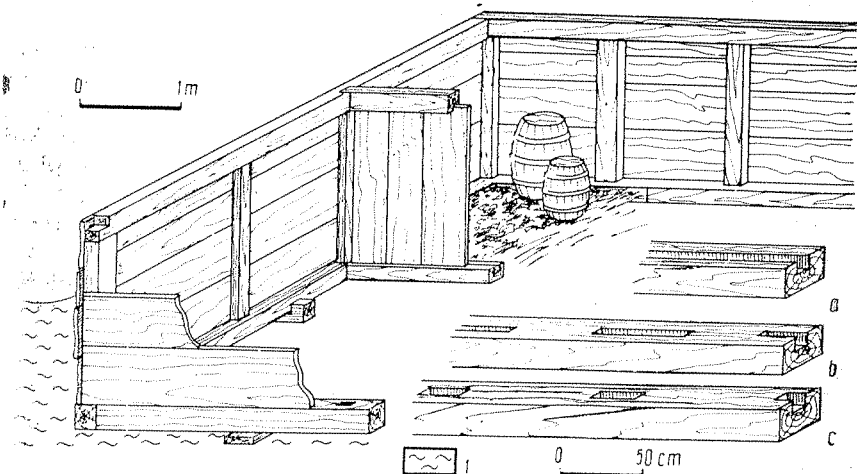
XVI a. pastatuose pusrūsio pertvaros buvo skeltinių lentų, juostų lizduose stovėjo vertikalūs ramsčiai, laikę ir pirmojo aukšto grindis.

<sup>162</sup> Sklype Pergalės g. Nr. 6A nuo XVI a. pradžios iki XVII a. antrosios pusės kiemo paviršius paaukštėjo tik 35—40 cm. Žulkus V. Gyvenamasis namas Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5/2974, 3060.

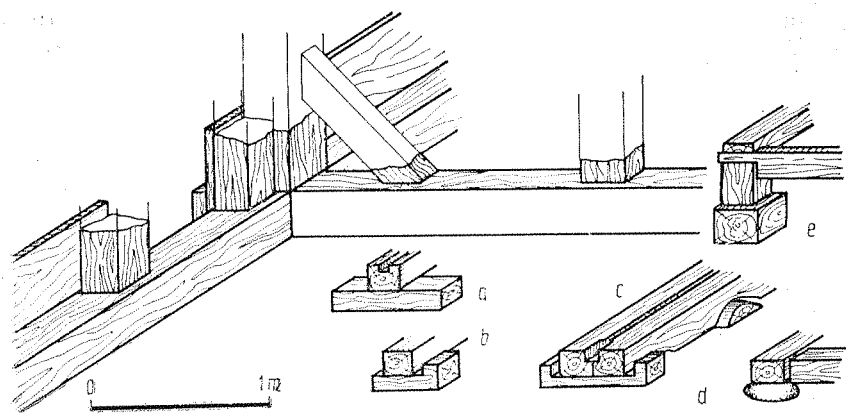
<sup>163</sup> Matmenys čia ir toliau nurodomi nuo sijų išorės iki pertvarų vidurio.

<sup>164</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. P. 52, 2 pav.





43 pav. XVI a. Klaipėdos pastatų pusrūsių konstrukcijos (namo Tiltų g. 6A):  
a, b, c — išpjovos pusrūsio karkaso juostose, 1 — priemolis



44 pav. XVI a. vidurio ūkinės paskirties pastato Kurpių g. 4 fachverkinė konstrukcija:  
a—e — padėklai po karkaso ir fachverko juostomis

Pertvarų juostos paprastai buvo ne surišamos su sienomis, o tik priremtos prie jų. Prie sienos kartais šliejosi ir pertvaros statramstis. Pertvarų skeletas galėjo būti kuo nors užpildomas arba likti atviras ir pusrūsio erdvę dalinti tik vizualiai. Pusrūsio pertvaroms naudojo ir rėminę konstrukciją. Tuomet apatinė ir viršutinė juostos bei stat-

ramsčiai turėjo ištisinius griovelius, į kuriuos vertikaliai viena prie kitos buvo statomos lentos<sup>165</sup> (44 pav., a). Senamiesčio sluoksniuose randamos sijos su ištisinėmis išpjovomis rodo, kad ši konstrukcija buvo paplitusi.

Pusrūsio aslos paviršiai randami apatinės sijos viršaus lygyje arba 3–5 cm žemiau. Grindiniai netvarkingai sudėti iš nedidelių lauko akmenų arba pusplyčių, kartais aslos lygį žymi suminta žemė su moliu arba skiedrų bei medžio puvenų sluoksnis (medžio grindys?). Tvarkingų lauko akmenų grindinių aptikta tik mūrinių namų pusrūsioose. Tokios primityvios pusrūsio, o neretai ir pirmojo aukšto aslos XVI–XVIII a. buvo paplitusios visoje Europoje.<sup>166</sup>

Pusrūsiai nuo kiemo paviršiaus būdavo įgilinami 0,8–1 m. Kai pusrūsio aukštis siekė 1,7–1,8 m virš žemės lygio, namo sienos galėjo iškilti iki 1 m aukščio. Apsisaugant nuo šalčio prie tokių sienų turėjo būti supilami pašaliai. Įėjimų į rūsius pėdsakų Senamiestyje neaptikta.

Pusrūsio inventorių nėra gausus ir įvairus. Dažniausiai aptinkamas radinys — statinaitė arba jos dalys: dugnai, šulai. Kartais pusrūsio paversdavo nereikalingų daiktų ar net atliekų sandėliu, kaip kad XVI a. pradžios kurpiaus dirbtuvėje Kurpių g. 4.<sup>167</sup> Dažniausiai pusrūsio naudojo maisto produktams saugoti, kartais ir jų gamybai. Būdingas XVI a. viduriui pastato Tiltų g. 6A pusrūsio inventorių, kuris rodo, jog čia buvo gaminamas ir laikomas alus (45 pav.). Kaip matyti iš randamų ažuolinių statinaičių dalių, žalvarinių čiaupų, XVI–XVIII a. alus statinės stovėjo beveik kiekvieno klaipėdiečio pusrūsioje.

Fachverkinų pastatų be pusrūsio konstrukcijų liekanos mažai skyrėsi nuo aptiktų pusrūsioose (žr. 44 pav.). Apatinės fachverko juostos buvo dedamos ant padėklų, dažniausiai medinių, atstojusių pamatus. Retkarčiais apatinės sijos turėjo skiediniu nesurištų akmenų pamatėlius — tai ir rasta XVI a. vidurio pastate, vakarinėje Senamiesčio dalyje. Greta jo stovėjęs sandėlis pamatų neturėjo, jo sijos rėmėsi į masyvią 40 cm aukščio kaladę<sup>168</sup> (žr. 44 pav., e). Tokia konstrukcija buvo naudojama klampiam grunte. Drėgnesnėse vietose stovėjusių mūrinių pastatų sienas XVI a. kartais mūrėjo ant medinės platformos iš tarpusavyje surištų sijų ir storesnių lentų.<sup>169</sup> Juostos kampuose dažniausiai buvo tik priremiamos viena prie ki-

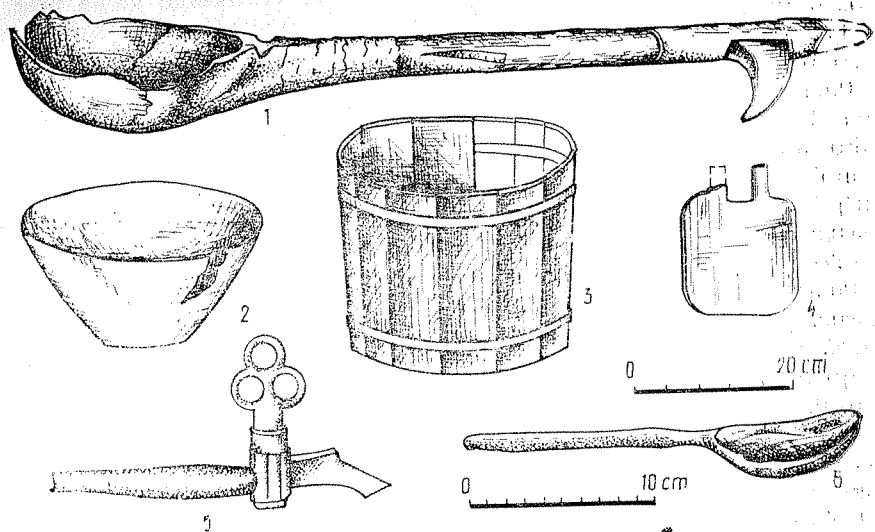
<sup>165</sup> Žulkus V. Gyvenamojo namo Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974, 3060.

<sup>166</sup> Fichtner K. Die Geschichte des Fussbodenbelages in Deutschland und in seinen Grenzgebieten. Dresden, 1929. S. 47, 50–52, 55–57, 70–72.

<sup>167</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių g. P. 52.

<sup>168</sup> Genys J. Kasinėjimai Klaipėdos Kurpių gatvėje. P. 89–90.

<sup>169</sup> Žulkus V. P. Cvirkos gatvė Nr. 33–35. PRPI, F. 5-2699.



45 pav. XVI a. vidurio pastato Tiltų g. 6A pusrūsio inventorių:  
1 — medinis samtis, 2 — medinis tekintas dubuo, 3 — rėčka, 4 — medinė ausis, 5 —  
alaus statinės čiaupas, 6 — medinis šaukštas

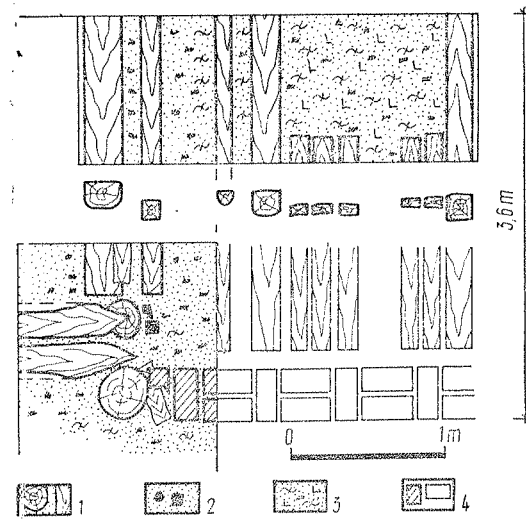
tos, rečiau būdavo jos sujungiamos. Pirmųjų aukštų sienos buvo storesnės negu pusrūsių — užėmė visą fachverko plotį ir siekė 20—30 cm. Pasitaikė ir dvigubo storio sienų. XVI a. antrosios pusės pastato Kurpių g. 5 fachverko pagrindas buvo viena prie kitos priglaustos ąžuolinės sijos, kurių bendras plotis buvo 52—56 cm. Statramsčiai stovėjo kas 1,1—1,2 m konstrukcijos viduryje. Jiems išpjauti 33×15×8 cm lizdai<sup>170</sup> (žr. 44 pav., c). Tai rodytų savitą karkaso konstrukciją, kurioje medis buvo paslėptas sienos viduje — apmūrytas ar apiplūktas moliu. XVI a. pirmosios pusės pastatuose apie sudėgusias konstrukcijas randama nemaža perdegusio korėto molio: galbūt namų sienos buvo užpildytos molio ir kapotų šiaudų mišiniu. Nuo XVI a. vidurio didesnė dalis fachverkinų namų jau turėjo plytų užpildą. Kartais apie fachverko juostas nerandama jokių ryškesnių užpildo pėdsakų, tik molio sluoksnis. Tokių namų sienų skeletas galėjo būti užpildytas nedegtomis molio plytomis, kaip viduramžiais darydavo Vokietijoje<sup>171</sup>, o visai neseniai ir Klaipėdos krašte.<sup>172</sup>

<sup>170</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkinų XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių g. P. 52, 2 pav.  
<sup>171</sup> Klockner K. Alte Fachwerkbauten. München, 1981. S. 24.

<sup>172</sup> Tatoris J. Fachverkas Klaipėdos krašte. P. 233.

Šalia medinių konstrukcijų, pastatų pusrūsiuose visur rastas sluoksnis skiedrų, medinių tašų nuopjovų. Taigi mediena statybai būdavo ruošiamą vietoje. Be to, XVI—XVII a. fachverko juostose nepastebėta būdingo vėlesniam periodui žymėjimo, rodančio, kad konstrukcijos būtų ruošiamos ne statybos aikštelėje.

Be tipiškų fachverko konstrukcijų, Klaipėdoje randama ir kitokios statybos pėdsakų. Jono gatvėje rastos konstrukcijos datuojamos XVI a. pirmąja puse. Atidengtas nedidelis pastato fragmentas rodo, kad buvo naudota mišri statybos technika.<sup>173</sup> Ažuolinės tašytos sijos kampu šliejosi į du 27 ir 35 cm skersmens ąžuolo stulpus, apie kuriuos dar buvo mažesni kuolai. Sijos žymėjo išorinę sieną ir pertvarą. Išorinės sienos tęsinyje gulėjo eilė plytų — vienos plytos storio sienos žymės. Pastato vidus buvo iš stambių 12—25 cm pločio sijų bei tašytų lentų, padengtų perdegusio molio ir koklių sluoksnium — matyt, tai krosnies pagrindo pėdsakai. Sijų galai suploninti ir be lizdų statramsčiams. Tai rodo, kad čia stovėjo pastatas, kurio



46 pav. XVI a. pirmosios pusės sudėtinės konstrukcijos gyvenamojo namo liekanos Jono gatvėje:

1 — apdegęs medis, 2 — kuolavietės, 3 — perdegęs molis, kalčių nuoaužos, 4 — plytų mūras

vienos sienos buvo tarp dviejų stulpų, o kitos — plytinės (46 pav.). Pastatai, kurių rentinį kampuose prilaikė stulpai, Klaipėdos priemieščiuose buvo statomi ir vėliau. XVI—XVII a. ribos pastato liekanos dešinėje Danės pusėje, sklype Danės g. Nr. 15<sup>174</sup>, kaip tik rodo tokią konstrukciją (47 pav.). Du tašyti spygliuočio medžio 10×22 ir 25×29 cm stulpai buvo įkasti 0,6 m. Sienų rentinys kam-

<sup>173</sup> Žulkus V. Klaipėdos senamiesčio raidos XIII—XVII amžiais problemos. P. 34.

<sup>174</sup> Žulkus V. Dangės g. Nr. 15. ATA. PRPI, F. 5-1086A.

pu šliejosi į stulpus ir gulėjo ant akmenų, atstojusių pamatus. Ši pastatą iš dviejų pusių, 2,5 ir 1 m atstumu, supo aptvaras ar stoginė, kurios sienos buvo iš 7—10 cm kuoliukų, matyt, perpintų žabais.

Namų su pusrūšiais pirmojo aukšto grindys, be abejo, buvo medinės. Tie pastatai, kurie pusrūšių neturėjo, buvo grindžiami įvairiai. Medinės grindys kartais gana primityvios. XVI—XVII a. pastate Tomo g. 8—10A jos buvo iš 10—12 cm skersmens skeltų rąstų, gulinčių ant skersinių karčių. Pastate Turgaus g. 33—35, statytame XVII—XVIII a. riboje<sup>175</sup>, grindys 22—28 cm pločio ir 3—5,5 cm storio lentų, detų išilgai patalpos. Lentos gulėjo ant 11×3 cm lotelių, tarp kurių buvo 1 m tarpai. Lotelės buvo izoliaciniame molio sluoksnyje. Labai dažnai XVI—XVII a. namų patalpose buvo plytų ir lauko akmenų aslos.

Klaipėdos pastatų stogų konstrukcijos nežinomos. Sprendžiant iš analogijų<sup>176</sup>, stogai nebuvo labai aukšti. XVI—XVII a. juos dengė šiaudais, nendrėmis ir čerpėmis. Šiaudų ir nendrių stogai buvo tradiciniai — taip dengti pilies pastatai dar XV a. pradžioje.<sup>177</sup> Pilyje ir turtingesniųjų namuose kaip laikiną dangą šiaudus ir nendres naudojo XVII a. viduryje<sup>178</sup>, o vargingesnių gyventojų namai, miestiečių ūkiniai pastatai bei sandėliai tokius stogus turėjo ir vėliau. XVIII a. pradžioje Senamiestyje buvo 229 pastatai dengti čerpėmis ir 52 — šiaudais<sup>179</sup> (arba nendrėmis). Plokščiosios, o nuo XVI—XVII a. ribos — olandiškosios čerpės (kartais padengtos glazūra) — tai buvo pagrindinė klaipėdiečių namų danga.<sup>180</sup>

XVI—XVII a. Klaipėdos pastatų durų nerasta. Jų plotį rodo išlikusios angos tarp fachverko statramsčių. XVI a. vidurio sandėlio Kurpių g. durų anga buvo 80 cm<sup>181</sup>, XVI a. antrosios pusės ūkinio pastato — 90 cm pločio<sup>182</sup>, XVII a. vidurio sandėlio Teatro g. 7 durys galėjo būti net iki 1,55 m pločio. Negyvenamuose pastatuose slenksčių nebuvo — juos atstojė apatinės fachverko juostos. Prieš duris lauko pusėje kartais randamos padėtos lentos, matyt, atstojusios laiptelius, o sandėlyje Teatro g. 7 ne tik išorėje, bet ir viduje buvo 1,2 m pločio nerūpestingai įrengti akmenų, plytų ir lentų laiptai, išlikę iki 0,9 m aukščio.

<sup>175</sup> Žulkus V. Gyvenamųjų namų kompleksas... ATA. PRPI, F. 5-1558; P. Cvirkos g. Nr. 33—35. ATA. PRPI, F. 5-2699.

<sup>176</sup> Delfsen R. Stadt- und Landhäuser Ostpreussen, München, 1918. S. 9—10.

<sup>177</sup> Semrau A. Beiträge... S. 95—96.

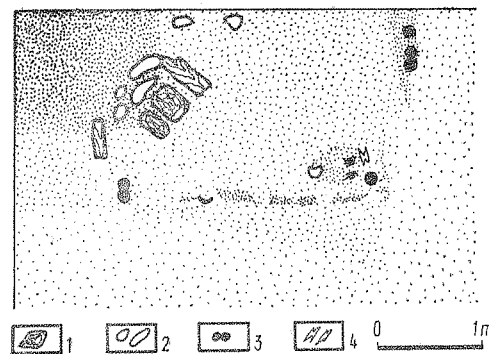
<sup>178</sup> Ten pat. P. 103.

<sup>179</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 216.

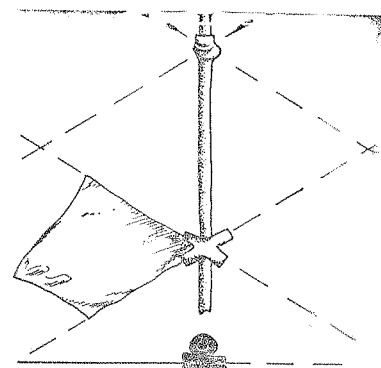
<sup>180</sup> Žulkus V. XV—XIX amžių Klaipėdos statybinė keramika. P. 40—41.

<sup>181</sup> Genys J., Žulkus V. Fachverkių XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. P. 52.

<sup>182</sup> Genys J. Kasinėjimai Klaipėdos Kurpių gatvėje. P. 89—90.



47 pav. XVI a. stulpinės konstrukcijos ūkinio pastato su pastoge liekanos Danės g. 15:  
1 — medis, 2 — akmenys, 3 — kuolavietės, 4 — kaulai



48 pav. XVI—XVII a. lango detalė (Tiltų g. 6A)

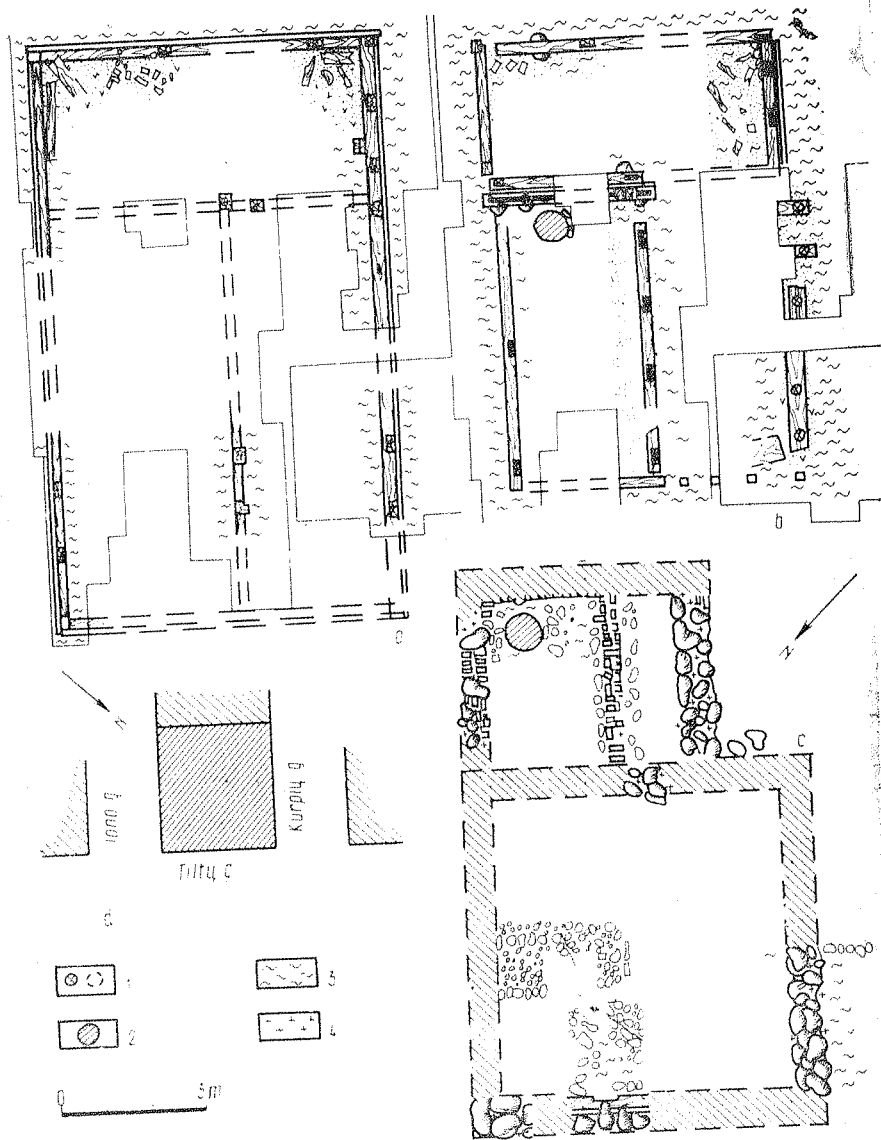
Turtingesniųjų miestelėnų namuose XVI—XVII a. langai buvo iš trikampio, rombo ir stačiakampio formos žalsvoko stiklo, švino rėmeliuose. Kartu su rėmeliais tie langai prie staktos buvo tvirtinami geležiniais strypais (48 pav.). Tokių pat langų iki XVII a. vidurio yra buvę ir Klaipėdos pilies rūmuose.<sup>183</sup>

XVI—XVII a. Klaipėdos medinių gyvenamųjų namų planas nebuvo sudėtingas. Daugiausia buvo dviejų patalpų namų. Viena patalpa buvo gyvenama (stuba), kita — priemenė ir virtuvė. Stačiakampis pastatas paprastai skersai, rečiau išilgai, buvo dalijamas viena, rečiau keliomis pertvaromis (49 pav., a, b). Didelis 12,4×7,6 m XVI a. pradžios pastatas Tiltų g. 6A turėjo tris patalpas (49 pav., a). Tradiciniai dviejų patalpų (iš stubos ir priemenės) namai Klaipėdoje vyravo dar ir XVII a. pabaigoje.<sup>184</sup> Kartais prie nedidelių namų buvo prijungiami priestatai, ir pastato planas tapdavo sudėtingesnis. Sklype Tiltų g. 6A XVI a. viduryje galų į gatvę stovėjo 6,6×3,1 m namas, prie kurio netrukus buvo pristatytas 6,4×6,3 m priestatas. Šio pastato mažesnę (6,4×3,2) dalį užėmė gyvenamoji patalpa, o likusią pusę (pastato kampe) — didelė pastogė-lėpis, paremtas stulpeliais (49 pav., b).

Nuo XVII a. vidurio, pradėjus dažniau statyti mūrinius gyvenamuosius namus, jų planas iš pradžių buvo artimas tradiciniam. Tiltų g. 6A atidengto XVI a. pabaigos pastato pamatai susidėjo iš 7,5×7,5 m pagrindinės dalies ir vienu metu statyto 5,5×4,2 m prie-

<sup>183</sup> Žulkus V. Pergalės g. Nr. 6A. ATA. PRPI, F. 5-2974; Klaipėdos piliavietė. ATA. PRPI, F. 5-1219.

<sup>184</sup> Sembritzki J. Geschichte... S. 169—170.



49 pav. Gyvenamųjų medinių ir mūrinių pastatų planai sklype Tiltų g. 6A: a—XVI a. pirmoji pusė, b—XVI a. antroji pusė, c—XVII a. antroji pusė, d—sklypo situacija, 1—rasti ir spėjami stulpai, 2—drenažo statinės, 3—priemolis, 4—kalkių ir molio skiedinys

stato. Taigi namas galėjo turėti apie 4×3,5 m priemenę ir virtuvę bei 6×6 m stubą. Po namu buvo grįstas rūšys su drenažo kolektorais (49 pav., c).

## 8. Pastatų konstrukcijų ir plano ypatumai

Aprašius XVI—XVII a. Klaipėdos namus, lieka palyginti jų konstrukcijas ir plano struktūrą su kitų Lietuvos ir kaimyninių kraštų miestų pastatais. Tuo metu statytuose Klaipėdoje namuose randama tradicinių būdų, naudotų jau nuo viduramžių Pabaltijo kraštuose ir Rytų Europoje. Tai archaiškas sienų tvirtinimas tarp dviejų stulpų<sup>185</sup>, t. y. rėminė konstrukcija, naudota Klaipėdos pusrūsių pertvarese<sup>186</sup> (43 pav.), pagaliau stulpinis-švilinis jungimas, ankstyvaisiais viduramžiais naudotas gyvenamuose namuose, o vėliau (kaip ir Klaipėdoje) — ūkiniuose priestatuose, tvorose<sup>187</sup>, pusrūsiuose.<sup>188</sup> Yra manoma, kad ši labai išplitusi konstrukcija Lietuvoje atsiradusi tik XVII—XVIII amžiais<sup>189</sup>.

Fachverkiniai Klaipėdos pastatai XVI—XVII a. ištisinių pamatų dar neturėjo ir buvo dedami tik ant skersinių padėklų, paskirų akmenų, rečiau ant „kaladžių“, kaip buvo įprasta ankstesnių laikų statyboje bei vėlesniuose kaimo pastatuose. Tokį fachverko apatinės juostos įrengimą Klaipėdos pastatuose reikėtų vertinti kaip provincialumą, nes jau XVI a. pirmoje pusėje kai kuriuose Vokietijos miestuose buvo reikalaujama fachverko apatinę juostą pakelti per tris pėdas virš žemės.<sup>190</sup> Anachronizmu laikoma tradicija Klaipėdos XVI a. pusrūsių ir net antžeminių statinių kampuose nesujungti apatinių juostų. Tai buvo daroma rėstiniuose pastatuose viduramžiais ir

<sup>185</sup> Cerbulėnas K. Senoji lietuvių liaudies medinių pastatų konstrukcija. Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. V., 1958. T. I. P. 81; Barnycz-Gupieniec R. DREWNIANE BUDOWNICTWO MIESZKANNE W GDAŃSKU W X—XIII WIEKU. Gdańsk, 1974. S. 108, Rys. 8; Цауне А. В. Жилища Риги XII—XIV в. в. Рига, 1984. С. 51—54. Рис. 37.

<sup>186</sup> Ten pat.

<sup>187</sup> Ten pat. Загорюльскій Э. М. Возникновение Минска. Минск, 1932. С. 172, 179; Калединский А. В., Ткачев М. А. Строительная техника и строительные материалы средневекового Витебска // Проблемы изучения древнего домостроительства в VIII—XVI в. в. в северозападной части СССР (Тезисы докладов). Рига, 1983. С. 19, 20.

<sup>188</sup> Ten pat. Мугуревич Э. С. Жилища в средневековых поселениях Латвии. С. 28; Седов В. В. Домостроительство кривичско-словенского региона в VIII—X в. в. С. 45; Tautavičius A. Iš XIV a. Vėlniaus gyventojų buitės. ILKI. V., 1958. T. I. P. 97.

<sup>189</sup> Lietuvių liaudies architektūra // Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1965. T. I. P. 49.

<sup>190</sup> Klockner K. Alte Fachwerkbauten. S. 15.

vėliau<sup>191</sup>, bet fachverkinių miesto pastatų pusrūsių juostos buvo kruopščiai sujungiamos jau XIII—XVI a. (Ryga).<sup>192</sup> Savita yra Klaipėdos XVI a. pusrūsių skeletinė sienų konstrukcija (įžambūs fachverko spyriai nebuvo naudojami) iš horizontalių, nepritvirtintų prie stulpų lentų. Žemės spaudžiamos pusrūsių sienos daug kur naudotos, bet dažniausiai jos, kaip ir Rygos XIII—XIV a. pastatuose, buvo palisadinės, t. y. vertikalių lentų.<sup>193</sup> Horizontalių lentų sienos, matyt, yra tolesnis ir savitas minėtos konstrukcijos evoliucijos etapas.

Daugiausia Klaipėdos XVI—XVII a. pastatuose aptinkama ažuolo medienos. Pušis fachverko konstrukcijose pasirodo tik XVII a. pabaigoje. Tai įdomus faktas, nes ir Lietuvoje<sup>194</sup>, ir Rygoje<sup>195</sup>, ir Rusijos šiaurės rytų dalyje<sup>196</sup> jau viduramžiais medinėje statyboje buvo naudojami beveik vien spygliuočiai medžiai. Vokietijos, ypač jos šiaurinės dalies<sup>197</sup>, ir Lenkijos Pamario<sup>198</sup> karkasinius bei fachverkinius pastatus statė iš ažuolo. Toks Klaipėdos išsiskyrimas, matyt, priklausė ne tik nuo geografinių ypatybių, bet ir nuo statybinių tradicijų, siejusių Klaipėdą su Vokietijos šiaurinėmis sritimis. Taigi, Klaipėda būtų bene šiauriausias taškas arealo, kuriame viduramžiais karkasiniais ir fachverkiniais pastatams naudojo ažuolo medieną.

Pagrindinis XVI—XVII a. Senamiesčio pastato tipas buvo dviejų patalpų vienaaukštis namas su gyvenamuoju kambariu ir priemenevirtuve. Tokių namų arealas viduramžiais buvo labai didelis — nuo Lietuvos vakarinių sričių<sup>199</sup> bei Rytų Prūsijos<sup>200</sup> iki Lenkijos<sup>201</sup> ir Vokietijos.<sup>202</sup> XVI—XVII a. Klaipėdos mediniai pastatai su priemene skersai namą ir dviem gyvenamomis patalpomis vienoje pusėje — tai tipiška vienagalė troba, kurią išplėtus į kitą pusę atsirado būdingas Klaipėdos kraštui namas; jais XVIII a. buvo užstatyta ir daugelis Rytų Prūsijos miestelių.<sup>203</sup> XVII a. statomais mūriniais namais kartotas medinių pastatų planas.

<sup>191</sup> Barnucz-Gupieniec R. Drenwane budownictwo mieszkalne... S. 23—24.

<sup>192</sup> Цауне А. В. Жилища Риги XII—XIV в. в. С. 89.

<sup>193</sup> Ten pat. P. 88—89.

<sup>194</sup> Lietuvių liaudies architektūra. T. I. P. 44.

<sup>195</sup> Цауне А. В. Жилища Риги XII—XIV в. в. С. 89.

<sup>196</sup> Колчин Б. А., Черных Н. Б. Дендрохронология Восточной Европы.

<sup>197</sup> Klockner K. Alte Fachwerkbauten. S. 9, 10.

<sup>198</sup> Цауне А. В. Жилища Риги XII—XIV в. в. С. 90.

<sup>199</sup> Жукус В. В. Особенности домостроительства Литовского Поморья в XI—XVII в. в. // Краткие сообщения Института археологии. М., 1987. Вып. 190. С. 31—38.

<sup>200</sup> Dettelsen R. Stadt- und Landhäuser in Ostpreussen. S. 9.

<sup>201</sup> Barnucz-Gupieniec R. Drenwane budownictwo mieszkalne... S. 25—35, 43.

<sup>202</sup> Klockner K. Alte Fachwerkbauten. S. 18.

<sup>203</sup> Dettelsen R. Stadt- und Landhäuser in Ostpreussen. S. 9—11.

## IŠVADOS

Remiantis ilgamečių archeologinių tyrinėjimų Klaipėdoje rezultatais, kritikuojama dar tarpukario laikotarpiu sukurta miesto urbanistinio vystymosi koncepcija ir kuriama nauja. Pateikiama tyrinėjimų medžiagos analizė leidžia teigti, kad XIII—XV a. miestas (priešpilis) buvo ne ten, kur išplitęs Senamiestis, bet šalia pilies.

Pagrindinė metodologinė idėja yra tokia: Senamiesčio ir pilies istorinė raida suprantama kaip vienos sistemos atskirų posistemių, susietų glaudžiais vidaus ir išoriniais ryšiais, sąveika.

Pateikta medžiaga ir jos analizės rezultatai leidžia daryti šitokias išvadas:

1. Kuriant Klaipėdos XIII—XVI a. urbanistinės raidos modelį, iki šiol naudojamas istorinės retrospekcijos metodas nepasiteisino, nes jis paremtas tik labai fragmentiškais ir nekritiškai įvertintais rašytiniais šaltiniais.

2. Archeologinė medžiaga papildė miesto ankstyvojo laikotarpio istoriją, o stokojant rašytinių šaltinių neretai tampa ir pagrindiniu šaltiniu miesto raidai nušviesti.

3. Archeologinių piliavietės tyrimų rezultatai rodo, jog kasinėtoje teritorijoje XIII a. pilies pėdsakų neišliko. XIV a. antroje pusėje čia buvęs priešpilis su gynybiniais statiniais.

4. Pagal archeologinių kasinėjimų duomenis buvo atkurta XV a. pilies gynybinė sistema. Atkasti gotikiniai fragmentai rodo, kad XV a. pradžioje pastatyta pilis turėjo 2,1—2,2 m storio gynybines sienas ir cilindrinės 11,7 m skersmens bastas. Gyvenamieji korpusai ir didelis keturkampis bokštas buvo pilies pietų ir pietryčių dalyje. Šiaurinėje gynybinėje sienoje XV a. viduryje buvo pastatyta stačiakampė, atvira iš vidaus pusės, 13,5×5,6 m basta. Už sienų gulėjo 8—9 m pločio griovys, o toliau — apie 20 m pločio ir 4—4,5 m aukščio pylimai, užstatyti gynybinės ir ūkinės paskirties statiniais, antrieji pilies grioviai su vandeniu. XV a. pilis buvo pritaikyta gintis nuo paraku šaunamojo ginklo.

5. Metodškai tyrinėjant pilies liekanas, analizuojant mūrus, pagal analogijas nustatytos ir vėlesnės rekonstrukcijos. XVI a. pirmoje pusėje pilis vėl perstatinėta. Senosios gynybinės sienos su bastomis tapo korpusų išorinėmis sienomis. Dalis senosios pilies pastatų

buvo nugriauta. Šiaurės rytų kampe pastatytas 17,5 m skersmens ir apie 35—37 m aukščio bokštas, kurio rūsio pamatai atidengti kasinėjant. Tarp šio bokšto ir gotikinės stačiakampės bastos buvusi latrina. Po dalimi rytinio pilies korpuso patalpų buvo rūšiai. XVI a. viduryje pilis mūryta ir gotikine ir renesansine plytų rišimo technika. XVI a. antroje pusėje Didysis bokštas paremtas kontraforsu. Tuo pat metu buvo statomi ir pastatai kieme. Galutinai baigti korpusai buvo 79×78 m didumo su išpjova vartams pietvakarių kampe ir 5 cilindriniais bokštais. XVI a. antroje pusėje pilį juosė 17—18 m pločio ir apie 6 m aukščio pylimai (bastėjos) su kazematais.

6. Archeologinės medžiagos analizės pagrindu bendrais bruožais nustatyta, kaip buvo perplanuota pilis ir šalia buvęs miestas-priešpilis. XV a. pradžioje dalį miesto teritorijos užėmė statoma pilis, o miestas buvo perplanuotas ir apjuostas gynybiniu grioviu, kurio šiaurinė dalis vėliau tapo Naujosios Danės dalimi. Miesto plano skeletą sudarė dvi stačiai susikertančios gatvės. Miesto pietvakarių kampe, prie pilies fosos stovėjo bažnyčia ir buvo nedidelės kapinaitės.

7. Metodškai tyrinėjant Klaipėdos senamiesčio sluoksnius, rasta, kad seniausi jų datuojami XV a. pabaiga—XVI a. pradžia, anksčiau ši vieta užstatyta nebuvo. XVI a. pradžioje, rekonstruojant pilį ir smarkiai plečiant jos išorinę sistemą, senojo miesto teritoriją užėmė pilies įtvirtinimai, o negausūs gyventojai ir pastatai buvo perkelti į kitą vietą. Naują gynybinį kanalą sujungus su senuoju, pusiasalis virto sala ir atsirado Naujosios Danės vaga. Šioje saloje yra dabartinis Senamiestis.

8. Senamiesčių tyrinėjimų patirtis rodo, kad archeologinė medžiaga leidžia sėkmingai atskleisti planinės struktūros plėtotę, kvartalų ir sklypų raidą. Senamiesčio planinė struktūra buvo kuriama ir plėtojama XVI a. nuo dviejų pagrindinių gatvių — Turgaus ir Tiltų. Iš pradžių buvo užstatoma centrinė dalis, ir tik iš lėto miestas augo link salos periferijos, užpilant tvenkinius ir pakrantes. Gatvės XVI—XVII a. buvo nelygiareikšmės, kvartalų ribos nebuvo stabilios, kai kurie sklypai „persistumdavo“ raudonosios linijos atžvilgiu. Senamiesčio sklypai tuo metu buvo nevienodo didumo ir užstatyti nevienodai: pastatai stovėjo išilgai gatvių arba galais į jas. Be gyvenamojo namo, aptvertame sklype buvo ūkiniai arba gamybiniai statiniai ir šuliniai. Gatvių grindiniai, šaligatviai, drenažo sistemos buvo įrengiamos paprastai pavienio sklypo ribose.

9. Daugelyje Lietuvos miestų, kaip ir Klaipėdoje, archeologinė medžiaga yra vienintelis šaltinis, bylojantis apie seniausius gyvenamuosius pastatus. Senamiestyje XVI—XVII a. daugiausia būta vieno aukšto, kartais su pusrūsiu, fachverkinių gyvenamųjų namų. Kai kurie iš jų turėjo didelius kampinius ir mažesnius galinius bei

šoninius lepius. Pagal išlikusias fachverkinių ir karkasinių pastatų apatines juostas galima atkurti pastatų vaizdą. XVI a. daugelis Senamiesčio namų turėjo karkasinės konstrukcijos pusrūsius, pertvarų būta ir rėminės konstrukcijos. Namai dažniausia fachverkiniai, nors buvo pastatų, kurių sienos buvę tarp dviejų stulpų, taip pat ir stulpinės-švilinės bei mišrios konstrukcijos. Klaipėda laikytina šiauriausiu tašku arealo, kuriame viduramžiais namai buvo statomi daugiausia iš ažuolo.

10. Išnagrinėjus pastatų liekanas ir pasitelkus analogijų galima teigti, kad mieste XVI—XVII a. paplito vienagalės trobos tipas, XVII—XVIII a. susiformavęs į „klaipėdietišką“ dvigalę su pereinama priemene per vidurį trobą, kuri XVIII—XIX a. pasklido visame krašte.

11. Tyrinėjant medinių ir mūrinių pastatų liekanų, taikyti šiuolaikiniai datavimo metodai. Seniausių medinių pastatų liekanos, įtvirtinimai datuojami dendrochronologiniu metodu. Siūlomas naujas metodas mūriui datuoti pagal kalkinių skiedinių cheminę sudėtį. Gotikinių ir renesansinių XV—XVII a. pilies mūrų kalkinių skiedinių analizė parodė, kad jų cheminė sudėtis laikui bėgant kito labai dėsningai. Šia savybe pasinaudojus, buvo datuoti kai kurie XVI a. mūrai. Šitoks skiedinių datavimas pagal siūlomą skalę gali būti naudojamas ne tik Klaipėdos, bet ir kitų miestų statinių datoms nustatyti. Jis sėkmingai taikytas tyrinėjant Kražių pilies (vėliau kolegijos) XVI—XVII a. mūrus. Palyginti nebrangus ir tikslus, įdiegtas praktikoje siūlomas metodas palengvintų mūro tyrimą.

## Р Е З Ю М Е

На основе результатов многолетних археологических исследований Клайпеды, пересматривается еще в начале XX в. разработанная концепция развития города и предлагается новая.

Анализ археологических, исторических и картографических источников позволяет предполагать, что первый Клайпедский орденский замок, построенный в 1252 г., стоял на левом берегу древнего русла р. Дане. Место для города было отведено на другом берегу реки. Новый замок в 1253 г. строился уже на правом берегу древнего русла р. Дане. На исследованной части замчища во второй половине XIV в. был форбург с оборонительными сооружениями. По данным раскопок воссоздана оборонительная система замка в XV в. В начале XV в. толщина оборонительной стены составляла 2,1—2,2 м, а диаметр башен — 11,7 м. Жилые помещения и большая четырехугольная башня стояла в юго-восточной части замка. В северной оборонительной стене в середине XV в. была выстроена четырехугольная, открытая изнутри, башня величиной 13,5×5,6 м. За стенами лежала дорога шириной около 6 м, а за ней ров шириной в 6—8 м. За ровом возвышался вал высотой около 4,5 м и шириной 12 м. За ним лежал еще один сухой ров, на краю которого был небольшой бруствер, а далее — обводненный наружный ров. Общая ширина валов достигала 20 м. На валу исследованы остатки постройки. Замок опять перестраивался в XVI в. Древние оборонительные стены XV в. с двумя цилиндрическими и одной прямоугольной башней были сохранены и стали наружными стенами корпусов нового замка. В северо-восточной части была возведена башня диаметром в 17,5 м и высотой 35—37 м. Между этой башней и прямоугольной башней находилась латрина. Восточный корпус имел подвальные помещения. В XVI в. применялась как готическая, так и ренессансская кирпичная кладка. Замок XVI в. был величиной 79×78 м, с въездными воротами в юго-восточном углу, имел 5 цилиндрических башен. Уже во второй половине XVI в. замок окружали земляные валы баштей, шириной в 17—18 м, высотой около 6 м с казематами.

Предлагается метод датировки кладки по известковому раствору. Оказалось, что опираясь на реперные, т. е. датированные, растворы возможно создание локальной шкалы изменчивости основных компонентов известкового раствора. Путем наложения на эту шкалу процентных количеств компонентов определяемых растворов, получаем (как среднее из трех) даты с точностью до 10—15 лет.

В XIII—XV вв. город-форбург находился рядом с орденским замком. В начале XV в. в Клайпедке создавалась единая оборонительная система (локация). При возведении оборонительных сооружений замка, территория бывшего рядом города несколько уменьшилась. Основу планировки города составляли две под прямым углом пересекавшиеся улицы, рядом с ровом замка стоял костел и располагалась кладбище.

Во время перестройки замка в XVI в. его оборонительная система расширялась за счет территории бывшего небольшого города-форбурга, поэтому город был перенесен. Новому городу было определено место за бывшим восточным ровом, рядом с рекой. После продления северного рва старого города на восток до

соединения с рекой, эта территория стала островом. На этот новообразованный «городской остров» переселяли прибывающих колонистов и жителей «старого города».

Поэтому древнейшие слои и застройка в сегодняшнем старом городе датируется концом XV—началом XVI вв. Там сначала возникли осевые улицы (Тургаус и Тилту), а позднее, с ростом застроенных участков, параллельно осевым улицам проводились другие. На такой процесс развития города указывает толщина и хронология культурных слоев. В первой половине XVI в. с появлением постоянной уличной сети, уже образовались кварталы в центральной части города. На окраинах острова еще лежали пруды и старицы реки. Центральная часть города в первой половине XVI в. застраивалась, в основном, жилыми домами, к которым иногда примыкали мастерские ремесленников.

Средние размеры кварталов в XVI в. составляли 48×13 м. Некоторые из них были разделены на 4 земельных участка. Дома в XVI в. обычно занимали большую часть земельного участка. Основным типом клайпедского жилого дома в XVI—XVII вв. являлся одноэтажный дом с жилым помещением и сенями-кухней. В двухкамерных домах одно помещение было жилым, другое служило кухней и передней одновременно. В трехкамерных домах, возможно, были два жилых помещения, или же, одно из них служило для хозяйственных нужд. Иногда к небольшим жилым домам примыкали пристройки, нередко часть дома занимал открытый с боков навес. Фахверковые постройки иногда имели полуподвалы. Основой скелета конструкции полуподвалов служили массивные брусья нижней обвязки с вертикальными стойками в гнездах. Стены полуподвалов были сложены из горизонтальных досок, или горбылей. Перегородочные стены полуподвалов состояли из каркаса обвязки и насадок с пазами. Они забирались вертикально поставленными досками. Фахверковые конструкции бесподвальных построек мало отличались от описанных. В XV—XVII вв. жилые дома строились из дуба. Клайпеду можно считать самой крайней северной точкой ареала, где преобладали дубовые конструкции жилых построек. В XVII—XVIII вв. сложился «Клайпедский» дом с передней посередине. Этот тип жилого дома в XVIII—XIX вв. стал преобладающим и во всем крае.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

- Рис. 1. Клайпеда в 1252—1253 г.г.: 1 — замок, 2 — форбург, 3 — место города.
- Рис. 2. Фрагменты стены второй половины XIV в. на замчище: 1 — остатки мостовой, 2 — более поздняя кладка.
- Рис. 3. Изделия из металла второй половины XIV—XV в.в., обнаруженные при раскопках замка.
- Рис. 4. Орудия труда и другие изделия второй половины XIV в.: 1 — бронзовая отливка, 2 — лезвие ножа, 3 — зубило, 4 — бронзовая решетка плавильной печи, 5 — бронзовая подковообразная фибула, 6 — неоконченная поделка из кости, 7 — игральная кость, 8 — керамическое изделие, 9, 10 — керамические грузила для рыбацких сетей.
- Рис. 5. Керамика XIV—XV в.в.: 9, 14, 18, 25, 28 — вторая половина XIV в., остальная — XIV—XV вв., 1—7, 10—22, 24, 28, 29 — обжиг в восстанавливающей среде, 8, 27 — обжиг в окисляющей среде, 9 — шамотный тигель, 23 — спекшийся керамика, 25, 26 — рейнская.
- Рис. 6. Монета Торунской чеканки Великого магистра Винриха фон Книпроде (1351—1382)
- Рис. 7. Фрагменты расчесок второй половины XIV в.
- Рис. 8. Мнимый вид замка XV в. в рисунке начала XVIII в., обозначенном датой 1535 г.
- Рис. 9. Историческая картограмма северо-восточной части замка: 1 — вторая половина XIV в., 2 — начало XV в., 3 — середина XV в., 4 — первая половина XVI в., 5 — вторая половина XVI в., 6 — XVI в., 7 — первая половина XVII в., 8 — вторая половина XVII — первая половина XVIII в., 9 — XVIII—XIX вв., 10 — недатировано.
- Рис. 10. Фундамент басты середины XV в. (позже — часовня замка).
- Рис. 11. Кладка стены басты XV в. и мостовая XVI—XVII вв. наружного двора замка.
- Рис. 12. Оборонительная система замка в XV в.: А — оборонительная стена замка; В — первый ров, С — вал с оборонительными сооружениями, D — второй ров, E — теперешний вал.
- Рис. 13. Печь второй половины XV в. и остатки постройки начала XVI в. на валу.
- Рис. 14. Деревянная конструкция XV в., в начале XVI в. применена как столб.
- Рис. 15. Поделки и орудие труда второй половины XV — первой половины XVI в.в.: 1 — дуга ведра, 2 — орудие кузнеца, 3 — лезвие ножа, 4 — багор, 5 — оковка, 6 — зубило, 7 — фрагмент каменной литейной формы, 8—10 — точила, 11 — фигурный кирпич, 12 — конопляная веревка.
- Рис. 16. Реконструкция оборонительной стены Клайпедского замка в XV в.
- Рис. 17. Декоративные выступы коньковой черепицы второй половины XV в.

- Рис. 18. Керамика замчища второй половины XV — начала XVI в.: 7—10 — полвная, 13 — лепная.
- Рис. 19. Декорированная керамика XV в.
- Рис. 20. Фундамент Большой башни XVI в.: А — мостовая подвала (XVII в.), В — контрафорс (середина XVI в.).
- Рис. 21. Латрина XVI в.: 1 — восточная стена басты, 2 — пята арки латрины, 3 — внутренняя стена латрины, 4 — часть басты достроенная в XVI в.
- Рис. 22. Фрагмент поперечной стены XVI в. восточного корпуса и насыпные слои XIV—XV вв.
- Рис. 23. Частичная реконструкция замка XVI—XVII вв.: А — подвал Большой башни, В — сени и латрина, С — помещение мощенное керамическими плитками, D — арсенал, E — помещение у башни, мощенное керамическими плитками, F — одно из помещений фогта, G — пристройка к восточному корпусу с полуподвалом, H — конюшни, I — булыжная мостовая наружного двора, K — вход в казематы, L — опорные стены, M — мостовая внутреннего двора.
- Рис. 24. Реконструкция фасадов замка в XVI—XVII вв.
- Рис. 25. Копия плана первого этажа Клайпедского замка во второй половине XVII в. (отдел картографии Берлинской государственной библиотеки: DSB; Kt.—Abt. S X 29956/10).
- Рис. 26. Контрафорс Большой башни конца XVI в.
- Рис. 27. Профили оборонительных валов замка XVI и XVII вв.: 1 — слой середины XVI в., 2 — слой 1624—1627 г.г., 3 — слой конца XVII и начала XVIII вв., 4 — опорная стена.
- Рис. 28. Опорная стена входа в казематы (вторая половина XVI в.): 1 — опорные стены XVII—XVIII вв., 2 — арка XIX в.
- Рис. 29. Датировка стен замка при помощи химического состава известковых растворов: К.п. — потери при прокаливании, 1, 2, 3, 7, 8 — датированные образцы, 4, 5, 6 — датируемые образцы.
- Рис. 30. Находки XIV—XV вв. в слоях старого города: 1—8, 23 — керамика, 9 — печать, 10 — бронзовая золоченная накладка, 11 — бельт, 12 — точило, 13, 14 — куршские украшения, 15—17 — янтарные бусины, 18 — бусины из синего стекла, 19 — подвеска, 20 — фрагмент янтарной подвески, 21, 22 — монета первой половины XV в., 23 — керамическое грузило для сетей.
- Рис. 31. Остатки моста XV—XVI вв. через канал замка: 1 — дерево, 2 — фашина, 3 — глина, 4 — навоз.
- Рис. 32. Реконструкция моста XV—XVI вв.: 1 — обнаруженные сваи, 2 — сваи неизвестного назначения, 3 — предполагаемые сваи.
- Рис. 33. Схема Клайпеды в XV в.: А — город, В — замок, С — мост через ров замка, D — место костела и кладбища, E — мосты.
- Рис. 34. Застройка старого города во первой половине XVI в.: А — пруды, В — теперешняя ул. Тургаус, С — ул. Тилту.
- Рис. 35. Культурный слой ул. Ионо между ул. Тилту—Вежею и Пасюнтиню: 1 — серая, коричневая, черная земля, 2 — песок, гравий, 3 — суглинки, 4 — щебень, 5 — уголь, 6 — дерево, 7 — хворост, сучья.
- Рис. 36. Культурный слой ул. Томо между ул. Месининку и Пасюнтиню: 1 — серая, коричневая, черная земля, 2 — песок, гравий, 3 — суглинки, 4 — щебень, 5 — уголь, 6 — дерево.
- Рис. 37. Застройка старого города конца XVI в. Жирной чертой отмечены глав-



ные стороны улиц: А — пруды, В — ул. Тургаус, С — ул. Тилту, D — ул. Йоно, Е — ул. Кепею, F — ул. Томо, 6 — костелы и кладбище.

- Рис. 33. Застройка земельных участков XVI (a—d) и XVII (e, f) вв.: 1 — жилой дом, 2 — хозяйственная постройка, 3 — амбар, 4 — смежный участок, a, в, e — ул. Тилту 6А, с — ул. Куршо, d — участок у ул. Куршо и Месининку, f — ул. Театро 7.
- Рис. 39. Столбовые конструкции на ул. Кепею (a) и Тилту (в).
- Рис. 40. Колодцы: a — ул. Кепею (10 середина XVII в.), в — ул. Йоно 1 (вторая половина XVII в.), с — ул. Куршо 3 (XVIII в.).
- Рис. 41. Деревянный колодец середины XVII в.
- Рис. 42. Тротуар XVII в. по ул. Пасюнтино: 1 — черная земля, 2 — песок, 3 — суглинок, 4 — хворост, 5 — илистый песок.
- Рис. 43. Конструкции полуподвалов Клайпедских построек XVI в. на ул. Тилту 6А: a, в, с — вырубки в балках нижней обвязки, 1 — суглинок.
- Рис. 44. Фахверковые конструкции середины XVI в. в постройке хозяйственного назначения на ул. Куршо 4: a—e — покладаки под нижними балками обвязки.
- Рис. 45. Инвентарь полуподвала дома середины XVI в. на ул. Тилту 6А: 1 — деревянный ковш, 2 — деревянная миска, 3 — кадка, 4 — деревянная лопатка, 5 — бронзовый кран, 6 — деревянная ложка.
- Рис. 46. Остатки дома первой половины XVI в. составной конструкции на ул. Йоно: 1 — обгоревшее дерево, 2 — колья, 3 — пережженная глина, куски известкового раствора, уголь, 4 — кирпичная кладка.
- Рис. 47. Остатки хозяйственной постройки столбовой конструкции с навесом XVI в. на ул. Данес 15: 1 — дерево, 2 — камни, 3 — колья, 4 — кости.
- Рис. 48. Деталь окна XVI—XVII вв. (ул. Тилту 6А).
- Рис. 49. Планы деревянных и каменных жилых домов на участке ул. Тилту 6А: a — первая половина XVI в., в — вторая половина XVI в., с — вторая половина XVII в., d — ситуация участка; 1 — столбы, 2 — дренажные бочки, 3 — суглинок, 4 — известковый глиняный раствор.

## ZUSAMMENFASSUNG

Anhand der langjährigen archäologischen Untersuchungen wird eine noch aus der Zwischenkriegszeit stammende Konzeption der städtebaulichen Entwicklung von Klaipėda kritisiert und eine neue vorgelegt.

Auf Grund der Analyse der archäologischen, historischen, kartographischen Quellen wird eine Schlussfolgerung gezogen, dass die erste, 1252 gebaute Burg von Klaipėda am linken Ufer des alten Danė-Flussbettes errichtet worden war. Der Stadtort war am gegenüberliegenden Flussufer der alten Danė vorgesehen. Nachdem eine neue Mauerburg 1253 am rechten Danė-Ufer angelegt worden war, wurde die unvollendete Burg verlassen.

Im untersuchten Teil des Burgstalls sind keine Spuren der Burg vom 13. Jh. vorhanden. In der zweiten Hälfte des 14. Jh. war hier eine Vorburg mit Wehranlagen. Das Verteidigungssystem der Burg des 15. Jh. ist wiederhergestellt. Die freigelegten gotischen Fragmente weisen darauf hin, dass die Wehrmauerstärke der Anfang des 15. Jh. errichteten Burg 2,1—2,2 m, der Durchmesser der zylindrischen Basteien — 11,7 m betragen hat. Die Wohngebäude und der grosse viereckige Turm lagen im südlichen und südöstlichen Burgtteil. Mitte des 15. Jh. wurde eine rechtwinklige (13,5×5,6 m) Bastei, von Innenseite offen, in der Nordwehrmauer errichtet. Hinter den Mauern lagen ein Burggraben, 8—9 m breit, weiter — mit Wehr- und Wirtschaftsgebäuden bebaute Wälle, etwa 20 m breit und 4—4,5 m hoch, dann folgte die mit Wasser gefüllte zweite Grabenreihe.

Die Burg wurde im 16. Jh. wieder umgebaut. Die alten Wehrmauern mit Basteien wurden zu Aussenwänden der Gebäude. Im Nordostwinkel wurde ein etwa 35—37 m hoher Turm mit Durchmesser von 17,5 m errichtet. Zwischen diesem Turm und der gotischen rechteckigen Bastei befand sich eine Latrine. Ein Teil der Ostgebäude Räume war mit Kellern versehen. Mitte des 16. Jh. wurde beim Burgbau sowohl gotischer als auch Renaissanceverband verwendet. Vollendete Gebäude waren 79×78 m gross, mit fünf zylindrischen Türmen und einer Toröffnung im Südostwinkel. In der zweiten Hälfte des 16. Jh. war die Burg von 17—18 m breiten und etwa 6 m hohen Wällen (Basteien) mit Kasematten umgeben.

Eine neue Methode für Mauerdatierung nach der chemischen Zusammensetzung ihres Kalkmörtels ist dargelegt. Die Mörtelanalyse der gotischen und Renaissance-mauern des 15—17. Jh. belegt, da ihre chemische Zusammensetzung sich im Laufe der Zeit sehr regelmässig gewandelt hat. Auf Grund dessen sind einige Burgmauern des 16. Jh. mit Genauigkeit von 10—15 Jahren datiert worden.

Im 13—15. Jh. lag die Stadt-Vorburg nicht im heutigen Altstadtgebiet sondern an der Burg. Anfang des 15. Jh. wurde ein Teil des Stadtterritoriums durch die Burgerweiterung eingenommen, die Stadt umgeplant und von einem Wehrgraben umgeben. Das Bebauungsplangerippe der Stadt bildeten zwei sich rechtwinklig kreuzende Strassen, im Südwinkel, am Burggraben befanden sich eine Kirche und ein kleiner Friedhof. Nach der Burgrekonstruktion und ihrer beträchtlichen Aussensystemerweiterung Anfang des 16. Jh. wurde das Territorium der alten Stadt durch Burganlagen eingenommen. Nicht zahlreiche Einwohner und Bauten wurden an einen anderen Ort verlegt. Nach der Verbindung des neuen Wehrkanals mit dem alten

wurde die Halbinsel zu einer Insel und entstand ein neues Danė-Flussbett. Auf dieser Insel liegt die heutige Altstadt.

Archäologische Angaben belegen, dass der Ausgangspunkt der Planstruktur der Altstadt und ihrer Entwicklung im 16. Jh. zwei Hauptstrassen — die heutigen Turgaus- und Tiltų-Str. waren. Nachdem der Stadtkern bebaut worden war, erweiterte sich die Stadt durch Zuschütten der Teiche und Ufer langsam nach Inselperipherie. Die Strassen waren im 16.—17. Jh. ungleichwertig, Stadtviertelgrenzen instabil, einige Grundstücke wichen von der Fluchtlinie ab. In der Altstadt waren die Grundstücke von unterschiedlicher Grösse und Bebauung. In einem umzäunten Grundstück befanden sich, ausser einem Wohnhaus, Wirtschafts- und Produktionsgebäude sowie Brunnen. Strassenpflaster, Bürgersteige, Entwässerungssysteme wurden gewöhnlich in Grenzen eines Grundstücks eingerichtet.

Die meisten Wohnhäuser der Altstadt waren im 16.—17. Jh. einstöckige zweiräumige Fachwerkbauten. Einige davon hatten große Eck- und kleinere Seiten bzw. Stirnvordächer. Viele Untergeschosse der Altstadtgebäude waren im 16. Jh. Gerippebauten, es kamen auch Rahmenkonstruktion—Zwischenwände vor. Die meisten Häuser waren Fachwerkbauten, obwohl es auch Gebäude gab, deren Wände von zwei Pfeilern umfasst waren, auch Pfahlkonstruktionen sowie Mischkonstruktionbauten. Vorherrschendes Holz war Eiche. Klaipėda sollte als ein weitester Nordpunkt des Areals gelten, wo Eiche im Mittelalter ein überwiegendes Baustoff war. Es lässt sich behaupten, dass ein Ein- Ende- Wohnhaustyp sich im 16.—17. Jh. in der Stadt verbreitete. Im 17.—18. Jh. wurde es zu einem sog. Klaipėdaer Zwei-Ende- Wohnhaus, das sich im 18.—19. Jh. im ganzen Gebiet weiterverbreitete.

## BESCHRIFTUNGEN

- Abb. 1. Klaipėda, 1252—1253:  
1 — Burg; 2 — Vorburg; 3 — Stadt
- Abb. 2. Fragmente der Mauerwand im Burgstall, die zweite Hälfte des 14. Jh.:  
1 — Pflasterreste; 2 — späteres Mauerwerk
- Abb. 3. Bei der Burgausgrabung gefundene Metallerzeugnisse, die zweite Hälfte des 14.—15. Jh.
- Abb. 4. Arbeitsgeräte und andere Erzeugnisse, die zweite Hälfte des 14. Jh.:  
1 — Bronzeguss; 2 — Messerklinge; 3 — Hacke; 4 — Bronzegitter des Gussofens; 6 — unvollendetes Hornerzeugnis; 7 — Spielstein aus Bein; 8 — Keramikzeugnis; 9, 10 — Tonangelbleie
- Abb. 5. Keramik, die zweite Hälfte des 14.—15. Jh.:  
9, 14, 18, 25, 28 — die zweite Hälfte des 14. Jh., das übrige — die zweite Hälfte des 14.—15. Jh.; 1—7, 10—22, 24, 28, 29 — grauschwarz (Reduktions — Röstungs — Erzeugnisse); 8, 27 — bräunlich; 9 — Schamottetiegel; 23 — durchgebackene Scherbe; 25, 26 — Steinzeug
- Abb. 6. Münze, geprägt in Torun zur Zeit des Hochmeisters des Deutschen Ritterordens Winrich von Knipprode (1351—1382)
- Abb. 7. Bruchstücke des im Burgstall gefundenen Beinkammes, die zweite Hälfte des 14. Jh.
- Abb. 8. Angebliches Abbild der Burg im 15. Jh. aus der von 1535 datierten Zeichnung
- Abb. 9. Historisches Mauerkartogramm des Nordostteils der Burg:  
1 — die zweite Hälfte des 14. Jh.; 2 — Anfang des 15. Jh.; 3 — Mitte des 15. Jh.; 4 — die erste Hälfte des 16. Jh.; 5 — die zweite Hälfte des 16. Jh.; 6 — 16. Jh.; 7 — die erste Hälfte des 17. Jh.; 8 — die zweite Hälfte des 17. — die erste Hälfte des 18. Jh.; 9 — 18.—19. Jh.; 10 — undatiert
- Abb. 10. Fundamentinnenseite der rechtwinkligen Bastei, Mitte des 15. Jh. (später Burgkapelle)
- Abb. 11. Mauerwerk der Nordwestecke der rechtwinkligen Bastei aus der Mitte des 15. Jh. und Aussenhofpflaster, 16.—17. Jh.
- Abb. 12. Verteidigungssystem der Klaipėdaer Burg, 15. Jh.:  
A — Wehrmauer; B — erster Burggraben; C — Wall mit Verteidigungsanlagen; D — zweiter Burggraben; E — heutige Aufschüttung der Nordkurtine
- Abb. 13. Ofen, die zweite Hälfte des 15. Jh., und Baureste auf dem Verteidigungswall, Anfang des 16. Jh.
- Abb. 14. Pfeilerdetail des auf dem Wall errichteten Baus, die erste Hälfte des 16. Jh.
- Abb. 15. Erzeugnisse und Geräte, die zweite Hälfte des 15.—die erste Hälfte des 16. Jh.  
1 — eiserner Eimerbügel; 2 — Schmiedegerät; 3 — Messerklinge; 4 — See-

- maushaken; 5 — Beschlag; 6 — stählerne Hacke; 7 — Teil der zweiseitigen Steingussform, 8—10 — Wetzsteine; 11 — Profiliziegel; 12 — Hanfseil
- Abb. 16. Rekonstruktion der Klaipėdaer Burgwehrrmauer, 15. Jh.
- Abb. 17. Dekorative Firstziegelgrate der Klaipėdaer Burg, die zweite Hälfte des 15. Jh.
- Abb. 18. Die im Burgstall gefundene Keramik, die zweite Hälfte des 15.—Anfang des 16. Jh.:  
7—10 — mit glasierter Innenfläche; 18 — geformt
- Abb. 19. Dekorierte Keramik aus dem Burgstall, 15. Jh.:
- Abb. 20. Fundament des grossen Turmes, 16. Jh.:  
A — Kellerfussboden (17. Jh.); B — Strebepeiler (Mitte des 16. Jh.)
- Abb. 21. Latrine an der rechtwinkligen Bastei, 16. Jh.:  
1 — Ostmauer der Bastei; 2 — Bogenfuss der Latrine; 3 — Innenwand der Latrine; 4 — Teil der im 16. Jh. angebauten Basteiosmauer
- Abb. 22. Fragment der Kellerzwischenwand des Burgostgebäudes, 16. Jh., und aufgeschüttete Schichten, 14.—15. Jh.
- Abb. 23. Teilrekonstruktion des Burggrundrisses, 16.—17. Jh.:  
A — Keller des Grossen Turmes; B — Vorhalle und Latrine; C — mit Keramikfliesen gepflasterter Raum (im ersten Stock war eine Kapelle); D — Zeughaus; E — mit einfachen Fliesen gepflasterter Raum neben dem Turm; F — ein Raum des Burgvogtes; G — Anbau zum Ostgebäude mit ziegelgeplastertem Kellergeschoss; H — ziegelgeplasterter Pferdestall; I — Feldsteinpflaster des Aussenhofs; K — Eingang zu Kasematten; L — Stützmauern; M — Burghofpflaster
- Abb. 24. Fassadenrekonstruktion der Burg, 16.—17. Jh.
- Abb. 25. Grundrisskopie des Erdgeschosses der Klaipėdaer Burg, 17. Jh. (DSB; Kt. — Abt. S×29956/10)
- Abb. 26. Strebepeiler des Grossen Turmes
- Abb. 27. Profile der Verteidigungswälle der Burg, 16. und 17. Jh.:  
1 — Aufschüttung, Mitte des 16. Jh.; 2 — Aufschüttung, 1624—1627; 3 — Aufschüttung, Ende des 17.—18. Jh.; 4 — Stützmauer
- Abb. 28. Stützmauerwerk des Eingangs zu Burgkasematten, die zweite Hälfte des 16. Jh.  
1 — Stützmauern, 17.—18. Jh.; 2 — der im 19. Jh. gemauerte Bogen
- Abb. 29. Wandel der chemischen Zusammensetzung der Grundbestandteile der Verbindungsmörtel der Burg:  
K. n. — Verluste an Erwärmung; 1, 2, 3, 7, 8 — datierte Mörtel; 4, 5, 6 — Mörtel, die datiert werden.
- Abb. 30. Funde aus der Kulturschichten der alten Stadt, 14.—15. Jh.:  
1—8, 23 — Keramik; 9 — Stempel; 10 — vergoldeter Bronzebeschlag; 11 — Pfeilspitze der Armbrust; 12 — Wetzstein; 13, 14 — Schmuck von Kuren; 15—17 — Bernsteinperlen; 18 — blaue Glasperlen; 19 — Anhängsel; 20 — Bruchstück des Bernsteinanhängsels; 21, 22 — Münzen, die erste Hälfte des 15. Jh.; 24 — keramisches Angelblei
- Abb. 31. Brückenreste über den Burgkanal:  
1 — Holz; 2 — Faschine; 3 — Lehm; 4 — Mist
- Abb. 32. Brückenrekonstruktion, 15.—16. Jh.:  
1 — vorhandene Pfähle; 2 — Pfähle, deren Bestimmung unbekannt ist; 3 — vermutliche Pfähle
- Abb. 33. Schema der Stadt Klaipėda:  
A — Stadt; B — Burg; C — Brücke über den Burgkanal; D — Lage der Kirche und des Friedhofs; E — vermutliche Brücken
- Abb. 34. Altstadtbebauung, die erste Hälfte des 16. Jh.:  
A — Teiche, B — heutige Turgaus-Strasse; C — heutige Tiltu-Strasse.
- Abb. 35. Kulturschichten in der Jono-Strasse zwischen Tiltu-Vežėju- und Pasiuntinių-Strasse:  
1 — graue, braune, schwarze Erde; 2 — Sand, Kies; 3 — Lehmboden; 4 — Bauungsreste; 5 — Brandstätte; 6 — Holz; 7 — Reisig und Äste
- Abb. 36. Kulturschichten in der Tomo-Strasse zwischen Mėsininkų- und Pasiuntinių-Strasse:  
1 — graue, braune, schwarze Erde; 2 — Sand, Kies; 3 — Lehmboden; 4 — Bauungsreste; 5 — Brandstätte; 6 — Holz
- Abb. 37. Altstadtbebauung, Ende des 16. Jh. Mit Fülllinie sind wichtigere Strassenabwicklungen hervorgehoben:  
A — Teiche; B — Turgaus-Strasse; C — Tiltu-Strasse; D — Jono-Strasse; E — Kepėju-Strasse; F — Tomo-Strasse; G — Kirche und Friedhof
- Abb. 38. Bebauung der Grundstücke im 16. (a-d) und 17. (e, f) Jh.:  
1 — Wohnhaus; 2 — Wirtschaftsgebäude; 3 — Speicher; 4 — Nachbargrundstück; a, b, e — Tiltu-Strasse 6<sup>a</sup>; c — Kurpių-Strasse 4; d — Grünanlage an Kurpių- und Mėsininkų-Strasse; f — Teatro-Strasse 7.
- Abb. 39. Pfeilerkonstruktionen in Kepėju- (a) und Tiltu- Strasse (b).
- Abb. 40. Brunnenaufbauten:  
a — Kepėju-Strasse 10 (Mitte des 17. Jh.); b — Jono-Strasse 1 (die zweite Hälfte des 17. Jh.); c — Kurpių-Strasse 3 (18. Jh.)
- Abb. 41. Brunnenaufbau aus Holz, Mitte des 17. Jh.
- Abb. 42. Bürgersteig in Pasiuntinių-Strasse, 17. Jh.:  
1 — Schwarzerde; 2 — Sand; 3 — Lehmboden; 4 — Reisig; 5 — Schlamm sand
- Abb. 43. Kellergeschossbau der Klaipėdaer Bauten, 16. Jh. (Gebäude Tiltu-Strasse 6<sup>a</sup>):  
a, b, c — Balkeneinschnitte im Kellergeschossgerüst; 1 — Lehmboden
- Abb. 44. Fachwerk im Wirtschaftsgebäude Kurpių-Strasse 4, Mitte des 16. Jh.:  
a—e — Unterlagen der Gerippe- und Fachwerkbalken
- Abb. 45. Inventarverzeichnis des Kellergeschosses Tiltu-Strasse 6<sup>a</sup>, Mitte des 16. Jh.:  
1 — Holzschöpfkelle; 2 — gedrechselte Holzschüssel; 3 — Kübel; 4 — hölzerner Spatel; 5 — Bierfasshahn; 6 — Holzlöffel
- Abb. 46. Mischkonstruktionsreste des Wohnhauses in der Jono-Strasse, die erste Hälfte des 16. Jh.:  
1 — abgebranntes Holz; 2 — Pfahlstellen; 3 — durchgebrannter Lehm, Kalkschutt, Kohle; 4 — Mauerwerk
- Abb. 47. Pfeilerbaureste des Wirtschaftsgebäudes mit Dachgeschoss Danes-Strasse 15, 16. Jh.:  
1 — Holz; 2 — Steine; 3 — Pfahlstellen; 4 — Knochen
- Abb. 48. Fensterdetail (Tiltu-Strasse 6<sup>a</sup>), 16.—17. Jh.
- Abb. 49. Grundrisse der Holz- und Mauerwohnhäuser im Grundstück Tiltu-Strasse 6<sup>a</sup>:  
a — die erste Hälfte des 16. Jh.; b — die zweite Hälfte des 16. Jh.; c — die zweite Hälfte des 17. Jh.; d — Grundstückslage; 1 — gefundene und vermutliche Pfeiler; 2 — Entwässerungsfässer; 3 — Lehmboden; 4 — Kalk- und Lehmörtel

## T U R I N Y S

Pratarmė .....	3
Įvadas .....	5
<b>I. Piliavietės tyrinėjimai .....</b>	<b>7</b>
1. Pilis XIII—XIV amžiais. Pastatų liekanos, archeologiniai radiniai .....	7
2. Pilies perstatymai XV amžiuje .....	14
3. Pilies modernizavimas XVI amžiuje .....	29
4. Mūro rišamieji skiediniai ir jų datavimas .....	39
<b>II. Miesto išorinė ir urbanistinė raida .....</b>	<b>40</b>
1. Klaipėda XV amžiuje .....	40
2. Bendri miesto XVI a. raidos bruožai .....	43
3. Miesto XV—XVI amžių įtvirtinimai .....	44
4. Gatvės, turgus, rotušė .....	45
5. Senamiesčio kvartalai ir sklypai .....	52
6. Tvoros, šuliniai, drenažo sistemos .....	56
7. Pastatai ir jų konstrukcijos .....	60
8. Pastatų konstrukcijos ir plano ypatumai .....	69
Išvados .....	71
Reziumė rusų k. ....	75
Reziumė vokiečių k. ....	79

Piešiniai 3, 4, 5, 15, 18, 30 — A. Tuzovo

Rekonstrukcinis brėžinys 32 — V. Šliogerio

Kiti brėžiniai ir piešiniai — V. Žulkaus

Nuotraukos 2—6, 8—11, 15, 18, 21—24, 28, 30, 32, 41, 45, 49 —

K. Demerecko

Iliustracijass perbraižė ir parengė spaudai D. Rakauskienė

**Žulkus V.**

**Žu25** Klaipėdos senajo miesto raidos modelis: Leid. parengtas remiantis Klaipėdos senamiesčio archeol. tyrinėjimais/ Paminklų restauravimo projektavimo inst.—V.: UAB „Spauda“ 1991.—87, (1) p., iliustr.

Santr.: rus., angl. — Bibliogr. išnašose.

Medžiaga sukaupta tyrinėjant Klaipėdos senamiesčio ir pilivietės kultūrinius sluoksnius, pastatų bei įtvirtinimų liekanas. Pateiktas Klaipėdos XIII—XVI a. istorinės ir urbanistinės raidos modelis, rekonstruota XIV—XVI a. pilies gynybinė sistema.

050400000 — 01  
UAB Spauda — 91 Neskelbta

UDK 930 (947,5)

Mokslinis leidinys

Paminklų restauravimo projektavimo institutas

Vladas Žulkus

KLAIPĖDOS SENOJO MIESTO RAIDOS MODELIS  
Remiantis archeologiniais tyrinėjimais

Redaktorius A. Lagunavičius

Dailininkė ir meninė redaktorė L. Paulaitytė

Techninė redaktorė R. Bancevičienė

Korektorė I. Čupalienė

Duota rinkti 1990.12.10. Pasirašyta spaudai 1991.03.11. S.L. 584. Formatas 60×84<sup>1</sup>/<sub>8</sub>. Popierius —  
spaudos Nr. 1. Garnitūra Baltika, 10 punktų. Spauda iškilioji, 5/11 sąl. sp. l., 5,85 sąl. spalv. atsp.  
3,28 apsk. leid. l. Tiražas 2000 egz. Užsakymo Nr. 2044. Kaina 4 rb. 30 kp. Užsakyminis. Uždara ak-  
cinė bendrovė „Spauda“ 232600, Vilnius, Vilevskio 7. Spaudė „Raidės“ spaustuvė 233000, Kaunas,  
Spaustuvininkų 11.